

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

İMÂMİYYE ŞÎASI-NUSAYRÎLİK İLİŞKİSİ

İbrahim OSMAN

2501192105

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ramazan YILDIRIM

İSTANBUL- 2024

ÖZ
İMÂMİYYE ŞÎASI-NUSAYRÎLİK İLİŞKİSİ
İBRAHİM OSMAN

Nusayrîlik hicrî üçüncü asırda Şîa mezhebinden ayrılarak ortaya çıkmış batınî bir gruptur. Bu fırkanın adı, kurucusu kabul edilen Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'den (ö. 270/883) gelmektedir. Hz. Ali'ye ilahlık nispet ettikleri ve tenasüh inancını benimsedikleri için aşırı (gâlî) gruplardan kabul edilmektedir. Nusayr en-Nemîrî aslen İranlı olup İsnâaşeriyye sistemini benimseyen bir Şîî idi. Başlangıçta Şîî inançları benimseyen Nemîrî, daha sonra beklenen Mehdi'ye açılan kapı olduğunu, yani Mehdi'nin tek temsilcisi ve insanlar için ondan sonraki tek mercii olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia üzerine "el-bâb" tanımının doğruluğu konusunda İsnâaşeriyye ile aralarında tartışma meydana gelmiştir. Muhammed b. Nusayr, İmâmiyye Şîa'sının bu iddiayı kabul etmemesi üzerine onlardan ayrılarak Nusayrî fırkasını kurmuştur. Nusayrîler iç ve dış dinamiklerin etkisiyle uzun bir süre kabuğuna çekilmiş ve uzlette kalmışlardır. Ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren varlıklarını devam ettirememe tehdidiyle karşılaşan Nusayrîler, çözümü geçmişte ayrıldıkları İsnâaşeriyye İran'a yaklaşmakta ve onlarla iyi ilişkiler geliştirmekte bulmuştur. Nusayrîlik-Şîa ilişkisi tarih boyunca dalgalanmalar geçirmiştir. İdeolojik düşmanlıkla başlayan süreç daha sonra iki grubun siyasî menfaatleri doğrultusunda yakınlaşmaları ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle İsnâaşeriyye kaynaklarında Nusayrîler'e bakışın nasıl olduğu ele alınmıştır. Daha sonra ideolojik ve mezhepsel düşmanlığın tarihi süreçte nasıl yakınlaşmaya dönüştüğünün izleri sürülmüştür. Ayrıca iki grup arasındaki ideolojik yakınlaşmanın Suriye ve İran modern siyasetine yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada özetle birbirlerinden ideolojik olarak ayrılan iki grubun dini ve siyasi yakınlaşması ve bu yakınlaşmanın Suriye ve İran siyasetini nasıl şekillendirdiği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Şîa, İmâmiyye, Nusayrîlik, Alevîlik, Suriye.

ABSTRACT
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE IMĀMIYYA SHĪ'AS
AND NUSAYRISM
İBRAHİM OSMAN

Nusayrism is an esoteric group that emerged by separating from the Shia sect in the third century of the Hijri calendar. The name of this sect is believed to come from Abu Shuayb Muhammad B. Nusayr al-Namīrī (d. 270/883), who is considered to be its founder. The group is believed to be among the extreme groups because they attribute divinity to Ali and embrace the belief in reincarnation. Nusayr al-Namīrī was originally from Iran and a Shiite who adopted the Ithna Ashariyya (Twelver) belief system. al-Namīrī, who initially adopted Shiite beliefs, later claimed to be the gateway to the expected Mahdi, asserting that he was the Mahdi's only representative and the only authority for people after him. Following this claim, a debate arose between them and Ithna Ashariyya (Twelver) group regarding the accuracy of the definition of "al-bāb" (the doorway). When the Twelvers rejected his claim, Nusayr left them and founded the Nusayrī sect. Nusayrīs retreated into their shell and remained isolated for a long time under the influence of internal and external dynamics. However, the Nusayrīs, who faced the threat of not being able to continue their existence since the beginning of the 19th century, found the solution by approaching Ithna Ashariyya (Twelver) Iran, from which they had separated in the past, and developing good relations with them. Nusayrism-Shia relationship has fluctuated throughout history. The process, which started with ideological hostility, later resulted in the rapprochement of the two groups in line with their political interests. In this study, it is first discussed how the Nusayrīs are viewed in Ithna Ashariyya (Twelver) sources. It is then traced how ideological and sectarian hostility turned into rapprochement in the historical process. In addition, the reflections of the ideological rapprochement between the two groups on the modern politics of Syria and Iran have been discussed. The study briefly discusses the religious and political rapprochement of two

ideologically separated groups and how this rapprochement shaped and continues to shape the politics of Syria and Iran.

Keywords: al-Kalām, Islamic Sects, Shi‘ah, Imamiyyah, The Nusayrī-'Alawīs.

ÖNSÖZ

Bu çalışmadaki asıl hedefimiz, geçmişte ideolojik ve mezhepsel olarak birbirleriyle çatışan İmâmiyye Şîâsı ile Nusayrî fırkasının, Suriye özelinde nasıl yakınlaştığının izlerini sürmektir. Kronolojik olarak iki fırka arasındaki dinî ve siyasî süreç incelenerek İran’da siyasî iktidarı elinde bulunduran Şîa ile Suriye’de siyasî iktidarı elinde bulunduran Nusayrîlerin Suriye siyasetine etkilerini tespit etmek, bu çalışmanın başka önemli amacını oluşturmaktadır.

Bu amacı gerçekleştirmek adına ilk bölümde İsnâaşeriyye ile Nusayrîlik fırkalarının tarihine değinilerek iki fırka arasındaki ilişkilerin başlangıçtaki keyfiyeti tespit edilmiştir. Bu ilişkilerin tespitinde daha çok Şîî kaynaklara müracaat ederek Şîa perspektifinden Nusayrî mezhebinin nasıl tanımlandığı ele alınmıştır. Daha sonra ikinci bölümde 19. asırla başlayan iki grup arasındaki ideolojik ve mezhepsel yaklaşımların tarihi kronolojik olarak incelenmiştir. Hafız Esed ile Suriye yönetime gelen Nusayrîlerin, Şîî İran ile siyasî düzeyde de etkileşimi başladı. İki ülke arasında başlayan etkileşimin kökenini tespit etmek için yine bu bölümde siyasî tarihe ve ilişkilere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde iki grup arasında ideolojik ve dinî alanda başlayan daha sonra siyasî alanda devam eden ilişkilerin son dönem İran-Suriye ilişkilerine yansımaları ve ortaya çıkardığı sonuçları ele alınmıştır. Nusayrîlerin Şîa’dan ayrılan bir fırka olması dolayısıyla başlangıçta düşman olan bu iki grubun daha sonra iki müttefik haline gelmelerindeki sebebin dinî mi yoksa siyasî mi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma bir yandan Nusayrîler ile Şîa’nın mezhepsel açıdan ilişkisini Şîa’nın gözünden ele almaktadır. Diğer yandan ideolojik düzeyde birbirine düşman olan bu iki grubun Nusayrîler’in Suriye iktidarını ele geçirmesiyle birlikte siyasî düzeye taşınmasını ve iki grup arasında gelişen ilişkilerin izlerini sürmektedir. Bütün bunlar Suriye’deki Nusayrîler ile İran Şîa’sı merkeze alınarak yapıldığı için Suriye dışındaki Nusayrîler ile İmâmiyye Şîâsı dışındaki Şîîler göz ardı edilmiştir. Bu çalışma hem kelimî arka planı incelemesi hem de kelimî arka planın siyasî amaçlar uğrunda nasıl kullanıldığını tespit açısından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Tez sürecimin başından itibaren gerek tez konusunu belirlememde gerekse de tezin yazım sürecinde verdiği destek ve katkılarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan Yıldırım'a, tez savunmasına iştirak ederek değerli yorum ve katkılarıyla tezin son halini almasına katkı sunan hocalarım Doç. Dr. Fikret Soyal ve Doç. Dr. Ziya Erdinç hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bugünlere gelmemde sayısız emekleri bulunan babam ve anneme, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşime ve çocuklarıma sevgi ve şükranlarımı en kalbi duygularla arz ederim.

İSTANBUL, 2024

İbrahim Osman

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NUSAYRÎLİK: TARİHSEL ARKA PLAN

1. NUSAYRÎLİK VE İMÂMÎYYE ŞİÂ' SININ DİNİ İLİŞKİSİ.....	6
1.1. Şîa	6
1.2. Nusayrîlik.....	8
1.3. Nusayrîliğin İmâmîyye Şîası'ndan Kopma Süreci	10
1.4. İsnâaşeriyye Eserlerinde İbnü'n-Nusayr ve Nusayrîlere Dair Rivayetler	12

İKİNCİ BÖLÜM

NUSAYRÎLİK- İMÂMÎYYE ŞİÂ İLİŞKİSİ

1.1. NUSAYRÎLERİN SİYASÎ TARİHİ.....	27
1.2. NUSAYRÎ-Şİİ SİYASÎ YAKINLAŞMASININ TEMELLERİ.....	34
1.3. NUSAYRÎLİK- ŞİÂ İTTİFAKI	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUSAYRÎLER İLE İMÂMÎYYE ŞİÎLERİ ARASINDAKİ DİNİ VE SİYASÎ İLİŞKİNİN SONUÇLARI

1. NUSAYRÎLER VE İMÂMÎYYE ŞİÎLERİ ARASINDAKİ DİNİ İLİŞKİNİN SONUÇLARI. 43	
1.1. Dinî Eğitim	43
1.2. Dinî Medya	44
1.3. Türbe ve Mezarlar	45
1.4. Hüseyniyye.....	46
1.5. Dinî Propaganda	47
2. NUSAYRÎLER VE İMÂMÎYYE ŞİÎLERİ ARASINDAKİ SİYASÎ İLİŞKİNİN SONUÇLARI	
52	
2.1. Siyasî ve Askerî İttifak.....	53
2.2. Direniş Ekseni	55
2.3. Ekonomik Destek.....	56
2.4. Askerî Destek	57
2.5. Demografik Değişim.....	58
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA	65

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Edit.	: Editör
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl
h.	: Hicrî
m.	: Miladî
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı

GİRİŞ

1. Tezin Konusu

Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde Müslümanlar arasında anlaşılması zor veya problemli olarak görülen gerek fikhî gerekse itikadî konular Hz. Peygamber'e arz edilmekteydi. Hz. Peygamber de vahiy devam ettiği için bu meselelere tek kaynaktan kesin cevaplar vermekte ve böylece Müslümanlar arasında ihtilaf ortaya çıkmasına imkân kalmamaktaydı. Ancak Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte siyasî, kültürel ve itikadî bazı sebeplerden kaynaklı ihtilaflar vuku bulmuş, bu ihtilaflı meselelere dair pekçok farklı görüş ortaya çıkmış ve Müslümanların farklı pozisyonlar alarak gruplaşmasına neden olmuştur. Bu görüşler daha sonra savunucuları tarafından sistemli fırkalar halini almış ve bunlardan bazıları varlıklarını günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Bu fırkalardan birisi de Nusayrîlik'tir. Nusayrîlik hicrî üçüncü yüzyılda Şîa'nın alt grubu olarak ortaya çıkan bâtinî bir gruptur. Hz. Ali'ye ilahlık nispet ettikleri ve tenasüh inancını benimsedikleri için aşırı (gâlî) gruplardan kabul edilmiştir.

Bu çalışmanın konusunu Nusayrî fırkasının Şîa ile dinî ve siyasî irtibatı oluşturmaktadır. Bu irtibatı tespit etmek amacıyla Nusayrî fırkasının tarihini hem kendi zatında hem de Şîa ile irtibatı açısından incelemek amaçlanmaktadır. İki grup arasındaki dinî etkileşimin kökenleri incelenmekte ve tarih boyunca Nusayrîlerin Şîilerden ne derece etkilendikleri ele alınacaktır. Bu çalışmada aynı zamanda iki grup arasında dinî zeminde başlayan ilişkilerin daha sonra Nusayrî Esed ailesinin Suriye yönetimini ele geçirmesiyle nasıl siyasî zemine taşındığını tespit etmeye ve bunun İran ve Suriye'nin son dönem siyasetine nasıl etki ettiğini ortaya koymaya çalışılacaktır.

2. Tezin Yöntemi

Çalışmamız Nusayrîler ile İsnâaşeriyye arasındaki ilişkiyi İsnâaşeriyye penceresinden ele almayı amaçladığı için genelde Şîî kaynaklar merkeze alınacaktır. Ayrıca bu çalışmamız bir kelam tezi olsa da çalışmada ideolojik ilişkilerin siyasî alana etkisi de incelendiği için siyaset ve uluslararası ilişkilere dair çalışmalardan da yararlanılacaktır. Böylece iki grup arasındaki dinî ve siyasî ilişkileri tespit eden ve bu tespitler üzerinden elde edilen verileri tahlil eden bir yöntem takip edilecektir. Takip

edilecek bu yöntemle bağı olarak ele alınacak bu tez bir giriş, üç ana bölüm ve bir sonuçtan oluşacaktır.

Tezin incelemeye çalıştığı konunun dinî ve siyasî iki boyutu vardır. Dinî boyutta daha çok klasik Şîi kaynaklara müracaat edilirken siyasî boyutunda ise güncel siyasî çalışmalardan istifade edilecektir.

Birinci ve ikinci bölümlerde, Nusayrîliğin dinî ve siyasî olarak geçirmiş olduğu süreçleri tarihî seyri takip ederek ele alınacaktır. Bunu yaparken daha çok İsnâaşeriyye Şîa'sı ile ilişkileri merkezde olacak ve iki grubun birbirleriyle hangi açılardan irtibatlar kurmaya çalıştıklarının tespit edilecektir. İki grup arasındaki ilişkilerin tarihî kökenleri ve geçmişi üçüncü bölümde ele alınan dinî ve siyasî neticeleri anlamak açısından önem arz etmektedir.

Üçüncü bölümü ilişkileri kadim bir geçmişe dayanan Nusayrîler ile İsnâaşeriyye'nin son yüzyıldaki siyasî ve dinî durumunu incelemeye tahsis edilecektir. Geçmişteki siyasî ve dinî ilişkilerinin son dönemdeki münasebetlere nasıl yansıdığını, hangi neticeleri doğurduğunu ve neyi amaçladığını izah edilmeye çalışılacaktır. İdeolojilerini devlet düzeyinde temsil etme imkânı bulan iki grubun yalnız kaldıkları sünnî coğrafyada birbirlerine nasıl destek oldukları, bu desteğin arka planındaki gayelerin izi sürülecektir.

3. Tezin Kaynakları

Tezin ilk bölümünde birinci başlık altında Nusayrîler ile Şîa'nın dinî ilişkisi ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle teze konu olan Şîa ve Nusayriyye fırkalarını tanıtmak önem arz etmektedir. Bu sebeple ilgili bölümün ilk başlıkları altında öncelikle Şîa ve Nusayrlık kısaca ele alınacaktır. Bu fırkalar tanıtılırken ilk olarak isimlerinin sözlük anlamlarına değinmek adına; Arap dilinin önemli lügatlarından biri olan İbn Manzûr'un *Lisanü'l-Arab* adlı eserinden ve önemli terim ansiklopedilerinden biri olan Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât* adlı eserinden istifade edilmiştir. Ardından bahsi geçen fırkaların nasıl oluştuğunu ve tarih boyunca hangi adlarla anıldıklarını ortaya koymak adına; klasik kaynaklardan Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin *el-Fark beyne'l-fırak*, Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal*, İbn Hazm'ın *Kitâbü'l-Fasl (fisal)*

fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Ebü'l-Alâ el-Maarî'nin *Risâletü'l-gufrân* isimli eserlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca bahsi geçen fırkaları kendi literatürlerinden tanımak adına İmâmiyye Şîası'nın önemli kelimcilerinden biri olan Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî'nin *Fıraku'ş-Şî'a* isimli eserinden faydalanılmıştır. Bunların yanı sıra teze konusu olan Nusayriyye fırkasını konu edinen Arapça ve Türkçe güncel kaynaklara müracaat edilmiş ve bahsi geçen fırkalar ile ilgili ansiklopedi maddeleri incelenmiştir.

Tezin ilk bölümünün ikinci kısmında iki mezhebin birbiriyle alakasını ve zaman içinde nasıl birbirlerinden ayrıldıklarını anlamak adına önceki bölümde kullanılan klasik eserlerin yanı sıra son dönem kaynaklarına da yer verilmiştir. Bu bağlamda Galib b. Ali Avâci, *Fırakun muâsıra: Tentesibu ile'l-İslâm ve beyânu mevkîfi'l-İslâm minhâ*'si, Abdurrahman Bedevî'nin *Mezahibü'l-İslamiyyin*'i, Takiyyü Şerefeddîn'in *en-Nusayriyye*'si, Süleyman Efendi el-Ezeni'nin *el-Bâkûretü's-Süleymâniyye fî keşfi esrârî'd-diyâneti'n-Nusayriyye*'si, İnan Keser'in *Nusayri Alevilik*'si ile benzer diğer eserlerden istifade edilmiştir. Aynı zamanda mezhep mensuplarının tanımlamalarından faydalanmak önem arz ettiği için son dönem Şîi alimlerinden Muhammed Rıza el-Hüseynî'nin *Tarîhu Ehli'l-Beyt*, Abdülhüseyn Mehdî el-Askerî'nin *el-Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye* isimli eserleri de incelenmiştir. Ayrıca iki mezhebe ve ilişkilerine dair yazılmış makalelere de göz atılmıştır.

Tezin ilk bölümünün birinci başlığının son kısmını ise İsnâaşeriyye eserlerinde geçen Nusayrîlere dair rivayetler oluşturmaktadır. İsnâaşeriyye Şîasının gözünden Nusayrîliği incelemek adına Şîi kaynaklara müracaat edilip önemli eserlerden nakiller yapılmıştır. Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî Tûsî'nin *Kitâbü'l-Gaybe*, Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib Tabersî'nin *el-İhticâc*, Nevbahtî'nin *Fıraku'ş-Şî'a*, İbnü'l-Batrîk'in *el-Umde*, İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *Minhâcü'l-kerâme*, İbn Dâvûd el-Hillî'nin *Ricâlü ibn Dâvûd*, Hasan b. Ali et-Tabersî'nin *Esrâru'l-imâme*, Seyyid Nurullah el-Hüseynî el-Mar'aşî et-Tüsterî'nin *İhkâkü'l-hakk ve İzhâkü'l-bâtıl*, Muhammed Ali el-Erdebilî'nin *Câmi'u'r-ruvât*, Alî el-Hürr el-Âmilî el-Meşgarî'nin *Risâletü'l-isnâ'aşeriyye*, el-Bahrânî'nin *Medinetü'l-meâ'ciz*, Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin *Bihâru'l-envâr*, Muhammed b. İsmail el-Mâzenderânî'nin *Münteha'l-makâl fî ahvâli'r-ricâl*, es-Seyyid Ali el-Burûcirdî'nin *Tarâifü'l-makâl*, Hasan es-

Sadr'ın *Nihâyetü 'd-dirâye*, İbrahim b. el-Muhsin el-Kâşânî'nin *es-Sahîfetü 'l-hâdiyye ve 't-tuhfetü 'l-mehdiyye*, Seyyid el-Mar'aşî'nin *Şerhü İhkâki 'l-Hak*, Şeyh Abdullah el-Hasan'ın *el-Münâzarât fî 'l-imâme* isimli eserleri incelenmiş ve bu eserlerden gerekli nakiller yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde Nusayrîler ile Şîa arasındaki siyasî ilişkiler ele alınmıştır. Bu ilişkileri anlayabilmek adına öncelikle Nusayrîlerin siyasî tarihi incelenmiştir. Bunun için gerek klasik kaynaklara gerek güncel kaynaklara müracaat edilmiştir. Burada önceki bölümlerde kullanılan kaynaklara ek olarak Hâşim Osmân'ın *Tarihü 'ş-şia fî sahili biladi 'ş-şami 'ş-şim*, Hasan Hâkim, *el-Vesaikü 't-tarihiyye: el-münteka bi 'l-kazıyyeti 's-Suriyye* kitapları ile Pınar ARIKAN'ın *Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İran*, İlber Ortaylı'nın *Alevîlik, Nusayrîlik ve Bâb-ı Âlî*, Mahmut Bolat'ın *Fransa'nın Manda İdaresi Altında Suriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti* adlı makalelerinden istifade edilmiştir. Samir Saleh'in *Yakın dönem Suriye Siyasetinde Nusayriler* ve Yusuf Salih Korkmaz'ın *İran- Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması* isimli tezleri de incelenmiştir. Ayrıca bahsi geçen konularla ilgisi olan maddeler *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nden aktarılmıştır.

Nusayrîliğin siyasî tarihi ele alındıktan sonra Nusayrîler ile Şîîler arasındaki siyasî yakınlaşmanın temelleri ortaya konulmaya çalışılıp sonraki bölümde Nusayrîlik- Şîa ittifakı ele alınmıştır. Bu bağlamda önceki bölümlerde faydalanılan kaynaklara ek olarak son dönem Nusayrî âlimlerinden olan ve söz konusu yakınlaşmada rol oynayan Abdurrahman Hayyir'in *Yakzatü 'l-Müslimîn el- 'Aleviyyîn* ve *'Akîdetunâ ve vâki 'unâ nahnu 'l-müslimîn el-Ca'feriyyîn el- 'Aleviyyîn* isimli kitaplarına müraccat edilmiştir. Hıdır Muhammed Nebhâ'nın *Cebelü 'l- 'Aleviyyîn ve Cebelü 'Âmil*, Abdurrahman el-Hâc'ın *el-Ba 'sü 'ş-Şîi fî Suriye 1919-2007* isimli eserleri ve Ahmet Sonay'ın *20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi* adlı makalesi de istifade edilen önemli kaynaklardandır.

Tezin üçüncü bölümünde Nusayrîler ile İmâmiyye Şîîleri arasındaki dinî ve siyasî ilişkinin sonuçları ele alınmıştır. Bu bölümün birinci kısmında dinî ilişkinin sonuçları beş başlık altında işlenmiştir. Konuyu birincil kaynaklardan anlayabilmek

adına özellikle Şîî âlimlerin kitaplarından istifade edilmiştir. Çağdaş Şîîlerden Abdullah Deştî'nin *en-Nefisü fî Beyâni Raziyyeti'l-Hamîs*, Şîî alim Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın *Alevîler ve Şîîlik*, Abdu's-Settîr Âl- Hüseyin'in *Tahzîrû'l-Berîyye min Neşâti's-Şîati fî Suriye*, Sabah el-Musevî'nin *eş-Şuûbiyyetü fî Menâhici'l-Havzati'd-Diniyye ve Edebiyyati'l-Kıyâdeti'l-İraniyye*, Halid es-Sindavî'nin *et-Teşeyyu' fî Suriye Leyse Hurafe*, Hamid Hasen'in *el-Müslimûn el-Alevyyûn fî Lübnan* adlı kitapları en çok istifade edilen kaynaklardır. İkinci kısmında ise siyasî ilişkilerin sonuçları ise dört başlık altında ele alınmıştır. Melih Kazdal'ın *İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak*, Bayram Sinkaya'nın *Analiz: Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası*, Yvette Talhamy'nin *The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship*, Recai Tebrizi'nin *İran'ın Suriye Politikasındaki Açmazlar*, Elif Polat ve Mehmet Kaya'nın *İran'ın Suriye Politikası*, Ahmet Bağlıoğlu'nun *Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri*, Maan Talla'nın *İran'ın Suriye'deki Askeri Politikası*, Erkan Okalan ve Ömer Göksel İşyar'ın *İran Destekli Şîi Milislerin Suriye İç Savaşındaki Rolü*, İrem Bilgetürk'ün *İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şîilik ve Şîi Milisler*, Hâlid el-Mutlak'ın *et-Tağyîr ed-Dîmoğrafi fî Sûriye Esnae Hukmi Âli'l-Esed*, Abdullah Türkmeni'nin *Suriyede Sistemli Demografik Yapıyı Değiştirme Politikası*, Ali Hüseyin Bakir'in *İranın Suriyedeki Demografik Yapı Değişikliği Politikası Mahiyeti, Araçları Ve Hedefleri* isimli makalelerinden istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NUSAYRÎLİK: TARİHSEL ARKA PLAN

Bu bölümde Nusayrîlik ile İsnâaşeriyye arasındaki dini ve siyasî ilişkiler ele alınmadan önce bu ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlaması gayesiyle kısaca Nusayrîlik ve İsnâaşeriyye tanıtılacaktır. Daha sonra bu iki fırkanın birbirinde ayrışma süreci ele alınacak ve sonrasında iki fırkanın dini ve siyasî ilişkiler tarihine kronolojik olarak yer verilecektir.

1. NUSAYRÎLİK ve İMÂMÎYYE ŞÎA'SININ DİNİ İLİŞKİSİ

1.1. Şîa

Şîa kelimesi ş-y-a veya ş-v-a harflerinden türemiştir.¹ Kelimenin masdarı olan şîyâ' ifadesi sözlükte “yayılmak, güçlenmek, tabii olmak” gibi farklı anlamlara gelmektedir. Bu masdardan türeyen şîa kelimesi “kişiyi görüşlerini yaymak ve güçlendirmek için destekleyen grup,² fırka, destekleyiciler, dostlar”³ manaları için kullanılmıştır. Fakat zamanla bu kelime sözlük manasından evrilip, Hz. Ali'yi destekleyenleri tanımlamak için kullanılmıştır. Çünkü onlar Hz. Ali'yi desteklemiş⁴ ve onu bütün sahabeden üstün kabul etmiştir.⁵

Hz. Peygamber'in vefatından sonra kimin devlet başkanı olacağı konusu gündeme geldiğinde, halifelik ve devlet başkanlığı görevinin kesinlikle Hz. Ali'ye ve sonrasında da onun evlatlarına miras kalacağını, bu aile dışında kimsenin halife olamayacağını savunan grup “şîa” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.⁶ Bu grup zamanla kendi içinde pek çok alt kola ayrılmıştır. Bunlar içerisinde en yaygını⁷ on iki

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır), 8/388-389.

² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2020), 480.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/189.

⁴ Ebü'l-Hasan İbn Ebû Bîşr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *Makâlatü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009), 1/2.

⁵ Ebü Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhiri İbn Hazm, *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal* (Kahire: Matbaatü'l-Edebiyye, 1317), 2/89.

⁶ Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1975), 1/146.

⁷ Mustafa Öz, "Şîa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.03.2024).

imama inanmayı şart koşan ve bu sebeple İsnâaşeriyye diye anılan fırkadır. Bu imamlar; Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661), Hasan b. Ali (ö. 49/669), Hüseyin b. Ali (ö. 61/680), Ali Zeynelâbidîn (ö. 94/713), Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733), Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765), Mûsâ el-Kâzım (ö. 183/799), Ali er-Rızâ (ö. 203/818), Muhammed et-Taki el-Cevâd (ö. 220/835), Ali en-Naki el-Hâdî (ö. 254/868), Hasan b. Ali el-Askerî (ö. 260/874), Muhammed el-Mehdî el-Muntazar'dır. On iki imam dalaletten, gûnahtan ve hatadan beridirler. İsnâaşeriyye, Peygamber (s.a.v.) adına İslam toplumunun yönetimini üstlenmesi gereken kişilerin onlar olduğunu belirtmektedirler. Bu grup, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin açık bir nassla imam seçildiğine ve imametinin onun soyundan gelen on bir kişi ile devam edeceğine inanmakta olup İslamiyette ve bu hayatta imamın belirlenmesinden daha önemli bir mevzu olmadığını savunmaktadırlar. Nitekim bu sebeple İmâmiyye olarak da anılmaktadırlar.⁸ Onlara göre bu imamlar masum (hatasız) olup şeriatın tamamının ilmine hakimdirler ve insanlar bütün dinî konularda şüphesiz onlara tabi olurlar.⁹ Bu fırka ayrıca Ca'feriyye, Ashâbü'l-intizâr, Kâimiyye, Râfıza gibi farklı adlarla da bilinmektedir.¹⁰ İmamet ve imamı tayin etme meselesi etrafında vuku bulan farklı yaklaşımlardan dolayı İsnâaşeriyye kendi içinde pek çok alt gruba ayrılmıştır. Dördüncü imam, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn'in (ö. 94/713) vefatından sonra tayin edilecek imamların neredeyse hepsinin tayini noktasında ihtilafa düşmüş ve farklı farklı kollara ayrılmışlardır.¹¹

İmâmiyye Şîa'sı, son İmam Muhammed el-Askerî'nin h. 256 yılında doğduğunu söylemektedirler. İlk gaybetini, babası İmam Hasan el-Askerî'nin h. 260 yılında vefatından sonra yaşamıştır. Buna küçük gaybet adı verilmektedir. O, elçileri aracılığıyla insanlarla iletişim kurmaktadır. Daha sonra kendisinden hiçbir haber alınamamasıyla h. 329 yılında büyük gaybet meydana gelmiştir. Onun, "sürre men reâ-göreni sevindiren" olarak babasının evinin mahzenine girdiği ve şu ana kadar

⁸ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/162.

⁹ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, 4/78.

¹⁰ Ethem Ruhi Fığlalı, "İsnâaşeriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.03.2024).

¹¹ Bekir Topaloğlu, *Kelam ilmine giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2013), 216.

çıkmadığına inanmaktadırlar.¹² İmam Hasan el-Askerî'nin vefatının ardından Şîî topluluklar arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bu imam, on iki imam arasında on birinci sırada olup kendisinden sonraki halefi hakkında ihtilafa düşülmüştür. Şîa âlimleri hayatın durmaması ve insanların maslahatlarının sarsılmaması için insanların işlerinden sorumlu mutlak bir imamın varlığının olmadığı bir zamanın olamayacağını iddia etmişlerdir. Hasan el-Askerî'nin halefi olan bu sözde imam görünmez olduğundan zihinlerinde onun kapının içinde olduğu fikrini icat etmişlerdir. Onlara göre kapı (el-bab), Ehl-i beyte sadık bir adam olup insanların gizli imamlarla bağlantısıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedirler: "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gitsin". Bu kapı gizli imamlarla son bulmuştur. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de "Evlere kapılarından girin" buyurmuştur. Buradan yola çıkarak kapı listesi belirlenmiştir. Bunlardan ilki, Allah Resulü'nün bir kapısı olan Ali b. Ebî Tâlib olup diğerleri on birinci imam Hasan el-Askerî'ye kadar olan imamlardır.¹³

1.2. Nusayrîlik

Nusayrîlik hicrî üçüncü yüzyılda¹⁴ Şîa'nın alt grubu olarak ortaya çıkan batınî bir gruptur.¹⁵ Hz. Ali'ye ilahlık nispet ettikleri ve tenasüh inancını benimsedikleri için¹⁶ aşırı (gâlî) gruplardan kabul edilmektedir.

Mezhebin "Nusayriyye" ismini nereden aldığı noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. MEB İslam Ansiklopedisi'nde Louis Massignon kelimenin kökeni hakkında beş farklı görüşe yer vermiştir.¹⁷

¹² Muhammed Rızâ el-Hüseynî, *Târîh-u Ehli'l-Beyt* (Kum: İntişarât-ı Delîl-i Mâ, 2005), 1/145-151; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Haşşâb Bağdâdî, *Târîhu'l-eimme ve vefayâtihim* (Kum: Mektebetu Semaha Ayetullahi'l-Uzma el-Mar'âşî en-Necefi'l-Kübrâ el-Hizânetü'l-Âlemiyye li'l-Mahtûtâtü'l-İslâmiyye, 2011), 1/32-34.

¹³ Abdülhüseyn Mehdî el-Askerî, *el-Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye*, 1/31-32; Gâlib b. Ali Avâcî, *Fırakun muâsıra: tentesibu ile'l-İslâm ve beyânu mevkîfi'l-İslâm minhâ* (Cidde: el-Mektebetü'l-Asriyyeti'z-Zehabiyye, 2005), 2/2/537-547.

¹⁴ Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dımaşkî el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdi aşer* (Kahire: Matbaatü'l-Vehbiyye, 1838), 4/276; Muhammed Ahmed Hatîb, *el-Harekâtü'l-bâtıniyye fi'l-âlemi'l-İslâmî* (Amman: Mektebetü'l-Aksa, 1984), 1/323.

¹⁵ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/221.

¹⁶ İlyas Üzümlü, "Nusayrîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.03.2024).

¹⁷ *İslâm ansiklopedisi: İslâm Âlemi tarih, coğrafya, etnografya ve biyografya lugati* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1964), 9/365.

1. Nasrânî (Hristiyan) kelimesinin küçültme eki almış halidir.
2. Latince Hrisriyan anlamına gelen “Nazerini” kelimesinin bozulmuş halidir.
3. Suriye civarında bulunan “Nasuraya” köyüne nispet edilmiş halidir.
4. Hz. Ali’nin hizmetçisi veya azatlısı olan “Nusayr”a nispetidir
5. Ebû Şuayb Muhammed b. en-Nusayr’a nispetidir.

Bu görüşler arasında ilk dört görüşün zayıf olma ihtimalinden söz edilmektedir.¹⁸ Tercih edilen görüşe göre fırka adını kurucusu kabul edilen Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî’den almıştır (ö. 270/883). Nitekim ilk dönemlerde bu grubun kurucuya nispetle “Nemîriyye” diye de anıldığı görülmektedir. İmam Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn* adlı eserinde bu grubu Nemîriyye adıyla Râfıza içinde zikretmiştir.¹⁹ Abdulkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) de *el-Fark beyne’l-fırak* adlı eserinde bu grubu Nemîriyye adıyla ele almıştır.²⁰ İmâmiyye Şîası’nın önemli kelimcilerinden biri olan Nevbahtî²¹ (ö. 311/924) de bu grubu Nemîriyye olarak isimlendirenlerden biridir.²² “Nusayriyye” ifadesinin ilk kimin tarafından zikredildiği bilinmemekle beraber erken dönem kaynaklarında bu ifade geçmektedir.²³ Tarih boyunca bu adla bilinen ve anılan grup son dönemlerde (özellikle 1. Dünya Savaşı sonrasında) alevî adıyla anılmaya başlanmıştır.²⁴

İsnâaşeriyye fırkası Nusayrîliği anlamak açısından önemlidir. Nitekim Nusayriyye mezhebinin kurucusu kabul edilen Muhammed b. Nusayr en- Nemîrî aslen İran’lı olup İsnâaşeriyye sistemini benimseyen bir Şîî idi. Başlangıçta Şîî inançları benimseyen Nemîrî, daha sonra beklenen Mehdi’ye açılan kapı olduğunu, yani Mehdi’nin tek temsilcisi ve insanlar için ondan sonraki tek merci olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia üzerine “el-bâb” tanımının doğruluğu konusunda İsnâaşeriyye ile

¹⁸ Üzümler, "Nusayrîlik".

¹⁹ Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî’l-musallîn*, 1/32.

²⁰ Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed Temîmî Abdülkâhir Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-fırak ve beyânü’l-fırakati’n-nâciye minhum* (Beyrut: Dâru’l-âfâkî’l-cedîde, 1977), 239.

²¹ Mustafa Öz, "Nevbahtî, İsmâil b. Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.03.2024).

²² Ebû Muhammed Hasan b. Musa b. Hasan Nevbahtî, Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, *Fıraku’s-Şîa*, thk. Abdül Mün‘im el-Hafnî (Kahire: Dâru’r-reşâd, 1992), 147.

²³ Ebû’l-Alâ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman Ebû’l-Alâ el-Maarî, *Risâletü’l-gufrân* (Erişim 12 Mart 2024), 153; İbn Hazm, *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâ’ ve’n-nihal*, 4/138.

²⁴ Üzümler, "Nusayrîlik".

aralarında tartışma meydana gelmiştir. Muhammed b. Nusayr, İmâmiyye Şîa'sının bu iddiayı kabul etmemesi üzerine onlardan ayrılarak Nusayrîliği kurmuştur. Vefat ettiği tarih olan hicrî 270 yılına kadar bu fırkanın lideri olarak kalmıştır.²⁵

1.3. Nusayrîliğin İmâmiyye Şîası'ndan Kopma Süreci

Muhammed b. Nusayr, İsnâaşeriyye'nin on birinci imamı Hasan el-Askerî'nin kapısı (bâb) olduğunu ileri sürmüştür. Hasan el-Askerî'nin vefatıyla Muhammed b. Nusayr, oğlu on ikinci imam Muhammed b. Mehdî'nin bablık vazifesinin kendisine verildiğini ve o dönemin imamının kendisinin olduğunu iddia etmiştir.²⁶ Bir başka rivayete göre ise İbn Nusayr, kendisinin İsnâaşeriyye'nin onuncu imamı olan Ali en-Nakî'nin (ö.254/868) peygamberi olduğunu iddia etmiştir. Böylece İbn Nusayr'ın Ali en-Nakî'nin ilahlığını iddia ettiği, tenasühü savunduğu, meşru olmayan ilişkileri teşvik ettiği gibi görüşler kendisine nispet edilmiştir.²⁷ Onun bab ve sefaret vazifelerini kendisine nispet etmesinin altında yatan sebep kendi görüş ve inançlarını meşrulaştırmak ve insanları etkileyerek nüfuzu altına almaktır.²⁸ Nusayrîlerin lideri olarak kendisinden sonra Hamdan el-Hasibî (ö. 346/957), Muhammed b. Ali el-Cillî (ö. 384/994) ve Ebu Saîd el-Meymûn b. Kâsım et-Teberânî (ö. 426/1034) gibi isimler fikirlerini takip ederek düşüncelerini sistemleştirmişlerdir.²⁹ Bu da onların fikirlerini, inançlarının farklılığını, yöntem ve görüşlerinin çeşitliliğini etkilemiştir.³⁰ Bazı araştırmacılar İbn Nusayr'ın getirdiği paganizmin, eski Suriye veya Fenike paganizminin inanışlara; özellikle güneş, ay ve yıldızlara tapınma gibi inanışların kökenlerine dayandığını ifade etmektedirler. Ayrıca onun düşüncelerinin teslis, çeşitli Hıristiyan ayinleri ve bayramlarından da etkilenmiş olabileceği öne sürülmektedir.³¹

²⁵ İnan Keser, *Nusayri Alevilik* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 1/11; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdi aşer*, 4/276.

²⁶ Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî Ebû Halef el-Kummî, *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak* (Tahran: Müessese-i Matbûât-ı Atâi, 1963), 238.

²⁷ Halil İbrahim Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik", *Ortadoğu Yıllığı* 7/7 (2011), 584.

²⁸ Muhammed Yasin Özcan, *Tarihî Süreçte İmamiyye Nusayrilik İlişkisi* (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 22.

²⁹ Fehmi Soğukoğlu, "Nusayrilik ve Tanrı Algıları", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2013), 490.

³⁰ Abdurrahmân Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyin* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1979), 1/1188.

³¹ Yeşim Demir, "Sûriye'nin Mezhepsel Yapısı ve Etkileri" *Yeni Türkiye* 23/98 (2017), 53.

Nusayrîler'in İsnâaşeriyye tarafından benimsenen İslam'ın temel esasları ile çelişen; Hz. Ali'nin ilahlığı, tenasüh inancı, Muhammed b. Nusayr'ın peygamberlik ve babîlik iddiaları gibi temel inançları İsnâaşeriyye'nin Nusayrîleri sapma noktasında görmelerine neden olmuştur.³² Ayrıca Muhammed b. Nusayr'ın bablık iddiası İsnâaşeriyye mensupları tarafından şiddetle reddedilmiş ve bundan dolayı kendisine çok sert eleştiriler yöneltilmiştir. Bunun neticesinde Muhammed b. Nusayr ve taraftarları ile İsnâaşeriyye'nin arasındaki ayrılık derinleşerek iki grubun birbirinden kopması ile sonuçlanmıştır.

Nusayrîler inanç ve görüşleri nedeniyle hem Şîa hem de Ehl-i sünnet tarafından dışlanmıştır. Bu dışlanma Nusayrî akidesine sahip olanların genel olarak inançlarını kendi toplulukları dışındaki insanlardan saklamasına ve kapalı bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle Nusayrî inançları hakkındaki konuşmalara bazen belirsizlik, kafa karışıklığı ve hatalar karışmaktadır. İnançları belirsizdir ve insanlara açıklanmaz. Çünkü Nusayrîler, ilkelerinin çok iyi korunan ve açıklanamayacak bir sır olduğuna inanırlar.³³ Belki de en meşhur inançları arasında hac ve zekât gibi bazı dini yükümlülüklerin terk edilip namaz ve oruç gibi diğerlerinin ise çarpıtılması ve tahrif edilmesi yer almaktadır. Onların namazı secdesiz ve abdestsiz olup taharet olmadan geçerlidir; oruçları ise sadece kadınlarla ilişkiden kaçınmaktır. Üzüm ağacına saygı duyarlar, çünkü alkol ve diğer sarhoş edici maddelerle birlikte aşırı içtikleri şarabın da kaynağı bu ağaçtır.³⁴ Zina ve benzeri haramları işlemekten çekinmezler. Ruhların reenkarnasyonuna ve göçüne yani, bir kimsenin ölümü üzerine ruhunun, hayatta olan bir kimsenin bedenine nakledilmesine inanırlar. Onların iddiaları arasında dirilişi ve cehennemi inkâr etmek de vardır. Beş namaz beş isimden; Ali, Hasan, Hüseyin, Muhsin ve Fatıma'dan oluşur. Onlara göre bu beş ismi anmak, pisliklerden temizlenmek ve abdest almak için yeterlidir. Namazın şartlarını ve görevlerini temsil eder. Akidenin bir zahiri bir de bâtını olduğunu, bâtınî sırlarını yalnızca kendilerinin

³² Muhammed Raşit Batur, "Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", *İnsan & Toplum* 3/5 (2013), 60.

³³ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife), 3/ 503-515; el-Askerî, *el-Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye*, 58-69; Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, 1/1187-1238; Muhammed Ahmed Hatib, *el-Harekâtü'l-bâtıniyye'l-Âlemi'l-İslâmî* (Amman: Mektebetü'l-Aksâ, 1984), 341-429; Şerefüddin Takî, *en-Nusayriyye: Dirasetün Nakdiyye* (Sûriye, 2009), 110-158; Süleyman Efendi el-Ezenî, *el-Bâkûretü's-Süleymâniyye fî keşfi esrâri'd-diyâneti'n-Nusayriyye* (Medine: Dârü'l-İmâm-ı Müslim, 1436).

³⁴ Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik", 596.

bildiğini iddia ederler. Onlar için oruç, kitaplarında isimleri geçen otuz erkek ve otuz kadının sırrını saklamak demektir.³⁵

Nusayrîlerin inançları arasında belki de en dikkat çekici husus Hz. Ali'nin ilahlığına olan katı inançlarıdır. Zira onu ilahlaştırdılar ve onun ölümlü bedendeki ruhani görünümünün, Cebrâil'in insan biçimindeki görünümüne benzediğini söylediler. Alevîler de İlah'ın Hz. Ali'nin suretinde temsil edildiğine ve gerçek ilahın Hz. Ali olduğuna inanırlar.³⁶ İlah Hz. Ali'nin insan suretinde zuhuru, onun yarattıklarına ve kullarına ancak dostluğudur. Onlara göre, Allah'ın insan görünümünde zuhurunun hikmeti böyledir.³⁷ Şunu da belirtmekte fayda var ki; çağdaş Nusayrîler'in hâlâ liderleri Muhammed b. Nusayr'ın fikirlerine bağlı oldukları ve bu hususta bir değişime uğramadıkları söylenebilir. Bu durum, 1956 yılında, Necef'teki dinî mercilerden biri olan Abdülhadî eş-Şîrâzî'nin temsilcisi sıfatıyla Nusayriyye'yi ziyaret etmek suretiyle durumlarını öğrenen İsnâaşeriyye âlimlerinden Muhammed Rıza Şemseddin tarafından da doğrulanmıştır. Onları ziyaret ettiğinde kendisini çok sıcak bir şekilde karşıladıklarını, ancak namaz ve hac gibi dini farzları önemsemediklerini ve kendi bölgelerinde cami bulunmadığını fark ettiğini belirtmiştir. Ayrıca reenkarnasyon meselesinin aralarında hala yaygın olduğunu ifade etmiştir.³⁸

1.4. İsnâaşeriyye Eserlerinde İbnü'n-Nusayr ve Nusayrîlere Dair Rivayetler

Nusayrîler ve İmâmiyye arasında devam eden tarihsel çatışmaya gelince; Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr, on ikinci imamın yok olmasından sonra Merciiyye ve Bâbiyye vasfının kendisinde kaldığını iddia edene kadar İsnâaşeriyye'nin bir parçası olarak kaldığı bilinmektedir.³⁹ İmâmiyye, Muhammed b. Nusayr'ın iddialarını reddettiği için onunla İsnâaşeriyye arasında bir anlaşmazlık olmuştur. Mahzende gizlendikten sonra İmam Muhammed el-Askerî'nin dört vekili ve elçisi olduğu iddia

³⁵ Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik", 595-600; İnan Keser, *Nusayri Alevilik* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 1/75-79.

³⁶ Keser, *Nusayri Alevilik*, 2016, 1/78; Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik", 590.

³⁷ el-Askerî, *el-Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye*, 46-47.

³⁸ el-Askerî, *el-Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye*, 46-47.

³⁹ Hamza Aksüt, *Aleviler: Türkiye - İran - Irak - Bulgaristan* (Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2009), 1/15.

edilmiştir. Ayrıca dinî otorite onlara emanet edilmiştir. Bu vekiller şunlardır: Ebû Ömer ve Osman bin Sa'îd el-Ömerî. Elçilikleri ise h. 260-265 yılları arasında olmuştur. Ebû Ca'fer Muhammed bin Osman bin Sa'îd el-Ömerî ve elçiliği h. 265-305 yılları arasında olmuştur. Ebû'l-Kasım el-Hüseyin bin Ruh en-Nevbahtî ve elçiliği h. 305-326 yılları arasında olmuştur. Ebû'l-Hüseyin Ali b. Muhammed es-Semerrî ve onun elçiliği de h. 326-329 yılları arasında olmuştur.⁴⁰ İbnü'n-Nusayr, bâb olma iddiasında ısrar etmiş ve İmam Muhammed b. el-Hasan el-Askerî'nin iddia edilen vekilleri kendisini reddederek Şîî İmâmîyye ondan intikam almış, onu lanetlemiş ve ondan uzaklaşmıştır.⁴¹

İsnâaşeriyye'nin kitaplarında Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî ve onun takipçileri olan Nusayrîler'e dair yazılanların izi sürüldüğünde İsnâaşeriyye'nin bu topluluğun marjinalliğinden bahsettiği görülmektedir. Hatta insanları kendilerinden ve liderleri Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'den ya lanet ederek, söverek ve kâfir ilan ederek ya da Ehl-i beyt imamlarının görüşüne aykırı olan bozuk inançlarını dile getirerek uzaklaştırmışlardır. Hem Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî hem de takipçilerine yönelik eleştiri ve ağır ithamları İsnâaşeriyye kitaplarındaki birçok rivayette gözlemlemek mümkündür. Hicrî dördüncü asır âlimlerinden Nevbahtî'nin (ö. 310/922) *Fıraku's-Şî'a* adlı kitabında şöyle geçmektedir:

“Ali b. Muhammed'in imametine inananlardan bir grup, o hayattayken sapıtmışlardır. Liderlerinin adı Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'dir. Kendisinin bir peygamber ve elçi olduğunu ve kendisini Ali bin Muhammed el-Askerî'nin gönderdiğini iddia etmiştir. Hasan'ın babası Hz. Ali'nin (a.s.) ruhunun vücut değiştirdiğini ve aşırılığı dile getirerek, ilah olduğunu söylüyordu. Ayrıca mahremlerin caiz olduğunu söylüyordu.”⁴²

⁴⁰ Muhammed Rıza el-Hüseynî, *Târih-u ehl-i beyt* (Beyrut: Müessesetu Al-i Beyt li'l-İhyai't-Türas, 1990), 1/56-57; Mirzâ Hüseyin Nûri Tabersî, *Nefesü'r-rahmân fi fezâili Selmân*, ed. İyad Kemali Asl (Kum: Pad-ı Endişe, 2010), 564-565; el-Askerî, *el-Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye*, 76-78.

⁴¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî Tûsî, *Kitâbü'l-Gaybe*, thk. İbâdullah Tahrânî (Kum: Müessesetü'l-Maârifî'l-İslâmiyye, 1411), 353-393; Ebû Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebî Talib Tabersî, *el-İhticâc* (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbûât, 1983), 2/250; Ebû Muhammed Bâkır Muhsin b. Abdilkerîm b. Alî Emîn Hüseyinî Âmilî Muhsin Emin, *A'yânü's-Şîa* (Beyrut: Dârü't-Teâruf li'l-Matbûât, 1983), 2/47-48; el-Askerî, *el-Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye*, 4; el-Hatib, *el-Harekât el-Bâtiniyye fi'l-âlemi'l-İslâmî*, 1/323.

⁴² Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 1/13.

Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067) *Kitâbü'l-Gaybe* adlı eserinde Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî hakkında on ikinci imamın dört vekili ve elçisinin varlığını uydurduğunu, yalanlar söylediğini ve dinî merciinin onlara emanet edildiğinden bahsedilmiştir. İbn Nûh'un verdiği şu haberler bunu ortaya koymaktadır:

“Ebû Nasr Muhammed b. Hibetullah (ö. 549/1154) bize şöyle bahsetti ve dedi ki: Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, kendisinin İmam Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali'nin refiklerinden biri olduğunu iddia etti. On ikinci İmam'ın kapısı olan Bâbiyye'nin kendisi olduğunu ileri sürdü ve bu nedenle hâcib talep etti. Cenâb-ı Hak onu aşikâr sapkınlığından dolayı ifşa etti. Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman ona lanet etti, onu reddetti ve ondan gizlendi.”⁴³

“Ebû Tâlib el-Enbârî şunları söyledi: Muhammed b. Nusayr ortaya koyduğu hususu aşikâr edince, Ebû Ca'fer (r.a.) ona lanet etti, onu yalanladı ve bunu da kendisine bildirdi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer'e (r.a.) gönlünü almak veya ondan özür dilemek için gitti ama o buna izin vermedi, onu engelledi ve hayal kırıklığına uğradı.”⁴⁴

“Ebû Zekeriya Yahya b. Abdurrahman b. Hakan, sırtında bir erkek çocukla onu çıplak gördüğünü bana anlattı ve şöyle dedi: “Onunla tanıştım ve bunun üzerine onu uyardım. Bunun üzerine: ‘Bu, lezzetlerdendir ve Allah'a karşı tevazu ve kibirden vazgeçmenin bir parçasıdır. Allah'a karşı alçakgönüllü olmalı ve kibirden kurtulmalısınız dedi.”⁴⁵

Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî'nin (ö. 548/1154) *el-İhticâc* adlı kitabında şöyle geçmektedir:

“Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, Ebû Muhammed el-Hasan'ın ashabından biriydi. Öldüğünde zamanın sahibi⁴⁶ için Bâbilik iddiasında bulundu. Böylece Yüce Allah, onun aşikâr sapkınlığını, aşırılığını ve reenkarnasyonunu ifşa etti.

⁴³ Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 1/95; Tûsî, *Kitâbü'l-Gaybe*, 397-399.

⁴⁴ Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 1/95; Tûsî, *Kitâbü'l-Gaybe*, 397-399.

⁴⁵ Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 1/95; Tûsî, *Kitâbü'l-Gaybe*, 397-399.

⁴⁶ “Zamanın Sahibi” ifadesi; Şîî'lerin beklenen Mehdi için kullandıkları bir terimdir. Onu evin sahibi, beklenen, hüccet, mahzenin sahibi şeklinde de adlandıırırlar. O, çocukluğunda Sürre Men Reâ şehrinde mahzene giren ve onların sözde on ikinci imamıdır. Bkz. Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed Ba'li, *Muhtasarü'l-fetâve'l-Mısriyye li İbn Teymiyye* thk. Muhammed Hamid el-Fakî (Demam: Dâru İbni'l-Kayyim, 1986), 599.

Ali b. Muhammed'in gönderdiği bir peygamberin elçisi olduğunu iddia etti ve mahremlerin caiz olduğunu söyledi."⁴⁷

İbnü'l-Batrîk'in (ö. 600/1203) *el-Umde* kitabında şöyle geçmektedir:

"Yahya b. el-Hasan şöyle yazdı ve dedi ki: Bilin ki İbn Nusayr'a vefat ettiği hastalık sırasında takipçileri tarafından kendisinden sonra yerine kimin geçeceği sorulmuştu. Ağır bir dille, kapalı ve anlaşılmaz sözlerle cevap verdi: Takipçileri ondan sonra üç gruba ayrıldılar; her grup, aralarında Ahmed adında bir adamı takip etti. Şu söz de onlara aittir: Eğer Allah'a olan sevgi hususunda haddi aşarsanız helak olursunuz. Allah'a karşı nefret hususunda haddi aşanlar da helak olacak ve ateşe gideceklerdir. Sevgilerinde itidalli olanlar ise kurtuldular. Onu çok seven topluluklar ise, onda hayret verici bir şeye şahit oldukları için onun diriltlen, öldüren, rızık veren yaratıcı İlah olduğuna inanan bizzat Nusayrîler olmuştur".⁴⁸

İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin (ö. 726/1325) *Minhâcü'l-kerâme* adlı eserinde geçtiği üzere Hz. Ali'den (r.a.) söz ederken şöyle demektedir: "Bazı insanlar onun ilah olduğunu iddia edinceye kadar ondan pek çok mucize ortaya çıktı ancak o, onları öldürdü. Ardından bir süre sonra Nusayrîler gibi aşırı bir grup insan Hz. Ali'yi ilahlaştırma yoluna gittiler ve bu hedefe ulaştılar."⁴⁹ Hz. Ali'nin ilah olduğu iddialarından dolayı Nusayrîleri aşırı olarak tanımladığı metinden anlaşılmaktadır.

İbn Dâvûd el-Hillî'nin (ö. 707/1339) *Ricâlü ibn Dâvûd* adlı kitabında geçtiğine göre İbn Dâvûd el-Hillî şöyle demektedir: "Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî; aşırıdır ve Nusayrîlik ona nispet edilir."⁵⁰ Kitabın başka bir yerinde "sistematik bir gulât grubu" başlığı altında yine Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin isminden bahsetmiştir.⁵¹

⁴⁷ Tabersî, *el-İhticâc*, 2/2/246.

⁴⁸ Şemseddin Yahyâ b. el-Hasan b. Hüseyin el-Esedî İbnü'l-Batrîk, *Umdetu uyûni sıhâhü'l-ahbâr* (Kum: Mümessiliyyetü'l-İmâm el-Kâid es-Seyyid el-Hamene'i fi'l-Hâc, 1992), 213.

⁴⁹ Cemâlüddîn Hasen (Hüseyin) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Minhâcü'l-kerâme fî ma'rifeti'l-imâme*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim (Kahire: Dâru'l-Urûbe, 1962), 1/52.

⁵⁰ İbn Dâvûd el-Hillî, *Kitâbü'r-Ricâl*, thk. Seyyid Muhammed Sâdık (Necef: el-Matbaatu'l-Haydariyye, 1972), 276.

⁵¹ Hillî, *Kitâbü'r-Ricâl*, 296.

Ayrıca İmâdüddîn et-Taberî olarak bilinen Hasan b. Ali bin Muhammed et-Tabersî (ö. 504/1110)'nin *Esrâru'l-imâme* kitabında şöyle geçmektedir:

Hicrî altıncı asrın âlimlerindendir ve şöyle demektedir: Nusayrîlik: Gulât'tan bazıları Nusayr'ın sözlerini söyler. en-Nusayr şöyle dedi: Benim efendim (Hz. Ali), tek ve güçlü olan Allah'tan başkası değildir".⁵² Ayrıca Şeyh Hasan b. Zeynüddin Sahibü'l-Me'alim'in (ö. 1011/1602) "*et-Tahrîrü't-tâvûsî*" adlı kitabında şöyle geçmektedir: "Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, Ali b. Muhammed el-Askerî ona lanet etti."⁵³

Seyyid Nurullah el-Hüseynî el-Mar'aşî et-Tüsterî'nin (ö. 1019/1610) *İhkâkü'l-hakk ve İzhâkü'l-bâtıl* kitabında Hz. Ali'ye (r.a.) karşı insanların tavırlarından bahsederken şöyle geçmektedir:

"İnsanlar onun hakkında konuşurken üç mertebeye yer vermişlerdir. Onu aşırı seven ve helak olan kavim, Nusayrîlerdir. Çünkü onlar, peygamberlik ve hilafet hususunda davalarının doğruluğunu tasdik etmek için Cenab-ı Hak'ın peygamberlerini ve peygamberlerinin haleflerini desteklediği olağanüstü fiillerine şahit olduklarından dolayı diriltlen, öldüren, yasaklayan ve rızık veren bir ilah olduğuna inanırlar. Kanıtları değerlendirme görevini ihmal ettiklerinde, Yaradan'ı yaratılana, Rabbi ise rab edinene benzeterek helak oldular".⁵⁴

Metinde Nusayrîlerin helak edilmesiyle ilgili bir ifade yer almakta ve onları müşebbihe olarak nitelemektedir. Müteahhirûndan bir grup mütekaddimûnun izi üzere yürümüş ve Nusayrîlere karşı olumsuz anlayışı sürdürmüştür.

Muhammed Ali el-Erdebîlî'nin (ö. 1100/1689) *Câmi'u'r-ruvât* adlı kitabında şöyle geçmektedir:

"İbnü'n-Nusayr'ın kınanması birçok konuda zikredilmiştir: Muhammed b. Musa b. el-Hasan b. Furât, Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'yi davetinde destekliyordu. Allah ona da lanet etsin. el-Erdebîlî, İbnü'l-Gudâirî'nin şöyle

⁵² İmadüddin Hasan b. Ali Tabersî, *Esrâru'l-imâme* (Meşhed: Mecmûü'l-Buhûsî'l-İslâmiyye, 2014), 4019-4023.

⁵³ Receb b. Muhammed b. Receb Bursî, *Meşâriku envâri'l-yakîn fî hakâiki esrâri emîri'l-mü'minîn* (Necef: Mektebetü'l-Haydariyye, 1426), 333-334.

⁵⁴ Nurullah el-Hüseynî el-Mar'aşî Tüsterî, *İhkâkü'l-hak ve izhâkü'l-batıl*, thk. Ayetullâh es-Seyyid en-Necefî (Kum: Ayetullâhi'l-Uzmâ el-Mar'aşî, 1986), 3/ 405-406.

dediğini nakletmektedir: Ebû Muhammed b. Talha b. Gulâl bana dedi ki; Ebû Bekir el-Cü'âbî bize şöyle dedi: Muhammed b. Nusayr, Basra ehliendir ve zayıf bir karaktere sahiptir. Nusayrîlik de ona nispet edilir. Ali b. Muhammed el-Askerî (r.a.) ona lanet etmiştir. el-Keşşî bunu Nasr b. es-Sabah'tan rivayet etti ve dedi ki: Sa'd dedi ki: el-Ubeydî bahsetti ve dedi ki: el-Askerî'ye en başında şöyle yazdı: Ben Allah katında Muhammed b. Nusayr el-Fihri ve el-Hasan b. Muhammed b. Baba el-Kummî'den daha masumum. Bu yüzden onları reddediyorum. Seni ve tüm taraftarlarımı uyarıyorum ve onları lanetliyorum. Allah'ın laneti üzerlerine olsun. Büyüleyici, zararlı insanlar tarafından tüketiliyoruz. Allah onlara zarar verdi ve onları fitne içinde kargaşaya sürükledi.”⁵⁵

Alî el-Hür el-Âmilî el-Meşgarî (ö. 1104/1693) *Risâletü'l-isnâ aşeriyye* adlı kitabında şöyle söylemektedir:

“Gaybet zamanında övülen elçilerin haberlerine değindikten sonra, *Gaybet* kitabında şöyle demiştir: Bâbîlik iddiasında bulunan, Allah'ın lânetlediği kınanmış kimselerden bahsetmiştir. Bunlar arasında Muhammed bin Nusayr en-Nemîrî vardır. Sonra onun halinden, sapkınlığından, el-Ömerî'nin kendisine lanet etmesinden ve itikadının bozukluğundan bahsetti.”⁵⁶

Bahrânî'nin (ö. 1107/1695) *Medinetü'l-meâ'iz* adlı kitabında geçtiği gibi Bürsî'den nakletti ve şöyle demiştir: “Nusayrîler, Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin ashabındandır. Küfrünün sebebi şu olaydı; Muhammed b. Nusayr bir olay hakkında kendisine yöneltilen soruya şöyle cevap verdi: Ey mevlam (Hz. Ali), tek ve kahr olan ilah sensin.”⁵⁷ Hz. Ali'ye (r.a.) ilahlık iddiasında bulunduğu için onu kâfir olarak nitelendirdiler.

Muhammed Bâkır el-Meclisî (ö. 1110/1698), *Bihâru'l-envâr* adlı eserinde Hz. Ali'yi ilah olarak niteleyenler arasında Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin de olduğunu ifade etmektedir ve şunu nakletmektedir:

⁵⁵ Muhammed b. Ali Garevî Hâirî el-Erdebîlî, *Câmiü'r-ruvât* (Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1983), 2/ 204.

⁵⁶ İbnü'l-Hür Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî Hür el-Âmilî, *Risâletü'l-isnâ aşeriyye fi'r-red ale's-süfîyye* (Kum: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1883), 178-180.

⁵⁷ Hâşim b. Süleymân el-Bahrânî, *Medinetü'l-me'âiz* (Müessesetü'l-meârifil-İslâmiyye), 2/204.

“İbn Nûh dedi ki: Ebû Nasr Hibetullah b. Muhammed bize haber verdi: Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali’nin refiklerinden biridir. Onu sapıklık ve cehalet üzerine görüp onun şeriattan uzak olduğunu anlayınca, Ebû Ca’fer Muhammed b. Osman ona lanet etti, onu azarladı ve ondan uzaklaştı. Sa’d b. Abdullah şöyle dedi: Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, Ali b. Muhammed tarafından gönderilen peygamberin resulü olduğunu iddia etti. Reenkarnasyondan ve aşırılıktan bahsederdi. Ensest ilişkiye ve homoseksüel ilişkiye izin veriyordu. Bunun tevazudan, gizlenmekten ve kibri terk etmekten kaynaklandığını zannediyordu. Ashabının yanına gelenin kendisi olduğunu iddia ediyordu. Bunu da arzulardan ve güzelliklerden kabul ediyordu.”⁵⁸

Muhammed b. İsmail el-Mâzenderânî’nin (ö. 1216/1801) *Münteha’l-makâl fî ahvâli’r-ricâl* adlı kitabında şöyle geçmektedir:

“Nusayrîyye: Gulâtıdan Muhammed b. Nusayr el-Fihri’nin (Allah ona lanet etsin) ashâbı şöyle derdi: Rab, Ali b. Muhammed el-Askerî’dir ve Muhammed b. Nusayr ise onun tarafından peygamberdir. Mahremleri mubah gördü, erkekler arası nikâhı helal kıldı. Diyorum ki: Muhammed b. Nusayr’dan ve bu zamanlarda Nusayrî olarak bilinen kişiden Hz. Ali’nin (a.s.) ilahlılığını iddia eden kişi diye bahsettiler.”⁵⁹

Es-Seyyid Ali el-Burûcirdî’nin (ö. 1313/1895) *Tarâifu’l-makâl* kitabının birçok yerinde şöyle geçmektedir:

“Ali b. Muhammed el-Askerî, Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî’ye lanet etmiş ve onun hakkında yazılan hadiste şöyle söylemiştir: Allah el-Fihri’yi ve İbn Muhammed b. Bâbâ el-Kummî’yi günahsız kıldı. Sende o ikisini günahsız kıl. Seni, tüm sadıklarımı ve takipçilerimi uyarıyorum. Ebû Ömer şöyle dedi: Bir grup, el-Fihri en-Nemîrî’nin peygamberliği hakkında şöyle dedi: Çünkü kendisinin peygamber olduğunu ve Ali’nin gönderdiğini iddia ediyordu.”⁶⁰ İbn

⁵⁸ Muhammed Bâkır b. Muhammed Tâkî b. Maksûd Ali Meclisî, *Bihârü’l-envârî’l-câmia li-düreri ahbârî’l-eimmeti’l-ethâr: el-kitâb ve’l-müellif* (Beyrut: Müessesetü’l-Vefâ, 1983), 77.

⁵⁹ Muhammed b. İsmail el-Mâzenderânî, *Münteha’l-makâl fî ahvâli’r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü Dâri Âli Beyt li İhyâi Tûrâs, 1998), 7/450.

⁶⁰ Seyyid Ali el-Burucirdî, *Tarâifu’l-Makâl*, thk. es-Seyyid Mehdî er-Recâi (Kum: Mektebetu Âyetullahi’l-Uzmâ Mar’âşî Necefi, 1410), 1/261.

Nûh dedi ki: Ebû Nasr Hibetullah b. Ahmed bize şöyle haber verdi ve dedi ki: Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali'nin ashabından biriydi. Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali öldüğünde, Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman'ın makamının kendisine ait olduğunu, zamanın imamının sahabesi olduğunu ve kendisinin de Bâbî olduğunu iddia etti. Cenab-ı Hak cehaletini ve sapkınlığını ortaya çıkarması nedeniyle kusurunu gün yüzüne çıkardı.”⁶¹

Ali el-Yezdî el-Hâirî'nin (ö. 1333/1914) *İlzâmü 'l-nâsib fî isbâti 'l-hucceti 'l-gâib* adlı kitabında, “et-tevkî'âtî's-şerîfeti elletî saderat mine'n-nâhiyeti'l-mukaddese” başlığından söz edilirken; dedi ki:

“Et-tevkî'ât'tan sekizinci: Ebû Muhammed el-Hasan el-Şürey'î, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (a.s.)'in, daha sonra el-Hasan b. Ali (a.s.)'in ashabından biriydi. Allah'ın, “zamanın sahibine” bile daha önce vermediği bir makama ilk sahip çıkan o oldu. Allah ve O'nun hüccetleri hakkında yalan söyledi (Hüccetullah imam kastedilmektedir). Onlara, kendilerine yakışmayan şeyleri atfetmişti ki onlar bu konuda masumlardı. Ardından ondan küfür ve sapkınlık zuhur etti. Aynı şekilde Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî de Ebû Muhammed'in ashabındandı. Öldüğünde zamanın sahibine ait Bâbîlik statüsünü talep etti. Böylece Cenâb-ı Hak onda zuhur edenleri, sapkınlığı, aşırılığı ve reenkarnasyona olan inancını ifşa etti. Ali b. Muhammed'in gönderdiği bir peygamberin elçisi olduğunu iddia ediyordu ve Ali'nin ilahlığına inanıyor ve mahremlerin mubah olduğunu söylüyordu.”⁶²

İbrahim b. el-Muhsin el-Kâşânî'nin (ö. 1926) *es-Sahîfetü 'l-hâdiyye ve't-tuhfetü 'l-mehdiyye* adlı kitabında şöyle geçmiştir:

“Ebû Muhammed el-Hasan eş-Şürey'î, Ebû el-Hasan Ali b. Muhammed (s.a.v.)'in ashabından biriydi. Daha sonra Hasan b. Ali, “Zamanın Sahibi” tarafından Allah'ın kendisine vermediği makamı ilk iddia eden kişi oldu. Allah ve O'nun hüccetleri hakkında yalan söylemiş, kendilerine yakışmayan ve beri oldukları şeyleri onlara atfetmiştir. Daha sonra kendisinden küfrüne ve

⁶¹ el-Burucurdî, *Tarâifu 'l-Makâl*, 2/335.

⁶² Abdülkerim b. Muhammed Ca'fer el-Yezdî el-Hairî, *İlzâmü 'n-nasib fî isbâti 'l-hucceti 'l-gâib* (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbûât, 1984), 1/444-445.

sapkınlığına ilişkin söz zuhur etmiştir. Aynı şekilde Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî de Ebû Muhammed el-Hasan'ın ashabından biriydi. Öldüğünde “Zamanın Sahibi'ne” ait Babîlik iddiasında bulunmuştur. Yüce Allah ondan zuhur eden sapıklığı, aşırılığı ve tenasühle ilgili sözünü ifşa etmiştir. Ali b. Muhammed'in elçisi, peygamberi olduğunu iddia ediyor, onun ilah olduğuna inanıyor ve mahremlerin mubah olduğunu söylüyordu.”⁶³

Hasan es-Sadr'ın (ö. 1935) *Nihâyetü'd-dirâye* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

“Bâbîlik iddiasında bulunan kınanmışlara gelince, bunlardan ikincisi: Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'dir. Ebû Muhammed el-Hasan'ın (a.s.) ashabından biriydi. Öldüğünde Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman'ın makamını talep etti. O ki “Zamanın Sahibi” imamdır, kendisinin de onun kapısı olduğunu iddia etmiştir. Böylece Allah kendisinden zuhur eden sapıklığını ve cehaletini ifşa etti ve bu da Şürey'i'den sonra oldu.”⁶⁴

Âgâ Büzürg-i Tahrânî'nin (ö. 1970) *Ez-zerî'a* adlı kitabında şöyle bahseder:

“İlahi ismet, İsnâaşeriyye mensuplarının akidesi olduğu gibi, bu imamlar Yüce Allah'ın yaratılmış, ilahlaştırılmış kullarıdır. Allah yarattıklarından hiçbirine ismetten, ilimden ve hikmetten vermediğini onlara vermiştir. Bu durum, Yüce Allah'ın, insanlığın geri kalanından ziyade, özellikle onlara olan lütfundandır. Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere rağmen onlar da diğer insanlar gibidirler. Kendileri ne fayda ve zarar ne ölüm ve yaşam ne de ölümden sonra diriliş hususunda hiçbir şeye sahip değiller. Onlar ancak Cenab-ı Hakk'ın kendilerine takdir ettiği şeyleri yapabilirler. Onlar ancak O'nun istediğini isterler ve O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaet edemezler. Bu inanç saf gerçek ve doğru inançtır. Nusayrîlik ve Nemîrîlik'den aşırıları ise diğer insanlara üstün kılındıkları ismet ve ilim ile yetinmiyorlar. Aksine onlar hakkındaki sözlerini bundan daha yüksek bir seviyeye taşıyorlar. Allah muhafaza, onları yüce (Şâmih) ilahlık makamından düşürmeye niyetli değiller.”⁶⁵

⁶³ İbrahim b. el-Muhsin el-Kâşânî, *es-Sahîfetü'l-hâdiye ve't-tuhfetü'l-mehdiyye* (Beyrut: Dâru't-Teâruf li'l-Matbûât, 1987), 1/237.

⁶⁴ Hasan es-Sadr, *Nihâyetü'd-dirâye*, thk. Mâcid el-Garbâvî (Kum: Neşru'l-meş'ar, ts.), 420-421.

⁶⁵ Muhammed Muhsin Aga Büzürg-i et-Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ tesânîfi's-Şî'a* (Beyrut: Dârü'l-Edva, 1983), 4/356.

Seyyid el-Mar'âşî'nin (ö. 1990) *Şerhü İhkâki'l-Hak* kitabında Nusayrîleri yeni bir topluluk olarak tanımladığı, sözlerini tuhaf ve abartılı bulduğunu ima eden ifadeler sarfetmiş ve Nusayrî fırkası hakkında şunları söylemiştir.

“Nemîriyye olarak da anılan Nusayrîyye'nin en sonuncusu Eş-Şürey'i'nin takipçisi olan Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'dir. Ehl-i Beyt imamlarına ilahi ismin nasıl verileceği konusunda aralarında anlaşmazlık vardır. Dediler ki: Fiziksel bedende ruhaniyetin ortaya çıkması, bazı şahıslarda Cebrail'in zuhuru, bir Arap görünümünde tasavvuru ve beşer suretinde bir görünüm alması gibi akli başında hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir durumdur. Dediler ki: Cenab-ı Hak insanların suretinde zuhur etti. Cenab-ı Hak bu konuda Allah Resulü'nden (s.a.v.) sonra, Ali'den (a.s.) daha iyi bir insan olmadığına göre ondan sonra yaratılmışların en hayırlısı olan özel çocukları vardır. Hakkı onların suretinde ortaya çıkarttı, onların lisanıyla konuştu ve onların elini tuttu. Bu yüzden şöyle dediler: Ali (a.s.) göklerin ve yerin yaratılışından önce de vardı. Bunların dışında Cenâb-ı Hakk'ın tazim amacıyla kendisine bahşettiği olağanüstü kerametlerinden kaynaklanan garip ve abartılı sözler söylediler.”⁶⁶

Nebîle Abdülmünim Davud'un *Neş'etü's-Şîati'l-İmâmiyye* adlı kitabında bu iddiacıların İmam Ali el-Hâdî'nin mezhebinden çekildiğinden bahsedilmiştir.

“Nevbahtî rivayet etti ve onlar Muhammed b. Nâsır Âl adında bir adamın peygamberlik doğasını anlattılar. Hasan el-Askerî'den kendisinin peygamber olduğunu iddia ettiğini söyleyen en-Nemîrî, şöyle dedi: Reenkarnasyon ve aşırılıktan çok bahsetti. Cenâb-ı Hakk'tan başkası için ilahlık iddiasında bulundu ve kendisinin de elçisi olduğunu iddia etti. Ensest ilişkiye izin verdi, cima' ve livatayı da helal gördü. Nevbahtî bahsetti ve bu durum Muhammed b. Ali'nin (El-Hâdî) günlerinde zuhur etmiştir. Nemîriyye fırkası Ali el-Hâdî'nin imametinden ayrılmıştır. Nevbahtî, Muhammed bin Nusayr en-Nemîrî adında bir adamın peygamberliğine inandıklarını belirtiyor.”⁶⁷

⁶⁶ Şihabüddîn el-Mar'âşî, *Şerhu İhkâki'l-hak* (Kum: Mektebetu Ayetillahi'l-uzmâ el-Mar'âşî el-Necefi, 1376), 3/ 405-406.

⁶⁷ Nebile Abdülmün'im Davud, *Neş'etü's-Şîati'l-İmâmiyye* (Bağdad: Matbaatü'l-İrşad, 1968), 1/269.

Şeyh Abdullah el-Hasan'ın *el-Münâzarât fî'l-imâme* adlı kitabında bu fırka şöyle tanımlanmaktadır: “Nusayriyye: Sebeiyye Gulât'ından bir topluluktur ve Ehl-i Beyt İmamları ile ilgili sözlerinin bir özeti şöyledir: Onlar Lâhût'un ruhudur.”⁶⁸

Bu söze yakın bir söz, el-Kummî'nin *er-Ravza fî fedâili Emîri'l-mü'minîn* kitabının dipnotunda şöyle geçmiştir:

“Nusayriyye: Sebeiyye Gulât'ından bir topluluktur. Onlar Ehl-i beyt imamlarının Lâhût'un ruhu olduğunu iddia ediyorlar. İsnâaşeriyye mensuplarının kitaplarında bahsedilenlerin hepsi bu değil. Çünkü kitapları ister haber ister rical ister de akaid olsun İbn Nusayr'dan ve onun Nusayrî taraftarlarından söz etmekten, onların yüce fikirlerinden, aşırı görüşlerinden, aykırılıklarından bahsetmekten ve hatta onları kâfir ilan etmekten yoksun değildir.”⁶⁹

İlk söze göre Nusayrîler, İslam dini içerisinde değerlendirilmesi ve konumlandırılması gereken bir topluluktur. Bu yaklaşımı savunanların dayandıkları ilk delil, Kur'an'ı kabul ettiklerine işaret etmeleri, kendilerini İslam dairesi içinde ve onun bir parçası olarak kabul etmeleridir.⁷⁰ Burada, Muhammed b. Nusayr ve takipçilerinin haberlerini *el-Alevîyyûn evi'n-Nusayriyye* adlı kitabında, Sa'd el-Kummî, Nevbahtî, Ebû Ömer el-Keşşî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, el-Hillî, et-Tabersî ve Mustafa eş-Şîbî gibi en önemli Şîî kaynaklardan alıntı yaparak aktaran günümüz Şîîlerden Seyyid Abdü'l-Hüseyn Mehdî el-Askerî'nin zikrini göz ardı etmek doğru değildir. Şöyle demiştir:

“İbn Nusayr'ın benimsediği, davet ettiği fikir ve görüşler ve bunların imamlara atfedilmesi hiçbir imam tarafından ikrar edilmemiştir. Bırakın âlimleri ve müçtehitleri bir tek Şîî bile bunları desteklememiştir. Daha ziyade aşırı fikir ve görüşler olduklarını, kaynaklarının İslam ve imamlar olmadığını beyan etmişlerdir. Aksine bu fikir ve görüşlerin kaynakları Mecûsîlik, Dehrîlik ve Hinduizm'dendir. İmamlar bundan beri olduklarını beyan etmişler, bunu iddia edenlere ve çağıranlara lanet etmişlerdir. Şîîler de imamlarını örnek alarak ve âlimlerini taklit ederek aynısını yaptılar. Buna göre İsnâaşeriyye mensupları, Nusayrîlerin ve onların yalanının ve aşırı

⁶⁸ Abdullah Hasan, *Münâzarât fî'l-imâme* (Kum: Dâru'l-Mustafâ li-İhyâi't-Türâs, 2006.), 4/142.

⁶⁹ Şâzân b. Cebrâil el-Kummî, *er-Ravza fî fedâili Emîri'l-mü'minîn*, thk. Ali Şekercî (Kum: el-Mektebetü'l-Emîn, 2002), 1/237.

⁷⁰ Ömer Uluçay, *Arap Aleviliği: Nusayrilik; Araştırma- İnceleme* (Adana: Gözde Yayıncılık, 1996), 17.

fikirlerinin yükünü taşımaları caiz değildir. Aslında bu mezhebin Şîilere nispet edilmesi kesinlikle caiz değildir. Zira Şîiler bunlardan ve fikirlerinden beridir. Yukarıda detaylı bir şekilde açıkladığımız ve Şîî âlimlerin ve imamlarının sözlerine yer verdiğimiz bu sözlerde Nusayrîlerin İsnâaşeriyye mensupları oldukları yönündeki iddialarının doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira İsnâaşeriyye mensupları İslam Peygamberi ve ondan sonraki imamların hidayetiyle amel ederler”.⁷¹

Yine şöyle diyor: “İsnâaşeriyye mensupları, Nusayrîleri mutedil Şîî fırkalarından biri olarak itibar etmemek, İslam’ın dışında görmek ve zındık ve sapkın olarak nitelendirmek konusunda ittifak etmişlerdir. Buna göre Nusayrîler, İslam’a nispet edilseler bile Müslüman sayılmazlar ve Müslüman muamelesi görmezler.”⁷²

Ayrıca Nusayrî topluluğu mensuplarından, kadim çağlardan beri Şîî kitaplarında üzerinde mutabakata varılan bu düşmanca tutum göz ardı edilerek, İsnâaşeriyye mensupları ile Nusayrîler arasında yakınlaşma ve birlik çağrısında bulunan iddialar zuhur etmiştir. Bunlardan belki de en öne çıkanı, *Târîhü’l-Alevîyyîn* adlı kitabın yazarı, Fransa’nın Suriye’yi işgali sırasında Nusayrîlerin liderlerinden biri olan Muhammed Emîn Gâlib et-Tavîl’in⁷³ bahsettiği husustur. Alevîleri, İmâmiyye ile aralarında yaşanan ve yaşanmakta olan anlaşmazlığa karşı kalplerini geniş tutmaya çağırıyor ve şöyle diyordu:

“Alevîler, diğer Ca’ferilerden ayrılan bir mezhebin mensupları değildir. Çünkü Ca’ferî ile Alevî arasındaki fark, Alevî’nin Cenbelânî tarikatına bağlı olup Ca’ferilerin de bu tarikata bağlı olmamasıdır. Bu mezhepsel bir farklılık değildir. Eğer kabilesel ve söylemlere dayalı ayrılığı terk etmezlerse Alevîlerin vay haline, mutlak birliklerini öğrendiklerinde ise onları tebrik ederiz.”⁷⁴

Yine şöyle diyor:

“Bazılarının sandığı gibi Alevîlerin özel bir dini veya mezhebi olmamıştır. Aksine Alevîler, Şîî-Ca’ferî Müslümanlarıdır. Onları diğer Ca’ferilerden ayıran herhangi bir dini kısıtlama veya amele yönelik bir içtihat olmamıştır. Alevîler

⁷¹ el-Askerî, *el-Alevîyyûn evi’n-Nusayriyye*, 44.

⁷² el-Askerî, *el-Alevîyyûn evi’n-Nusayriyye*, 44.

⁷³ Manî’ Hammâd el-Cühenî, *el-Mevsûatü’l-Müeyyessera fî’l-edyan ve’l-mezâhib ve’l-ahzâb el-Muâsıra* (Riyad: en-Nedvetü’l-Âlemîyye li’ş-Şebâbi’l-İslâm, 2003), 1/391.

⁷⁴ Muhammed Emin Gâlib et-Tavîl, *Târîhu’l-aleviyyîn* (Beyrut: Dârü’l-Endelüs, ts.), 47.

diğer Ca'ferîlerden farklıdır. Yani, İsnâaşeriyye dini literatür kapsamında Cenbelânî tarikatına bağlıdır ve bu bağlılık onların diğer İsnâaşeriyye mensuplarından ayrılmasına yol açmıştır. Artık Alevîlerin ve Ca'ferîlerin süreçle ilgili hükümlerde, yani muamelatta birleşmesi gerekir.”⁷⁵

Çünkü et-Tavîl, yukarıda geçen ifadelerde de görüldüğü gibi Nusayrîlik ile İsnâaşeriyye kelimesini bir araya getirmek için çaba göstermiştir. İki topluluk arasındaki anlaşmazlığı görmezden gelmesinin arkasındaki sır buradan öğrenilmektedir. Onun iddiası, iki topluluğun aslında yalnızca tek bir akideye, yani İsnâaşeriyye akidesine dayandığı yönündedir. Zira o, Alevî'yi saf Arap köküne nispet edilen İsnâaşeriyye veya Şîî Ca'ferî Müslümanlar olarak tanımlamaktadır.

Aynı şekilde Tavîl'in anlayışına benzer bir tutumu Alevîlerin şeyhi ve onun zamanındaki âlimlerden olan Süleyman el-Ahmed sergilemektedir. Kendisine soru soran bir kişi Alevîlerin kökenini sorduğunda şöyle cevap vermiştir: “Siyasetin, çevrenin ve Şam ehline miras kalan kabile örflerinin gerektirdiği durumlar dışında İmâmiyye ile aralarında hiçbir fark yoktur.”⁷⁶

Bu kişilerin, tekfir ve Nusayrî düşmanlığının sebepleri konusunda eski çağlardan beri Şîî kitaplarında fikir birliğine varılan hususları göz ardı etmeleri dikkat çekicidir. Farklılıkları ya Alevîlerin bir dinî tasavvuf tarikatına bağlılığına veya siyasî nedenlere ya da yerel gelenek ve göreneklere bağlamaktadırlar. Ancak yakınlaşma çağrıları daha işin başında kabul görmemiştir. Bu bizzat Nusayrî Muhammed et-Tavîl'in açıkladığı bir husustur. Kendisi şöyle demektedir:

“Artık Alevîlerle Ca'ferîleri birleştirmek gerekiyor. Şeyh Salman Bisin bu konuda çabalamış ve Ba'lebek'teki Müteevileleri,⁷⁷ Nusayrîye dağlarına (Cebelü'n-nusayra) nispet edilen Alevîlere katılmaya ikna etmeyi bir nebze de olsa başarmıştır. Kendisi ile de Ca'ferî âlimleri arasında bir anlaşmaya varılmıştı. Daha sonra onlardan bir grup Baalbek bölgelerine gitti ve Metâvile âlimlerinden oluşan çok sayıda kişiyle birlikte geri döndü. Bu yoğunluk, tartışıp yanlış

⁷⁵ Tavîl, *Târihu 'l-aleviyyîn*, 474-475.

⁷⁶ Hammâd el-Cühenî, *el-Mevsûatü 'l-Müeyyessera fî 'l-edyân ve 'l-mezâhib ve 'l-ahzâb el-Muâsıra*, 1/391.

⁷⁷ Müteevvile, Lübnan'daki İmâmî İsnâaşeriyye Şîîleri'nin mahallî adıdır. Bkz. Nasır b. Abdullah b. Ali el-Kıfârî, *Usulü mezhebi 'ş-Şîa' el-İmâmiyye el-İsna Aşeriyye: Arz ve Nakd* (Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ-ir-Râşidîn, 2010), 1/109.

anlaşılmaları gidermek için değil daha ziyade birliği ve katılımı sağlamak içindi. Ancak hiç kimse Şeyh Salman Bisin'e ulaşamadı. Kendisi donmuş bir ceset gibiydi ve bu yüzden geri döndüler. Sanki Cenab-ı Hak bu iki kardeşin, yani Alevî ve Metâvile'nin bir arada olmasını takdir etmemişti.”⁷⁸

İki topluluk arasındaki birlik ve anlaşmanın bu reddi, Tahrânî tarafından da doğrulanmıştır. Bu yüzden Muhammed et-Tavîl'in Nusayrîliği İsnâaşeriyye olarak gördüğüne dair *Tarihü'l-Alevîyyîn* adlı kitabında belirttiği hususlara itiraz etmiş ve konuların hakikatini öğrenmek için İsnâaşeriyye kitaplarına başvurma çağrısında bulunmuştur. Et-Tahrânî, *ez-Zerî'a* adlı kitabında *Tarihü'l-Alevîyyîn* kitabından bahsederken şöyle diyor:

“Alevîlerin birçok beldede Şam Denizi sahillerinde yaşadığını ve başkentlerinin Lazkiye olduğunu zikretmiştir. Bunlar Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin takipçileridir ve hepsi İsnâaşeriyye Şîası'dır. Hücet b. Hasan el-Askerî'nin imamlığına inanırlar. Ancak dört vekilin vekillliğini inkâr ederler, onları yalanlarlar ve şöyle derler: İmam Askerî'nin bâbı es-Seyyid Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr el-Basrî en-Nemîrî'dir. Ondan sonra, hicrî 235 yılında doğup hicrî 287 yılında vefat eden ve Cenbelânî tarikatına nispet edilen Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Hannân el-Cenbelâniyye gelir. Ondan sonra, hicrî 260 yılında doğup hicrî 346 yılında vefat eden öğrencisi es-Seyyid Hüseyin b. Hamdân el-Husaybî gelir. Kendisi Cenbelân'da yaşamış, sonrasında Halep'e gitmiş ve burada Halep hükümdarı Seyfüddevle b. Hamdân için büyük *el-Hidaye* adlı eseri telif etmiştir. Kendisinin vekilleri vardır ve Bağdat'taki vekili es-Seyyid Ali el-Ceserî bunlardandır. Diyorum ki: Gerçekler, Muhammed b. Nusayr ve Hüseyin b. Hamdân'ın *Gaybet* kitaplarında ve Ricalimizin kitaplarındaki biyografilere müracaatta bulunarak ortaya çıkar.”⁷⁹

Yukarıdaki zikredilen rivayetlerden açıkça anlaşılıyor ki; İsnâaşeriyye eskiden beri Nusayrîyye'ye düşmanlığını açıkça göstermekte, iddialarını inkâr etmekte ve sözlerine inananları da tekfir etmektedir. Bu ayrışmanın ve düşmanlığın sebebinin ilk dönemlerde dini olduğu görülmektedir. İbnü'n-Nusary'nin babilik iddia etmesiyle

⁷⁸ Muhammed Kurt Ali, *Hitâtü's-Şâm* (Dimaşk: Mektebetü'n-Nûrî, 1983), 6/262; Hâşim Osmân, *Târihu'l-Alevîyyîn: Vakai' ve Ahdâs* (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbûât, 1997), 20.

⁷⁹ Tavîl, *Târihu'l-Alevîyyîn*, 474-475.

başlayan ayrışma iki taraftan da gittikçe derinleşmiştir. Daha sonra İbnü'n-Nusayr ve mensupları Hz. Ali'nin ilahlığı, haramların helal görülmesi, ruhların tenasuhu gibi İsnâaşeriyye inaçlarına muhalif birçok farklı görüşe meyletmışlerdir. İbnü'n-Nusayr'ın vefatı sonrası ise Nuseyrîler onu, ilahlık gibi oldukça farklı şekilde konumlandırmışlardır. Bütün bunlar neticesinde İsnâaşeriyye ile ayrılık ve düşmanlık giderek büyümüşür. Nuseyrîler aşırı fikilerinden dolayı diğer mezhep mensupları tarafından da dışlanmış ve bu durum onların kendi kabuklarına çekilerek dışarıya kapalı hale gelmesine sebep olmuştur. Uzlet dönemi olarak isimlendirilen bu süreç 19. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

NUSAYRÎLİK- İMÂMİYYE ŞÎA İLİŞKİSİ

1.1. Nusayrîlerin Siyasî Tarihi

Nusayrîlerin siyasî ilişkilerini anlayabilmek için tarih boyunca siyasî arenada hangi aşamalardan geçtiklerini bilmek önem arz etmektedir. Nusayrîler ortaya çıktıkları ilk dönemlerden itibaren azınlık olarak varlıklarını sürdürüp farklı bölgelerde genellikle izole bir şekilde varlık göstermişlerdir. Bu sebeple özellikle ilk dönemler olmak üzere bazı dönemler dışında Nusayrîlerin sosyal ve siyasî yaşamlarına dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedenlerinden bir tanesi, Nusayrîlerin dinî bir fırka olması ve ilk dönemlerinde siyasî hedeflerinin olmamasıdır. Nusayrîliğin yayılmasında büyük çaba harcayan ve fırkanın en önemli imamlarından kabul edilen Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî başa geçtiği yıldan (287/900) itibaren siyasî olarak güçlenmeyi hedeflemesinden ötürü maksadını gerçekleştirmek üzere farklı politikalar izlemiştir. İlk olarak İsmâiliyye fırkasıyla birleşme adına çabalar göstermiş fakat bunlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra Şîu-Büveyhî hânedanlarıyla Hamdânîler'e yakınlaşmaya çalışmış ve onlardan gereken desteği almıştır.⁸⁰ Hasîbî'nin vefatından sonra fırka biri Bağdat'ta biri Halep'te olmak üzere ikiye bölünmüş, Bağdat'taki grup Moğol hükümdarı Hülagü tarafından yapılan saldırıda yok olmuştur. Halep'teki grup ise sonradan başa geçen Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî tarafından Lazikiye'ye taşınmıştır.⁸¹

Zaman içerisinde ilk ortaya çıktığı bölgeden farklı yerlere taşınmak zorunda kalan Nusayrîler Miladî 11. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok Suriye veya Adana-Mersin yörelerinde varlıklarını sürdürmüş ve doğal olarak yaşadıkları toplumların siyasî dalgalanmalarından etkilenmişlerdir. Bu dönemde söz konusu coğrafya için en önemli siyasî olay olan Haçlı seferleri Nusayrîleri de etkilemiştir. Öte yandan Muhammed el-Hatîb *el-Harekâtü 'l-Bâtıniyye* adlı eserinde Nusayrîlerin Haçlı savaşlarında Hristiyanlara yardım ettiğini kesin bir dille ifade etmektedir. Hristiyanların yanında yer almalarıyla alakalı farklı gerekçeler dile getirilmektedir.

---

⁸⁰ Üzümlü, "Nusayrîlik".

⁸¹ Tavîl, *Târihu 'l-aleviyyîn*, 289.

Ancak böyle bir şeyin olmasında gerek toplumda azınlık olarak kalıp farklı gruplar tarafından saldırılara uğradıkları için siyasî bir içgüdüyle gerekse teslis gibi bazı konularda aynı inanış biçimine sahip oldukları için itikâdî bir içgüdüyle bu savaşlarda Hristiyanların tarafında yer aldıkları söylenmektedir.⁸² Bu görüşün aksine Nusayrî tarihçisi Muhammed et-Tavîl *Târîhu'l-'Aleviyyîn* adlı eserinde Haçlı saldırılarının Nusayrîler için de büyük bir felaket olduğunu savunmaktadır.⁸³

Haçlı seferlerinin ardından Eyyûbîler'in hâkimiyetine giren Nusayrîler Suriye'nin kuzeybatısında bulunan dağlarda yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu dönemde farklı gruplarla mücadeleye giren fırka 607/1220 yılında İsmailîlerle birleşen Kürtler'in saldırısına uğramıştır. Bu saldırı ve savaşların ardından Sincar emiri Mekzûn es-Sincârîden yardım istemişler ve onun 622 (1225) yılında muhalifleri mağlup edip bölgeyi ele geçirmesi neticesinde belli bir süreliğine rahata kavuşmuşlardır.⁸⁴

Memlükler ve Osmanlılar arasında 922/1516 yılında gerçekleşen Merc-i Dâbık savaşı sonrası Suriye'nin Osmanlıların eline geçmesiyle⁸⁵ Nusayrîler Osmanlı idaresine girip Halep'te yerel şeyhlerin denetimi altında serbest bir hayat yaşamaya başlamışlardır. Bununla birlikte Nusayrîler, Osmanlı'nın önemli düşmanlarından biri olan dönemin büyük güçlerinden Şîî Safevî devletine yakınlık duymaktaydılar. Bunu bir tehdit olarak gören Osmanlı devleti, Nusayrîlere karşı bazı tedbirler almak durumunda kalmıştır. Sultan Selim'in, 1514'te Safevîler'le mücadelesi esnasında İran sınırına yakın bölgelerde bulunan Nusayrîlerin belirlenmesini istediği ve burada yaşayan erkek nüfusunun belli bir kısmını öldürttüğüne dair bazı kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır.⁸⁶ Fakat bu bilgiler ilgili kaynaklarda delillendirilmeden nakledilmiştir. Konuyla ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde bu iddiaların aksini gösteren bir tablo çizilmektedir.⁸⁷ Osmanlı'nın son dönemlerine kadar daha çok kendi

⁸² Hatîb, *el-Harekâtü'l-bâtıniyye fi'l-Âlemî'l-İslâmî*, 229-231.

⁸³ Tavîl, *Târîhu'l-'aleviyyîn*, 342-344.

⁸⁴ Pınar ARIKAN, *Ortadoğu Analiz*, "Sûriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz* 4/43 (2012), 19.

⁸⁵ Feridun Emecen, "Mercidâbık Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2 Mart 2024)

⁸⁶ Matti Moosa, *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*, (New York: Syracuse University Press, 1988), 275.

⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, "Alevîlik, Nusayrîlik ve Bâb-ı Âlî", *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler (Sempozyum)*, (1999).

hallerinde yaşayan Nusayrîler 19. yüzyılda sık sık isyanlar çıkarmıştır. Bu isyanların bazıları Tâhir Paşa tarafından bastırılmıştır.⁸⁸

19. asırda Osmanlı Devleti Nusayrîler karşısında farklı bir politika izlemiştir. Nusayrîler gibi Rafizî gruplar da devlet tarafından sapkın olarak kabul edilmekle beraber bu gruplara gayr-ı müslim muamelesi yapılmamış yani onlardan cizye vergisi alınmamıştır. Bu gibi gruplardan sünnî olup tashîh-i itikâd yapmaları beklenmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Nusayrîler Müslüman kabul edilip kendilerinden askerlik görevleri yapılması istenmiştir. Yine bu dönemde bölgede Hristiyan misyonerlerin propagandalar yapmaya başlaması devletin dikkatini çekmiş, karşı tedbir olarak Bâb-ı Âlî de bölgeye misyonerlik yapmak üzere sünnî din adamları göndermiş ve Nusayrî liderleri maddî anlamda da desteklemiştir. Daha sonra buraya gönderilen tebliğciler sayesinde İskenderun ve Antakya'daki Nusayrîler tashîh-i itikâd yapmıştır. Bunun üzerine devlet gerekli yerlerde mektepler açmıştır.⁸⁹ Bu çalışmalar kısmen kabul görse de I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin İngiliz ve Fransız işgali altına girmesiyle etkisini tamamen kaybetmiştir.⁹⁰

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarının paylaşılması konusunda İngiltere ve Fransa arasında 1986 yılında gizli Sykes-Picot Antlaşması imzalanmıştır.⁹¹ Bu antlaşma sonrasında Bilâdüşşam tamamen dağılmış ve böylece Nusayrîlerin yaşadığı bölgelerde önemli siyasî gelişmeler yaşanmıştır.⁹² Antlaşma sonrası Suriye'nin Fransız mandası altına girmesiyle Fransa bu bölgelerde istediği tasarruflarda bulunmaya başlamıştır. İlk olarak Suriye topraklarını dört bölgeye bölmüştür. Bu bölgelerden bir tanesi Nusayrîlerin yoğun olarak bulunduğu Lazkiye bölgesi olup Alevî toprağı olarak anılmaya başlanmıştır. Sonrasında burada 1922 yılında Alevi Özerk Devleti, 1933 yılında ise Lazkiye hükümeti kurulmuştur.⁹³

⁸⁸ Üzümlü, "Nusayrîlik".

⁸⁹ İlber Ortaylı, "Alevîlik, Nusayrîlik ve Bâb-ı Âlî", *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler (Sempozyum)*, (1999), 40-41.

⁹⁰ Üzümlü, "Nusayrîlik".

⁹¹ Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Mart 2024).

⁹² Hâşim Osmân, *Târihu's-şîa fî sâhili bilâdi's-şâmi's-şemâlî* (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbûât, 1994), 118.

⁹³ Arıkan, *Ortadoğu Analiz*, 21.

Alevi Özerk Devleti'nin kurulmasının ardından 'Alevî' ismiyle anılmaya başlayan Nusayrîlerden bir grup kendilerini Müslüman Şîî dünyasının bir parçası olarak kabul ettirme gayretine girmiştir. Fransız mandasının Nusayrîlere özerk idare ve hüküm yetkisi vermesini İslamî kimlikleri için bir tehdit olarak görüp sadece kendi mezhep inançlarının getirdiği şekliyle yani İslamî-Ca'ferî bir biçimde yönetilmek istemişlerdir. Buna binaen 1926 yılında bir grup Nusayrî din adamı iki maddeden oluşan bir karar almıştır:

“Birinci madde: Her Alevî Müslüman’dır. Şehadet getirir ve buna inanır, İslam’ın şartlarını yerine getirir.

İkinci madde: Müslüman olduğunu kabul etmeyen veya Kur’an’ın Allah’ın kitabı olduğunu ve Muhammed’in O’nun peygamberi olduğunu reddeden her Alevî, Alevî değildir. Onlar Alevî Müslümanlara intisap edilemez.

Ek olarak: Alevîler, Şîî Müslümanlardır. Hayatları boyunca akidelerini tahrif edecek davetlerden uzak durmuşlardır. Alevîler yalnızca Hz. Ali’nin takipçileridir. Hz. Ali ise Peygamber’in amcasının oğlu ve damadı olup ilk Müslümanlardandır. İslamiyet’te önemli bir yeri vardır. Kur’ân-ı Kerîm Alevîlerin kitabıdır.”⁹⁴

Bununla birlikte tarih kaynaklarına geçen ve genel kabul gören anlayış neticesinde Nusayrîler kendi çıkarlarını korumak adına Fransızlarla iş birliğine gitmiştir. Hatta 1919’da Arap milliyetçileri tarafından gerçekleştirilen Suriye Konferansını boykot etmişlerdir.⁹⁵ Bağımsızlık kazanmak isteyen Nusayrîler, Fransa himayesi altında bağımsızlık istemişlerdir. Bunun için, farklı kabileleri temsil eden 73 Nusayrî lideri bağımsızlık taleplerini 1919 yılında Fransız General Henri Gouraud’a bir telgraf göndererek iletmışlerdir.⁹⁶ General Gouraud, onların bu isteklerini karşılamak adına 1920 yılında bu bölgeye özerklik veren dört maddelik kararnameyi çıkarmıştır.⁹⁷ Fransızların 1920’de çıkardıkları kararla Lazkiye, Tartus ve

⁹⁴ Ali Aziz İbrâhim, *el-Aleviyyun ve t-teşeyyu* (Dâru’l-İslâmiyye, 1995), 87-88.

⁹⁵ Arıkan, *Ortadoğu Analiz*, 21.

⁹⁶ Mahmut Bolat, “Fransa’nın Manda İdaresi Altında Sûriye’nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 93 (2020), 150.

⁹⁷ Hasan Hâkim, *el-Vesâikü t-târihiyye: el-müntekâ bi’l-kaziyeti’s-Suriyye* (Beyrut: Dâru Sadır, 1974), 254.

Cebeliensariye'den oluşan bölgede Alevîler Devleti kurulmuştur. Böylece bu dönem itibariyle Nusayrîler için Alevî tabiri kullanılmaya başlanmıştır.

Elbette Biladüşşâm içinde kısmen dışlanmış bir azınlık olan Nusayrîlerden gelen özerklik isteği Fransa'nın bölgeyi ele geçirme emellerine hizmet eden bir adım olmuştur. Bu sebepleri öne sürerek söz konusu bölgeyi eyaletlere bölmek bütün haldeki bir bölgeyi ele geçirmekten daha kolay olacaktır. Bu sebeple Fransa Nusayrîlere ekstra yakınlık ve imtiyaz göstermiştir. Onları emellerini gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Örneğin onlardan daha düşük vergiler almış ve önemli miktarda maddi destekte bulunmuşlardır. Ayrıca kendi mahkemelerini kurmalarına ve burada Nusayrî hukukçular tarafından davaların görülmesine izin vermişler böylece Nusayrîler, hukuki alanda da bir özerklik elde etmişlerdir. Özerk hale getirdikleri toplulukları sözde bağımsız hale getirmiş, üst düzey bürokratik mevkiler Fransızlara verilmiş böylece yönetim esasen Fransızların elinde olmuştur. Bunların yanı sıra Fransa özerklik verdikleri toplumları etnik ve dinî kökenlerinden uzaklaştırmayı ve diğer gruplara karşı kışkırtarak aralarını tamamen açmayı hedeflemiştir. Böylece bu grupların sadece Fransa'ya muhtaç olup onunla ittifak halinde olmasını beklemişlerdir.⁹⁸

Fransa'nın Suriye'yi işgal ettiği tarihe kadar bölgede çok fazla ön planda olmayan Nusayrîler, Fransızların, Suriye'yi bölme politikaları neticesinde popülerlik kazanmıştır. Fransızlar bu grubun isteklerini kullanmış ve onlar için tarihî niteliği bulunan Nusayrî ismini kaldırmış, yerine Alevî ismini kullanmaya başlamıştır. Nusayrîler de bu durumdan memnun olmuş, isim değişikliği neticesinde maruz kaldıkları baskılardan kurtulabileceklerini düşünmüşlerdir.⁹⁹ Bu ve benzeri istekler Fransa ve Nusayrîler arasında kazan-kazan ilişkisini doğurmuştur.

Fransa söz konusu bölgelerde hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve devam ettirebilmek için sert politikalar uygulamıştır. Bununla beraber hem etnik hem de dinî olarak bölmüş olduğu bölgelerdeki demografik yapıyı da bozmuş böylece buradaki asli unsurları etkisizleştirmeye çalışmışlardır. Bütün bunların neticesinde Suriye'nin

⁹⁸ Bolat, "Fransa'nın Manda İdaresi Altında Sûriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti" 150-153.

⁹⁹ Resul Bağcı- Songül Karahasanoğlu, "Türkiye'de Yaşayan Arap Alevileri (Nusayriler)'in Etnik ve Müzikal Kimliği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14/53 (Nisan 2015), 51.

farklı yerlerinde isyanlar çıkmaya başlamış, en son 1926 yılında Suriye milliyetçileri ve Dürzîlerin beraber hareket ettiği, tüm bölgeye yayılan büyük Suriye isyanı meydana gelmiştir. İsyân Fransa tarafından bastırılrsa da tam bir istikrar sağlanamamış böylece Fransa geri adım atmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁰ Sünnî Araplar, Fransızların Nusayrîleri ön plana çıkarma politikasına karşı büyük tepkiler göstermiş, bunun sonucunda; Fransızlar tepkileri azaltmak adına 1930 yılında Alevîler Devleti'nin adını Lazkiye Hükûmeti olarak değiştirmişlerdir.¹⁰¹

1936 yılında Fransa ile Suriyeli milliyetçiler arasındaki ilişki gerginleşmiş, ülke çapında grevler başlamıştır. Bu durumu idare edebilmek adına Fransa Suriye ile yaptığı antlaşma neticesinde Suriye'den Lübnan'ı ayırma şartıyla Suriye'ye bağımsızlık tanımış, Dürzî ve Alevî bölgeleri Suriye topraklarına dahil etmiştir. Böylece 1936 yılında Lazkiye Hükûmeti olarak anılan bölge Suriye Devleti'nin vilayeti haline gelmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Nusayrîlerin bir kısmı Suriye topraklarına dahil olmak istemiştir. Özellikle Kudüs Baş Müftüsü Muhammed Emin el-Hüseynî'nin Suriye Alevîlerini Müslüman olarak tanıma konusunda fetva yayınlamasının ardından bir grup Nusayrî din adamı kendilerini Şîî ve Müslüman olarak tanımlayıp Suriye ile birleşmek istediklerini ifade etmiştir.¹⁰² Diğer grup ise Fransa himayesi altında bağımsızlık elde edilmesi gerektiğini savunmuştur. Kendilerini Araplardan ve Sünnî Müslümanlardan farklı gören, bu yüzden de bağımsızlık isteyen Nusayrîler, Fransa'ya bu isteklerini ifade eden mektuplar gönderse de olumlu yanıt alamamışlardır. Daha sonra aynı isteği Türkiye'ye de iletmışler ama oradan da olumlu yanıt alamamış böylece Suriye topraklarına katılmışlardır. Sonraki yıllarda Fransa hükûmetinin değişmesiyle Suriye ile yapılan antlaşmada değişiklikler olmuş ve Fransa tekrar Suriye'de hüküm kurmak istemiş, bunun için siyasî adımlar atmıştır. Fransa'nın Suriye topraklarına bir daha girmesiyle birlikte 1939 yılında Alevî bölge tekrar özerklik kazanmıştır. II. Dünya Savaşı esnasında Fransa ile İngiltere arasında yapılan antlaşmalar neticesinde Fransa, Suriye'ye şeklen bağımsızlık verme

¹⁰⁰ Bolat, "Fransa'nın Manda İdaresi Altında Süriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti"152-155.

¹⁰¹ Ş. Tufan Buzpınar, "Lazkiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mart 2024).

¹⁰² Arıkan, *Ortadoğu Analiz*, 21.

kararı almış bunun sonucunda 1946 yılında Alevî bölge tekrar Suriye topraklarına girerek özerkliğini kaybetmiştir.¹⁰³

Fransız ihtilaline kadar geri planda ve nispeten dışlanmış olarak kendi hallerinde yaşayan Nusayrîler, Fransa'nın Suriye'ye hükmetmiş olduğu 1920 ile 1946 yılları arasında yeni bir kimlik kazanmıştır. Fransa'nın Suriye üzerinde egemenlik kurma planları ile Nusayrîlerin siyasî çıkarları paralellik gösterdiği için Fransızlar Nusayrîleri kullanarak bölge üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmıştır. Fransız ihtilali süresince belli dönemler hariç, bağımsız bir devlet olarak varlık gösteren Nusayrîlerin ekonomik ve sosyal seviyeleri Fransızların kendilerine tanımış olduğu imtiyazlar sayesinde yükselmiştir. Hala azınlık olan Nusayrîler artık ülke siyasetinde aktif rol oynamaya başlamışlar, daha sonraki yıllarda ise Suriye siyasetini şekillendiren temel unsur olmuşlardır.¹⁰⁴

Nusayrîlerin Suriye siyasetine girmesi Fransız desteğiyle önce askerî sonra da siyasî sahalara sızmalarıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde yetersiz ekonomik koşullar sebebiyle çocuklarına eğitim alıramayan ve ülke içinde ekonomik sahada ilerleme imkânı bulamayan Nusayrîler tek çareyi askerî alanda ilerlemekte bulmuş ve subay yetiştirme gayretine girmiştir. Bu alanda başarılı bir ilerleme göstermelerinde şüphesiz ki Fransa'nın önemli katkıları olmuştur. Ülkeyi bölüp hakimiyet kurma hedefine hizmet edecek şekilde Nusayrîler gibi kendilerine sadık azınlık gruplardan asker devşirmeye ve onları bu alanda desteklemeye başlamışlardır. Tüm bunlar ilerleyen dönemlerde ülke hakimiyetini ele geçirecek Alevî kimliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁰⁵

Fransızların desteğiyle askerî alanda ilerlemeye başlayan Nusayrîler aynı zamanda Baas Partisi kanallarını kullanarak ülke siyasetinde de rol oynamaya başlamıştır. Ülkedeki siyasî istikrarsızlık hem Suriye'de hem yakın coğrafyada sık sık meydana gelen isyanlar, Lâzkiye Nusayrî/Alevîlerinden General Hafız Esed'in askerî

¹⁰³ Bolat, "Fransa'nın Manda İdaresi Altında Sûriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti", 156-158.

¹⁰⁴ Samir Saleh, *Yakın Dönem Sûriye Siyasetinde Nusayrîler* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 37-40.

¹⁰⁵ Yusuf Salih Korkmaz, *İran- Sûriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 35.

darbeyi yapmasına uygun zemin hazırlamıştır. Kasım 1970’te Hafız Esed tarafından ülke kaderini değiştiren ve yüzyıllardır devam eden Sünnî yönetimi ortadan kaldıran askerî darbe meydana gelmiştir. Böylece Suriye’nin ilk Nusayrî devlet başkanı Hafız Esed olmuştur. Bu önemli gelişme sayesinde Nusayrî/ Alevîlerin Şîî toplumun ve dolayısıyla Müslümanların bir parçası olarak kabul edilmesi siyasî bir mesele olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.¹⁰⁶

1.2. Nusayrî-Şîî Siyasî Yakınlaşmasının Temelleri

İsnâaşeriyye ile Nusariyye arasındaki ilişkinin izleri hicrî dördüncü asra kadar dayanmaktadır. Ancak bu ilişki Şerîf Murtazâ (ö. 436/1044) ve Şerîf Radi (ö.406/1015)’nin hocası olan Ebü’l-Feth Osman b. Cinnî (ö. 392/1002)’nin vefatından sonra kademeli olarak zayıflamış hatta tamamen kopma noktasına gelmiştir. İki gruba yönelik baskıcı siyasetin ilişkilerin kopmasında temel rol oynadığı söylenebilir. Nusayrîler dış dinamiklere ek olarak iç dinamiklerin de etkisiyle siyasî, kültürel ve dinî alanlarda gerileme yaşamış ve dış dünyayla irtibatını büyük oranda keserek kendi kabuğuna çekilmiştir.¹⁰⁷

Nusayrîler ile İsnâaşeriyye arasındaki ilişkilerin yeniden canlanmasına yönelik ilk adım, Nusarî alimlerden Şeyh Selam Bıysîn (ö.1228/1813) tarafından atılmıştır. 19. yüzyılın başlarında Cebel Âmil’deki İsnâaşeriyye mensuplarıyla yazışmalarda bulunan Bıysîn, onlarla yakın dostluklar kurmuş ve dostluk mesajları vermiştir. Ayrıca bu iki grup arasındaki kopukluktan şikâyetle bulunulmuştur. İki grup arasında yeniden yeşeren bu temaslar Şeyh Selman’ın vefatıyla 1914 yılına kadar kesintiye uğramış olmakla beraber ikili ilişkiler tedrici olarak gelişmeye devam etmiştir.¹⁰⁸

İsnâaşeriyye ile kopuşun başlamasından sonra, Nusayrîler hem İsnâaşeriyye tarafından hem de Ehl-i sünnet tarafından tekfir edilmiştir. Nusayrîler bunun neticesinde kendilerini uzlete çekerek dışarıya oldukça kapalı hale gelmiştir. Uzlet durumu 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Ancak daha sonra “millî devlet” kavramının ortaya çıkması, modern dönemin getirdiği birçok problemle yüzleşmek ve

¹⁰⁶ Arıkan, *Ortadoğu Analiz*, 21-22.

¹⁰⁷ Ahmet Sonay, “20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Temmuz 2021), 840.

¹⁰⁸ Sonay, “20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi”, 840.

varlıklarını devam ettirmek için bu fırkanın içerisinde ıslah düşüncesi doğmuştur.¹⁰⁹ Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Süleyman el-Ahmed (ö. 1942) ve Şeyh İbrahim Abdüllatîf (ö. 1916) adındaki iki ıslahat adamı toplumdaki kör taklide, cehalete ve batıl geleneklere savaş açarak uzleti ve fikri durgunluğu kırmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda 1914 yılında Cebel Âmil'i ziyaret ederek İsnâaşeriyye âlimlerinden Şeyh Muhammed Hüseyin Kâşifülgâtâ ile tanışmıştır. Bu tanışma iki mezhebin uzun bir aradan sonra birbirini yeniden tanımasına ve aradaki buzların eritilerek yeni bir dostluğun kurulmasına zemin hazırlamıştır.¹¹⁰ Islah düşüncesinin esas hedefi; ana damar İslam mezheplerinden uzak olan fırkayı uzletinden çıkararak ana damar anlayışa yaklaştırmak ve inanç ilkelerini aklî temeller üzerine yeniden kurmak olmuştur. Çözüm bulunamayan meselelerde ise İsnâaşeriyye mezhebinin asıllarına dönmeyi hedeflemişlerdir. Zira bu durumun gerçekleşmemesi, Nusayrî inancının tahrif, hurafeler ve taklide maruz kalarak asıl kimliğini kaybetmesi tehlikesiyle karşı karşıya gelmesine neden olacaktır. Bu tehlikelerden korunmak ve çözüm üretmek için Nusayrî fırkasını aslına döndürmek ve İsnâaşeriyye mezhebine asıl olarak itimat etmek fikrini ortaya çıkarmıştır. Islah hareketleri ile ortaya çıkan bu düşünce ve yönelimler iki mezhep arasında yakınlaşmanın yolunu açmıştır.¹¹¹

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde iki tarafın âlimleri yazışmalar vasıtasıyla iki grup arasında iletişim ve etkileşim sağlanmıştır. İki grup arasındaki ilişki bu dönemde daha çok ilmî ve edebî zeminde ilerlemiş olup siyasetin etkisinden uzaktır. Ancak yirminci asrın ortalarına geldiğimizde ilişkinin seyrinin İsnâaşeriyye'nin Nusayrîliği etkisi altına alma yönüne dönmekte olduğu görülmektedir.¹¹² Bir sonraki başlıkta zikredilecek gelişmeler bu yönelimi ispatlamaktadır.

1.3. Nusayrîlik- Şîa İttifakı

Islah hareketleri başlayıp asla dönme fikrinin uygulamaya geçilmesiyle birlikte Şeyh Ganem Yasin ve Abduhalmid Efendi gibi hareket önderleri tarafından ilk Alevî mescidi inşa edilmiştir. Böylece ilk defa gizli ibadetten açık ibadete geçilmeye

¹⁰⁹ Abdurrahman Hayyir, *Yakzatü'l-Müslimîn el-Aleviyyîn* (Dimaşk: Kütüb Zâtü Fâide, 1996), 45-50.

¹¹⁰ Sonay, "20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi", 841.

¹¹¹ Hayyir, *Yakzatü'l-Müslimîn el-Aleviyyîn*, 45-50.

¹¹² Sonay, "20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi", 844.

başlanmıştır. Daha sonra Ali Abbas tarafından Banyas şehrinde 120 Alevî öğrenciyi ve altı hocayı bünyesinde bulunduran ilk medrese kurulmuştur. Bu hareketler neticesinde İsnâaşeriyye mezhebine olan meyil artmıştır. Dinî ıslah hareketlerinin oluşturduğu bu ortamda içtimaî uzlet, aşiretlere intisap, cehalet ve fakirliği iyileştirme için Abdurrahman Hayyir 1925 yılında “La tâifiyye” cemiyetini kurmuştur.¹¹³

Alevî din adamlarının 1936’da ortak anlaşması ile imzaladıkları bildirinin iki bendinde Alevîlerin akidesinin İslam akâidi olduğu belirtilmiştir. Bu bildiriye göre her Alevî Müslümandır, kelime-i şahedeti söyler ve buna inanır. İslam’ın beş rûknünü yerine getirir. İkinci bendinde ise İslam’ı inkâr eden, Kuran’ı inkâr eden, Hz. Peygamber’e inanmayan her Alevî, şeriat nazarında Alevî olarak sayılmaz. Müslüman Alevîlere intisabı da geçerli olmaz.¹¹⁴ Bu bildiri Nusayrîleri İslam’dan uzaklaştırma gayesinde olan hocalara karşı yazılmıştır. Bir grup Nusayrî alim, Fransa’ya bir dilekçe göndererek Alevî halkın, Sünnî-Müslüman halktan gelenekleri ve inançları konusunda ayrılan bir halk olduğunu bildirmiştir. Buna karşın Alevî din adamlarına ek olarak Sünnî ve Hıristiyan din adamları, siyasîlerden oluşan yaklaşık elli isimle birlikte Fransa’ya Alevîlerin Müslüman olduklarını beyan eden ve vurgulayan bir dilekçe göndermişlerdir.¹¹⁵ 1938 yılında ise on kadar Alevî din önderi, İslam’da mezheplerinin Ca’fer es-Sâdık ve tâhir imamlarının mezhebi olduğunu tekid eden bir bildiriye imzalamışlardır. Bu tarihi vesika Alevî- Nusayrîlerin, Ca’ferî Şiasına intisap ettiklerini gösteren toplu bir beyanı ifade etmektedir. Bu durum İsnâaşeriyye’nin Nusayrî fırkası içerisinde yayılmasına izin veren bir iddianın artık bir olguya dönüştüğünü göstermektedir.¹¹⁶

Bu olgu 1950 yılında Lazkiye’de Abdurrahman Hayyir’in Ca’ferî-İslamî Cemiyeti kurmasına ortam hazırlamıştır. Bu cemiyet daha sonra İsnâaşeriyye’nin Nusayrî mezhebi içerisinde yayılması noktasında çok önemli bir rol oynamış ve Şiîleşme hareketinin aslını oluşturmuştur. Daha sonra ıslah hareketi önderleri Irak ve İran’da

¹¹³ Abdurrahman el-Hâc, *el-Ba’sü’s-Şîi fî Sûriye 1919-2007* (Beyrut: eş-Şebeketü’l-Arabiyyeti li’l-Ebhâs ve’n-Neşr, 2017), 50.

¹¹⁴ Kollektif, *el-Müslimûn el-Aleviyyûn Şiatü Ehl-i’l-beyt: Beyânu akîdeti’l-aleviyyîn* (Dâru’l-ulûm li’t-tahkik, 1999), 9.

¹¹⁵ el-Hâc, *el-Ba’sü’s-Şîi fî Sûriye 1919-2007*, 50-51.

¹¹⁶ el-Hâc, *el-Ba’sü’s-Şîi fî Sûriye 1919-2007*, 53.

dini merciler arasında ilişkiler tesis etmeye başlamışlardır. Bu ilişkiler Nusayrîler için Irak ve İran arasında yeni dinî hareketlere kapı aralanmıştır. Nitekim, bu ilişkiler neticesinde 1961 yılında Şeyh Muhammed Cevad Muğniye, Cebeli Alevîyyine ziyaret gerçekleştirmiş, durumlarını öğrenmiş ve Mercii Seyyid Muhsin el-Hâkime, Nusayrîlerin Şîî inancını gerçekten benimsediklerine dair gözlemlerini aktarmıştır.¹¹⁷

Hâfız Esed'in 1971 yılında Suriye devlet başkanı olmasıyla birlikte Nusayrîler ile İsnâaşeriyye arasındaki ilişkiler yeni bir sürece girmiştir. Öyle ki; Alevî kökenli bir kişinin devlet başkanı olması, Seleflerin tepkisine neden olmuş ve Alevîlik aleyhinde karalamalara neden olmuştur. Seleflerin karalamaları ve iftiralarına karşı Alevî din adamları, 1972 yılında “*Beyânu ‘Akîdeti’l-Müslimîn el- ‘Aleviyyîn*” adında bir bildiri yayımlayarak İsnâaşeriyye ile aynı safta olduklarını ilan etmişlerdir.¹¹⁸ Bu bildirinin ön sözünü usûlî âlimlerden Seyyid Hasan Mehdî eş- Şîrâzî'nin yazması bu durumun en güçlü göstergesidir. Şîrâzî'ye sunulan bu bildiride birkaç husus dikkat çekmektedir:

Bu husullardan ilki, İmamî-Ca'ferî mezhebinin asıl olduğunun, Alevî topluluğunun da onun bir kolu olduğunun teyit edilmesidir. Buna göre topluluğun içtihat esaslarında ve teferruatında bu mezhebe müracaat etmesi hak ve kaçınılmaz bir görevdir.

İkinci olarak Şîîliğin aslına dönüş için bu teyit, yüzlerce yıldır iki mezhep arasındaki rekabetin, çatışmanın ve kesişmenin sebebini tamamen siyasî konulara bağlayarak Şîî mezhebi ile Nusayrîlik arasındaki bağın gerekliliğini teyit etmiştir.

Üçüncü olarak bu bildirinin İsnâaşeriyye'nin dayandığı Ca'ferî mezhebinin akaidini şerh ederken dikkate değer bir şekilde detaylandırılmış olmasıdır. On iki imamın hepsinin isimleri zikredilmiş hatta farz ve müstehap namazların rekât sayısına bile değinilmiştir.

Son olarak, bildiride şer'î kaynaklara ilişkin bir açıklama yapılması ve dört kaynağın olduğunun belirtilmesidir. Bu dört kaynak; Kur'ân, Sünnet, İcmâ ve Akıldır.

¹¹⁷ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fî Süriye 1919-2007*, 53-70; Sonay, “20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi”, 848.

¹¹⁸ Kollektif, *el-Müslimîn el-Aleviyyûn Şîatü Ehl-i'l-beyt: Beyanu akîdeti'l-aleviyyîn*; Sonay, “20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi”, 849.

Şîî kaynaklar yalnızca bunlardan oluşmamasına rağmen Sünnî anlayışa yaklaşmak için imamet gibi bazı teşrî' kaynakları zikredilmemiştir. Başka bir ifadeyle bu vesika, ismet sahibi Peygamber'in (s.a.v.) sözünde temsil edilip en önde gelen Şîî kaynağını, sonrasında da on iki imamı görmezden gelmiş ve sünnetten söz etmekle yetinmiştir. Zira Sünnet sadece Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) nispet edilir. Ayrıca kaynak olarak icmâdan söz edilmiştir. Oysaki icmânın Şîî değil Sünnî şer'i kaynaklarından olduğu bilinmektedir. Şîî bir fakîh bunu bağımsız bir şer'i kaynak olarak görmez. Kur'an hakkında ise Ehl-i sünnet akidesinin Kur'an'ın ekleme ve çıkarmadan korunmuş olması inancını içermesi, İmâmiyye Şîîlerinin inancına aykırıdır.

Bu bildiri Nusayrîlik ile İmâmiyye arasında inançsal bir yakınlaşma ve Şîî kökenli olma fikrine meyilli Alevî dini reformu destekleme eğilimine delalet etmektedir.¹¹⁹ Sanki iki toplum arasındaki çatışma çağının bitişini ve iletişim çağının gelişini gören bu fikir, şu sözle temsil edilmiştir: *"Tarihte eski meseleleri kurcalamaya gerek yok, çünkü onlar fitne uyandırıcıdır."* Bununla da yetinilmeyip üzerine eklemeler yapılmış ve Alevîliği aslına bağlayan kişi iftira sahibi ve zalim olmakla suçlanmıştır. İster Alevî akidesini açıklayıcı kitaplar yazarak isterse fırkaların kitaplarında asılları ve ortaya çıkma koşulları hakkında anlatılanlar konusunda şüpheyi düşürerek bu fikri var gücüyle yaymaya çalışmıştır.¹²⁰ Bu fikir Alevîlerin kitaplarında da güçlü bir şekilde yankılanmış ve tesirli olmuştur. Bu yüzden onların her zaman İsnâaşeriyye'ye bağlılıklarını teyit etme çabasında oldukları görülmektedir. İsnâaşeriyye ile Alevîler arasında temel bazı ihtilafların var olduğu açıktır. Ancak dönemin siyasî konjonktürü, farkların göz ardı edilmesini ve iki mezhep alimlerinin ortak hareket etmesini gerektirmiş gözükmektedir.¹²¹

Dolayısıyla kanaatimizce de Alevîleri İsnâaşeriyye ile bir araya getiren şey, iddia edildiği gibi inançsal bir bağ ya da tek bir inançtan gelmeleri değildir. Bir önceki bölümde, İsnâaşeriyye mezhep imamlarının, Alevîlerin ilk lideri Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'yi nasıl reddettiklerini görmüştük. Çünkü İbnü'n-Nusayr, asılsız

¹¹⁹ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fî Süriye 1919-2007*, 49-57.

¹²⁰ Abdurrahman Hayyir, *'Akîdetunâ ve vâkiunâ nahnu'l-Müslimîn el-Ca'feriyyîn el-Aleviyyîn* (Dımaşk: Kütüb Zâtü Fâide, 1994), 58.

¹²¹ Sonay, "20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi", 849.

iddialarını abartıp imamların ağzından yalan söylemiş, onlara yakışmayan şeyleri atfetmiş, sonrasında da kendisinin gönderilmiş bir peygamber olduğunu ve onu Ali b. Muhammed el-Askerî gönderdiğini iddia etmiştir. İki taraf arasındaki geçmişten gelen tüm bu anlaşmazlık ve ayrılıkların, onları tek bir inanç veya düşünce etrafında bir araya getirmesi mümkün değildir. O halde bu iki muhalif grubu bir araya getiren siyasetten başka bir şey değildir.

Abdurrahman Hayyir (ö. 1986) yukarıda zikrettiğimiz İsnâaşeriyye'ye bağlılıklarını teyit etme çabasında olan isimlerin en başında gelenlerden biridir. O, “*el-Alevîyyûn şî'atu Ehl-i'l-beyt*” adında bir kitap telif ederek Alevîlerin Şîîliğini vurgulamak istemiştir. Diğer bir kitabı olan “*‘Akîdetunâ ve vâki'unâ nahnu'l-Müslimîn el-Ca'feriyyîn el-'Alevîyyîn*” da şöyle demektedir:

“Daha önce belirtilen tüm durumlarda, en haksız suçlamaları çürütmek ve Alevîlerin Ca'feri mezhebine mensup Müslümanlar olduğunu delil ve kanıtlarla ispatlamak için atışmalara, tartışmalara ve yazışmalara katılmak zorunda kaldım ve hala da öyleyim.”¹²² Ayrıca yine bu eserinde bir grup Alevî Müslüman âlimin şu sözlerini de aktardı: “Bu iftira, tevhid ehli bir topluluk olan Alevîlere karşı atılmış bir iftiradır. Kaynağı ne olursa olsun, bu iftirayı reddediyor ve şöyle cevap veriyoruz: İslam'da mezhebimiz, İmam Ca'fer-i Sadık ve tahir imamlardır (a.s). Bizim akidemiz budur. Biz Alevîler, tevhid ehliyiz.”¹²³

Hayyir kitabında Alevîler ile İmâmîyye arasındaki anlaşmazlığın sebebini de ele almış, fakat bunu fırkaların iki topluluk arasındaki inanç farklılığını ifade eden kitaplarında, makalelerinde ve Şîî ricalinde anlatılanlardan farklı bir şekilde zikretmiştir. Hayyir, iki topluluk arasındaki anlaşmazlığın nedenini şöyle açıklamıştır: “Alevî-Ca'feri Müslüman grupları tasavvuf tarikatlarındaki aşırılık hastalığından kurtulamadı.” Yani bazı zamanlarda Alevîler, Ca'feri fikhını öğrenmek yerine tasavvufla meşgul olmuştur. Diğer zamanlarda ise anlaşmazlık Osmanlı Devleti'nin tutumu nedeniyle çıkmıştır. Bu duruma şu sözleriyle işaret etmektedir:

¹²² Hayyir, ‘*Akîdetunâ ve vâkiunâ nahnu'l-Müslimîn el-Ca'feriyyîn el-'Alevîyyîn*, 16.

¹²³ Hayyir, ‘*Akîdetunâ ve vâkiunâ nahnu'l-Müslimîn el-Ca'feriyyîn el-'Alevîyyîn*, 47.

“Osmanlı Devleti’nin Ca’ferî mezhebinin geçerliliğini tanımaması ve hatta özellikle Fransız mandası tarafından yeni bir isim verilen “Alevîler” ile kendi adlarına Suriye kıyılarında bir devletçik icat edenler arasında verdiği hükümler gereğince Osmanlı Devleti’nin onların unsurlarıyla mücadele etmesi bu anlaşmazlığa sebep olmuştur. Buna rağmen Ca’ferî Müslümanları, Osmanlı idaresi sürecindeki baskılara ve zorunlu izolasyona karşın, Ehl-i beyt imamlarının velayetine tutunmuş, hatta onları fikhî müracaattan mahrum bırakan bu uzaklaşma onların imamlara karşı sevgisini güçlendirmiştir.”¹²⁴

Lübnan Yüksek Şîî İslam Meclisi Başkanı Seyyid Musa es-Sadr’ın (ö.1978), 1973 yılında Trablus’taki Alevîlere yönelik ciddi bir açılım başlattığı görülmüştür. İkinci sınıf vatandaş muamelesi gören ve devlet kademelerinde görev alamayan Alevîlerin mağduriyetlerini gidererek Şîîlerle eşit haklara sahip olacaklarını vadetmiştir. 1972’de Yüksek Şîî İslam Meclisi’nde bir toplantı düzenlenerek Şîî ve Alevî isimlerinin Ca’ferî grubunun coğrafi iki ismi olduğu noktasında ittifak edilmiştir. Bu toplantıda ayrıca; Ca’ferî mahkemelerin Şîî ve Alevîlerin davalarına bakma yetkisi, devlet kadrolarında istihdam konusunda eşitlik, Alevî müftünün görev yapacağı fetva merkezinin kurulması ve Alevîler için bir milletvekili kontenjanı açılması gibi kararlar alınmıştır.¹²⁵ Alevîler vatandaşlık haklarının korunması için Ali Yusuf İd önderliğinde 1973 yılında “Hareketü’ş-Şebâb el- ‘Alevî” adlı bir hareket başlatmıştır. Lübnan iç savaşının bitmesiyle Taif anlaşması imzalanmış ve Alevîler haklarına kavuşmuşlardır.¹²⁶

1979 yılına gelindiğinde, İmam Humeyni’nin Tahran’a dönüşünde yaptığı ilk iş, İmam Musa Sadr’ın Suriyeli Alevîlerle ilgili fetvasını onaylamak olmuştur. Daha sonra Hafız Esed ile stratejik ve siyasî bir ittifak belgesi imzalayarak onun liderliğini desteklemiş ve İran’ın önderliğinde büyük bir mezhepsel ittifak oluşturmuştur.

Veliyyi fakîh’in sağında dedikleri gibi Suriye’deki Alevî Nusayrî rejimi, solunda ise Şîî azınlığın bulunduğu Bahreyn, Lübnan, Yemen, Kuveyt ve Suudi Arabistan’da kaos ve kargaşa yayan Sünnî rejimi bulunmaktaydı. 1980’deki İran-İrak savaşı,

¹²⁴ Hayyir, ‘Akîdetunâ ve vâkiunâ nahnu’l-Müslimîn el-Ca’feriyyîn el- ‘Aleviyyîn, 68.

¹²⁵ Hıdır Muhammed Nebhâ, *Cebelü’l- ‘Aleviyyîn ve Cebelü Âmil* (Beyrut: Menşûrât Dıfâf, 2013), 10.

¹²⁶ Sonay, “20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi”, 850.

Humeyni ile Esed arasındaki bu ittifakın doğasını ve aralarındaki gizli siyasî anlaşmanın maddelerini ortaya koymuştur. İran’la yapılan savaşta tüm Araplar Irak’ı desteklerken, Suriye rejimi Arap ve İslam ümmetinin birliğine ve duygularına karşı İran’ın yanında yer almıştır. Bu tutum, mezhepçi ittifakın gücünün ve kuvvetinin kesin delili olmuştur.¹²⁷

Bu ittifak Tahran’dan Güney Lübnan’a kadar uzanan bir Şîî ekseninin kurulmasına katkıda bulunmuştur.¹²⁸ İddia edilen yakınlaşma ve birlik, bölgesel bir Şîî ittifakı kurmayı planlamış ve bu ittifak, İsnâaşeriyye’nin görüşlerini sadece Nusayrî mezhebinin mensupları arasında değil, aynı zamanda toplumun tamamı arasında yaymanın bir yolu olmuştur. Bu düşünce, kuşkusuz İran’la bağlantılı İsnâaşeriyye nüfuzunun güçlenmesinde de etkisi olacaktır. Şöyle ki; iki mezhep arasındaki ilişkiyi fiilen pekiştiren ilk kişi olan Hasan Mehdi eş-Şîrâzî, 1976’da Zeynebiyye İlim Havzası adıyla bilinen, Suriye’deki Şîîler için yüksek din eğitimi veren ilk havzayı kurmuştur. Bu sayede Şîî misyonerlik çabalarını Alevî Suriye’nin iç bölgelerine yönlendirmeyi başarmıştır.¹²⁹

21. yüzyılın başlarında Arap-İslam dünyasında yaşanan siyasî olaylar İsnâaşeriyye ile Nusayrîler arasındaki yakınlaşmanın artmasıyla sonuçlanmıştır. Nebhâ, Lübnan Hizbullahı’nın 2006’da İsrail karşısında gösterdiği başarının Alevîler üzerinde olumlu tesir bıraktığını tespit etmiştir.¹³⁰ 2011 yılında Arap Baharı olaylarının başlaması, iki grup arasındaki ilişkiyi stratejik bir konuma taşımıştır. Bu iki grup varlıklarını tehdit eden Arap Baharı operasyonuna karşı direniş cephesinde konumlandırarak sıkı bir iş birliğine girişmişlerdir. Suriye’deki iç savaştan iki yıl sonra 2013 yılında Hizbullah, Alevî Beşşâr Esed’in yönetimine destek vermek amacıyla Suriye topraklarına girmiştir. Hizbullah’ın Esed’e desteği günümüzde de devam etmektedir. Siyasî arenadaki bu birlik ve iyi ilişkiler dini sahaya da yansımıştır. İki grubun alimleri daha çok iki grup arasındaki ortak noktaları ön plana çıkarmışlardır. İki grubun din alimleri çeşitli gayelerle birbirlerini ziyaret etmeye devam etmişlerdir.

¹²⁷ News Center, “Mâzâ Yecrî fî Sûriye” (Erişim 5 Ocak 2024), Şerefüddîn, *en-Nusayriyye*, 210.

¹²⁸ al-Burhan, “et-Tehalüfü’ş-Şîî en-Nusayrî” (Erişim 6 Ocak 2024).

¹²⁹ el-Hâc, *el-Ba’sü’s-Şîî fî Sûriye 1919-2007*, 35.

¹³⁰ Nebhâ, *Cebelü’l-‘Aleviyyîn ve Cebelü Âmil*, 35; Sonay, “20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi”, 853.

İran'ın ve Şîîlerin hem siyasî hem de dini etkisi günümüze kadar artarak devam etmiştir.¹³¹

---

¹³¹ Sonay, “20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi”, 854-855.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUSAYRÎLER İLE İMÂMÎYYE ŞÎİLERİ ARASINDAKİ DİNİ ve SİYASİ İLİŞKİNİN SONUÇLARI

1. NUSAYRÎLER ve İMÂMÎYYE ŞÎİLERİ ARASINDAKİ DİNİ İLİŞKİNİN SONUÇLARI

1.1. Dinî Eğitim

Nusayrî mezhebi ile İmâmîyye Şîîleri arasındaki dinî yakınlaşmanın en önemli sonuçlarından birisi dinî eğitim alanında olmuştur. Yetenekli Alevîler, Kum şehrindeki medreselerde okumaya teşvik edilerek oraya eğitim almaya gönderilmiştir. 1980 yılında yaklaşık beş yüz Alevî gencinin Ca'ferî mezhebinde uzmanlaşmaları için dinî kurumlarda eğitim görmeleri yönünde bir karar alınmıştır. Bunun neticesinde bu gençler, Şîa'nın fikirlerini benimseyerek ve onların inançlarını kabullenerek ülkelerine geri dönmüşlerdir. Böylece Alevî topluluğu arasında belirgin bir Şîî akımı tesis edilmiş ve Şîa'nın itikadî görüşleri yaygınlık kazanmıştır.¹³²

Dinî eğitim alanında ikinci önemli etkisi ise Suriye'de ilmî havzaların kurulması olmuştur. Havzalar akademik enstitülere benzer bir eğitim kurumu olup davetçi yetiştirmek için çalışan Şîî araştırma merkezleridir. Ancak havzalar Şîî mezhebinin yaymak üzere çalıştığından Şîîleştirme çalışmaları için özellikle Suriye'de her zaman bir başlangıç noktası olmuştur. İran kökenli Irak dini mercii Muhammed Hasan Mehdî el-Hüseynî el-Şîrâzî, 1976 yılında Seyyide Zeyneb bölgesinde Şîî havzasını kuran ilk kişi olarak kabul edilmektedir. 1995-2000 yılları arasında Seyyide Zeyneb bölgesinde beşten fazla havza kurulmuş, yapılan araştırmalara göre bu sayı 2001-2006 arasında 12'den fazla havzaya ve dini eğitimin yapıldığı üç enstitüye kadar çıkmıştır. Tüm milletlerden Şîî öğrencilerin burada ücretsiz eğitim görmesini cazip hale getirmek, onları Suriye'ye yerleşmeye, Suriye vatandaşlığı almaya ve Şîî mezhebine davette bulunmaya teşvik etmek için çalışan havzaların sayısı 69'a ulaşmıştır. Bu havzalardan Zeynebiyye, İmam Humeyni, el-Murtaza ve Ehl-i beyt havzaları en önde gelenlerdir.

---

¹³² el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fi Sûriye 1919-2007*, 53-63.

Konusu geçen ilmî havzaların; Sünnî dinî eğitimi zayıflatmak, Şîî dini eğitim kurumlarını güçlendirmek, Şîîliğin havzalardan mezun olan öğrenciler vasıtasıyla yayılıp insanlar arasında kabul görmesi gibi hedefleri bulunmaktaydı. İki mezhep arasında gerçekleşen yakınlaşma projesinin devamı dinî eğitimin esasını oluşturan bu havzalarla sağlanmıştır. Bu havzalarda Şîî inanç üzerine eğitilen öğrencilerin Şîîlerle iyi ilişkilerin devamı konusunda olumlu etkisi olmuştur.¹³³

Dinî müesseselerin yerleştirdiği yakınlık, 1990-1993 yıllarında Hizbullah'ın davetçilerinin ve âlimlerinin yönünü Suriye'ye çevirmesine ve Suriye'de Şîîliği yayma faaliyetlerine ortam sağlamıştır. Daha sonra Şîî mollalar dersler ve konferanslar vermek için Şam'a gelip Şîî misyonerliğinde aktif rol üstlenmişlerdir. Bu kimseler daha çok el-Emîn ve Seyyide Zeyneb mahallelerine yerleşmiş ve pek çok Şîî Hüseyiniyesi ve kütüphanesi açmışlardır. Hatta bu yerleşme öyle bir hale gelmiştir ki Seyyide Zeyneb, sanki Suriye'nin Kum şehri olacakmış gibi görünen bir dizi havzanın inşasına ve kurulmasına tanık olmuştur.¹³⁴ Bu da Şîî faaliyetinin benzeri görülmemiş bir şekilde yayılmasına katkıda bulunmuştur.

1.2. Dinî Medya

Nusayrîler ile Şîîler arasındaki yakınlaşmayı güçlendirmek amacıyla Suriye resmî televizyonu cuma günü Iraklı Şîî vaiz Abdülhamid el-Muhâcir'e haftalık bir bölüm tahsis etmiştir. Böylece iki mezhep arasındaki yakınlaşma yalnızca ilim talebeleriyle münhasır kalmamış, Şîî hareketi büyütüp köylere ve taşraya, özellikle de dinî ilim tahsil eden öğrencilere ulaştırmayı amaçlamıştır. İran Müsteşarlığı'ndan Seyyide Zeyneb'deki Şîî kütüphanelerin müdavimlerine kadar Suriye'deki Şîî kurumlara yaklaşan herkese Kum'da eğitim teklifleri yağmaya başlamıştır. Şîî düşüncesiyle ilgilenen her Suriyeli için sunulan bu çalışma tekliflerine herkes katılmaktadır. İş bununla da bitmemiş, Suriye geneline yayılan bu misyonerlik

¹³³ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fi Sûriye 1919-2007*, 64-65; Abdu's-Settîr Âl- Hüseyin, *Tahzîrû'l-Berîyye min Neşâti's-Şîati fi Sûriye* (Mısır: Dâru'l-Muhaddisîn, 2007), 67; Sabah el-Musevî, *eş-Şuûbiyyetü fi Menâhici'l-Havzati'd-Diniyye ve Edebiyyati'l-Kiyâdeti'l-İraniyye* (Kuveyt: Muntede'l-Müfekkirin el-Müslimîn, 2013), 52.

¹³⁴ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fi Sûriye 1919-2007*, 77.

hareketi sonucunda yüzlerce Suriyeli işçi Şîleşmiştir. Daha sonra aslen Suriyeli Şîiler, Hüseyiniyye ve Şîi okullarında açık Şîi faaliyetleri yürütmeye başlamıştır.¹³⁵

1.3. Türbe ve Mezarlar

İş bununla da kalmamış, Şîilere mezar ve türbeler tahsis edilerek onların şîârlarını canlandırmasına imkân tanınmıştır. Ehl-i beyt'in kaybolan türbelerini yeniden canlandırmak için kazılar yapılmaya başlanmış, İranlı mollalar bir dizi önemli ve ihmal edilmiş türbeyi keşfederek tekrardan ziyarete kazandırmıştır. Bunların başında gelenler, Seyyide Zeyneb'in türbesi, el-Amara el-Cevaniyye mahallesindeki Seyyide Rukiyye'nin türbesi, Şam kırsalındaki Adra köyünde sahabe Uday el-Kindî'nin türbeleridir.¹³⁶

1995 yılında, İranlı ve Iraklı dinî merciilerin, İranlı kültür müsteşarlarının ve Şîi vaizlerin, Suriye'nin Cezire bölgelerindeki çeşitli yerlerinde, Humus ve Dera'da Şîi varlığını desteklemek ve genişletmek amacıyla Şîi varlığının zayıf olduğu yerlere tekrar tekrar ziyaretlerine tanık olunmuştur. Ammar b. Yasir'in Rakka kentindeki türbesi ve daha önceki türbelerde olduğu gibi Şîiler gözünü işgale çevirdiğinde olağanüstü ilgi görmüştür. Şaşırtıcı olan, Hafız Esed'ın 1988'de İran hükümetinin sahabe Ammar b. Yasir'in (r.a) türbesinin bakımını üstlenme talebini kabul etmesidir. Ayrıca onun türbesinin yanı sıra bu proje sahabe Übey b. Kays en-Nehaî'nin ve tabiinden Veysel Karanî türbesinin restorasyonu ile genişletilmesini ve Şîilerin kutsal türbelerinden biri oluncaya kadar üzerine büyük bir mescit inşasını da içermektedir.¹³⁷

Öyle görünüyor ki, türbelerin Şîiler tarafından ele geçirilmesi, ezilen ölülerinin trajik tarihinin, Ehl-i beyt'in hegemonyasının ve başkalarının ilişkileri için özellikle de Sünnîler için herhangi bir meşruiyetin reddedilmesinin içine batmış olan Şîi bilincinin bünyesinde anlaşılabilir bir durumdur. Mesele türbelerin ele geçirilmesiyle sınırlı kalmayıp tarihi temeli olmayan türbeler oluşturup onları kontrol etmekle daha da ileriye gidilmiştir. Darayya şehrindeki Seyyide Sükeyne binti Ali b. Ebî Talib'in

¹³⁵ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîi fî Sûriye 1919-2007*, 68-70; Harmoon Center, “ Muheddîdâtü'l-Vücudî'l-İranî fî Sûriye” (Erişim: 5 Şubat 2024).

¹³⁶ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîi fî Sûriye 1919-2007*, 70-74.

¹³⁷ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîi fî Sûriye 1919-2007*, 82-90; Merkez Ümeyye li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-İstirâfîciyye, “ el-Makâmâtü's-Şîiyye er-Reîsiyye fî Sûriye” (Erişim: 7 Şubat 2024).

türbesi ve Halep'teki Muhsin b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in türbesi bu türbelere örnektir. Türbelerin görkemli bir mekân şeklinde yeniden inşa edilmesi ve genişletilmesi, Şiîleşme hareketinin yayılmasında etkisi olmuştur. Mercîiler ile misyonerler bu türbeleri tanıtmış, buraları kutsayan ziyaretçilerin ilgisini artırmış ve dolayısıyla burası bir Şiî misyonerlik merkezine dönüşmüştür. Dinî mercîiler, türbenin yanında ikamet için Hüseyiniyyatlar ve medreseler açma çalışmalarına başlamıştır.¹³⁸

1.4. Hüseyiniyye

Babasının ardından Beşşar Esed'in iktidara gelmesi için hazırlıklar başlayınca İran Şiîleri bu konuyla yakından ilgilenmişlerdir. İran Şiîleri ile Suriye Şiîleri, özellikle de Alevî Şiîler ile Suriye topraklarında dini eğitim alan ve din propagandası yapan Suriye, Irak ve İran'daki Şiîler arasında güçlü bağlar kurmuşlardır. Kendisini bizzat başkanlık sarayında ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretler dinî, sosyal ve siyasî vesilelerle tekrarlanmıştır.

Hafız Esed ölüp Beşşar Esed iktidara geldiğinde Şiîlerle ilişkilerinde aynı yaklaşımı sürdürmüş hatta onlara eskisinden daha fazla ayrıcalık tanınmıştır. Mollalar, yeni oğul cumhurbaşkanı ile güçlü ilişkiler kurmaya başlamış ve alışılmadık bir adım atarak onay ve güvenlik izni almışlardır. Böylece hiçbir makamdan izin almadan ve denetimsiz olarak bilimsel seminerler ve Hüseyiniyye düzenleyecek tesisler kurmaya başlamışlardır. Denetimin söz konusu olduğu yerlerde ise kamu yatırım kurumundan ticari işletme ruhsatı alarak fabrika veya işletme kurmak veya ticarî faaliyet yürütmek yerine ruhsatın niteliğine aykırı olarak Hüseyiniyye olarak kullanmış, sadece Siyasî Güvenlik Ofisi'nden güvenlik izni almak için girişimde bulunmuşlardır.

30 yılı aşkın bir süre boyunca yaptıkları dinî eğitim faaliyetlerine gelince, bunlar önceden ilgili makamlardan izin almaksızın yürütülürken, aslında 30 yıllık süreçte bu resmî onayların sayısı bir elin parmaklarını geçmemiştir. Faaliyetlerinin çoğu, siyasî

¹³⁸ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şiî fi Sûriye 1919-2007*, 82-90; Merkez Ümeyye li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-İstirâfîyye, "el-Makâmâtü's-Şiîyye er-Reîsiyye fi Sûriye".

ve güvenlik nedenleriyle özel istisnalar ve bizzat başkanın doğrudan emirleri yoluyla gerçekleşmiştir.¹³⁹

2001 yılında dini enstitülerin kuruluşuna yeniden başlanmasından bu yana Hüseyniyyelerin ve havzaların kuruluşu ve inşaatı durmamıştır. Hatta bu durum, bu tür dini kurumların kurulmasını düzenleyen talimat ve yasaların doğal olmayan güvenlik ve idari yansımaları ışığında Şîî mezhebine ait dinî yönelimli enstitüler, fakülteler ve üniversiteler inşa etmeye dönüşmüştür. Böylece Şîî dinî mercileri Suriye topraklarının her yerine yayılmıştır. Bütün bunlar uzun vadede Şîîlerin nüfuzunun pekiştirilmesine ve birçok cahil, zayıf, basit ve muhtaç insanların zihinleri üzerindeki kontrollerinin pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur.¹⁴⁰

Bu nedenle Esed'in saltanatı dönemi, Suriye'deki Şîîlerin kültürel ve dinî etkisinin yayılması için altın dönem olarak değerlendirilebilir. 2000 yılından itibaren, Hüseyniyyelerin inşasında benzeri görülmemiş yeni bir hareket başlatılmıştır. Bu yüzden Hüseyniyyeler, vakıflara kayıtlı olmadıkları ve vakıflarla hiçbir ilişkileri bulunmadığı için Şîî dini törenlerinin ihyasında hayal edilemeyecek cömertliğin yaşandığı bir mekân haline gelmişlerdir. Çoğunluğu Sünnî olan bir ülkede bu Şîîlerin nüfuzunun kısıtlanması yerine, Vakıflar Bakanlığı'nın tüm Sünnî ibadetler ve dini törenlerle ilgili dayattığı katı kuralların aksine onlara; ülkede serbestlik tanınmış, özel ayrıcalıklar verilmiş, faaliyetlerini ve Şîî dini ritüellerini yerine getirmeleri konusunda tam bir özgürlük sağlanmıştır.¹⁴¹ Bu siyasetin bir sonucu olarak Sünnî yapı yok edilmiş ve Suriye'deki liderlik rolleri kısıtlanmıştır. Mevcut hâkim otorite olup bitenlere karşı herhangi bir ahlakî veya değersel bir sorumluluk hissetmemiştir.¹⁴²

1.5. Dinî Propaganda

Önceki bölümlerde bahsi geçen çalışmaların bir sonucu olarak Şîî ritüelleri, benzeri görülmemiş bir şekilde devletin zahiren yaptığı bir yürüyüş gibi alenen yapılır hale gelmiştir. Kuşkusuz bu konuların Şîîliğin yayılmasında etkisi ve ilişkisi olmuştur.

¹³⁹ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fî Sûriye 1919-2007*, 98; el-Kudsü'l-Arabî, "Îrân ve Ma'reketühâ el-Akâidiyye'l-Kübrâ fî Sûriye" (Erişim 12 Şubat 2024).

¹⁴⁰ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fî Sûriye 1919-2007*, 98-100.

¹⁴¹ Halid es-Sindavî, *et-Teşeyyu' fî Sûriye Leyse Hurâfe*, çev. Hamed el-İsa (Dubai: Dâru Medârik li'n-Neşr, 2014), 80.

¹⁴² el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fî Sûriye 1919-2007*, 98-102.

Zira devlet geçitleri ve yürüyüşlerinin düzenlenmesi, Ehl-i beyt'in maruz kaldığı zulmü göstermeyi amaçlayan dinî törenlerden biri olmasının yanı sıra, Şîî mezhebinin davet ve propagandasının da en önemli araçlarından birisi olmuştur. Şîî misyonerlik faaliyetlerinde ve muhteşem kutsal gösterilerde faaliyet yürüten Suriye'deki en önde gelen Şîî kurumlar arasında şunlar vardır: Ehl-i Beyt Hizmet Kurumu, Ali el-Asgar Kerbela Gençlik Kurumu, el-Muhtâr es-Sekafî Kurumu, İmam es-Sadık Gençlik Kurumu, el-Betûl et-Tahira Kurumu, Ca'fer et-Tayyar'ın Gençlik Kurumu, İmam Hüseyin Çadır Kurumu ve Ehl-i beyt Gençlik Kurumu. Şam topraklarında İmâmîyye inancının Şîî davetinde ve misyonerliğinde ayak izini tespit etmek için İran ve Irak'taki Şîî merciler arasındaki rekabet, daha fazla dini kurumların kurulmasına yol açmıştır.¹⁴³

Bunun yanında Şîî cemiyetlerine, aldıkları bağışların hesabı sorulmadan ve denetimi yapılmadan güvenlik lisansları verilmesine karşın Sünnî anlayışı ihya etmek isteyen cemiyetlere karşı aynı müsamahakâr tavır gösterilmemiştir. Mesele bununla sınırlı kalmamış, bakanlıklar ve devlet kurumları Şîîleşmiştir ve Sünnî dini kurumlar birçok vesileyle zayıflatılmıştır. Bunun en bariz örneği, Sünnîler için şer'i eğitim veren yeni orta öğretim okulunun açılmasının engellenmesidir. Şîî eğitim kurumlarının güçlendirilmesi ve onlara dışarıdan finansman sağlanmasına karşın Sünnî şer'i eğitimi için Müslüman veya Arap kardeşlerden gelecek herhangi bir dış finansman engellenmiştir. Suriyeli olmayanların bu okullara kabul edilmesi engellenmiştir. Bu engelleme, yurt dışındaki ilgili bakanlıkların Şîîlerin dini eğitim verdikleri okullardan birçoğunu tanımalarına rağmen yapılmıştır.¹⁴⁴

Sünnî çoğunluğun, rejimin kendilerine karşı uyguladığı mezhepsel ayrımcılığını açıkça hissetmesi olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Özellikle Şîî toplumu ve kurumlarının bu uygulamaları ve buna paralel mezhepsel güvenlik uygulamaları Sünnî çoğunluğun ruhunda derin psikolojik etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla Şîî topluluğuna yönelik öfke ve kırgınlık duyguları patlayarak, Suriye topraklarında kontrolsüz ve

¹⁴³ el-Hâc, *el-Ba'sû's-Şîî fî Sûriye* 1919-2007, 102-158; Faysal, Kâsım, “ İran ve Ma'reketüha el-Akadiyye'l-Kübra fî Sûriye”, *el-Kudsü'l-Arabî* (25 Mart 2024).

¹⁴⁴ el-Hâc, *el-Ba'sû's-Şîî fî Sûriye* 1919-2007, 102-158; Kâsım, “ İran ve Ma'reketüha el-Akadiyye'l-Kübra fî Sûriye”.

hesapsız hale gelen Şîî misyonerlik operasyonlarına yönelik giderek artan bir gerilim ortamı yaratmıştır.¹⁴⁵

Ayrıca İranlı resmi makamlar ve kurumlar da Suriyeliler arasında aşırı gruplar oluşturmaya, İran, Irak ve Lübnan'dan bu ideolojiye sahip kişileri ithal etmeye ve Şîî ideolojik fikirleri yaymak için Suriye'nin her tarafına Hüseyniyyeleri yaymaya çalışmıştır.¹⁴⁶ Buna, Şam ve çevresinde gayrimenkul satın alarak daha sonra bu bölgelerdeki nüfusun demografik yapısını manipüle etmeyi ve zamanla Şîî yerleşim bölgelerine dönüştürmeyi amaçlayan paralel bir gayrimenkul ekonomisi hareketi de eşlik etmiştir.¹⁴⁷

İran enstitüleri ise şubelerinin farklı bölgelerde genişlemesiyle benzeri görülmemiş bir ivmeyle faaliyetlerine yeniden başlamış, müfredat ve performans konusunda sorumluluk veya denetim olmadan eğitim faaliyetleri yürütmüşlerdir. Onlarca yıldır bu kurumlara okumak üzere geldiği bilinen öğrencileri çekmek için İslâmî-Sünnî kurumlarla kıyasıya bir rekabet içerisine girmiştir. İranlılar bu öğrencileri başta ücretsiz eğitim ve aylık maaş bağlama olmak üzere sürekli etkilemeye çabalamıştır. Hatta evliliklerini desteklemiş, öğrencileri mezuniyetlerinden sonra etkin bir topluma entegre etmiştir. Ayrıca onlara iş imkânı sağlamanın yanı sıra Malezya, Endonezya, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Bosna ve benzeri ülkelerde Şîî düşüncesine çağrı yapmak ve bu düşüncüyü yaymak amacıyla İslam ülkelerine seyahat imkânı da sağlamıştır.¹⁴⁸

Ahmed el-Eyyûbî, Şîîleşmeyi ve İran'ın Suriye'deki istilasını hususunda İran'ın; Rakka'da Arap kabilelerini Şîîliğe davet etmeye, Ehl-i sünnet düşmanlığını artırmaya ve İslam düşmanlarının halk arasına yerleştirdiği tarihi nefreti körüklemeye odaklandıklarını ifade etmektedir. İranlılar, Rakka'da öğrencilerin Şîî mezhebinin esaslarını ve ilkelerini okuttuğu Şeriat Fakültesine benzer bir müessese kurmuştur. Daha sonra aralarından en parlaklarını İran siyasetinin savunucusu olarak mezun

¹⁴⁵ el-Hâc, *el-Ba'sü's-Şîî fî Sûriye 1919-2007*, 102-158.

¹⁴⁶ Kâsım, "İran ve Ma'reketüha el-Akadiyye'l-Kübra fî Sûriye".

¹⁴⁷ Ahmed el-Eyyûbî, "Galayânun İslâmî Surî fî Muvâceheti Gazvî İranî Yahmîhi'l-Esed" (Erişim 18 Mart 2024).

¹⁴⁸ el-Eyyûbî, "Galayânun İslâmî Surî fî Muvâceheti Gazvî İranî Yahmîhi'l-Esed".

olmaları için Kum şehrine göndermişlerdir. Hüseyiniyyelerin inşası, Suriye'deki sayıları söylenene göre sadece Şam'da beş yüzden fazlaya ulaşana kadar artmaya devam etmiştir. Rakka ve Halep vilayetlerindeki Sünnî Müslümanların dönüşümü tüm hızıyla devam ediyorken ve kırk yıl boyunca Suriyeli Kürt vatandaşlardan esirgenirken Suriye rejimi on binlerce İranlıya Suriye vatandaşlığı da vermiştir. Daha sonra el-Eyyûbî, Suriye'deki savaştan kaçanların ifadeleri üzerine Suriye içinden gelenlerin, bugün genel olarak Suriye'de ve özel olarak Rakka vilayetinde tüm hızıyla devam eden İran kurumları tarafından yürütülen mezhepsel ve siyasî Şiîleştirme dalgasına herkesin karşı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o, Rakka'daki Arap aşiretlerine bağlı bazı yoksul Suriye vatandaşlarından Şiîleştirme politikasını eleştiren, karşı çıkan veya memnuniyetsizliğini dile getiren herkesin akıbetinin, Suriye güvenlik birimleri tarafından tutuklanma olduğuna dikkat çekmiştir. Bugün Suriye'de en büyük itham olarak kabul gören Vahhabî veya tekfirci olmakla itham edilirler.¹⁴⁹

Buna karşın Nusayrîler ile İsnâaşeriyye'nin dinî ve kültürel açıdan tek topluluk haline geldiklerine dair teze katılmayıp onların tek topluluk olduğu iddiasını reddeden görüşler de vardır. Alevî din adamlarının 1972 yılında "*Beyânu 'Akîdeti'l-Müslimîn el- 'Aleviyyîn*" adında yayınladıkları bildiri üzerine Nusayrîlerin İsnâaşeriyye ile bir topluluk haline geldiğine dair tezler daha çoktur. Ancak bu tarihî bildirinin vakıada hiçbir şeyi değiştirmedeği ve dönüştürmediğine dair tezler de öne sürülmüştür. Bu tezde, ilan edilen bildirinin Sünnî Müslümanlara karşı iki topluluk arasındaki siyasî ittifaktan başka bir şey ifade etmediği vurgulanmıştır. 1989 yılında Trablusşam'da Nusayrî ileri gelenlerinden ve düşünce adamlarından iki yazar olan Ahmed Ali Hasan ve Hamid Hasan tarafından *Lübnan'daki Alevî Müslümanlar* başlığı altında topluluklarını savundukları ve kendilerine yapılan haksızlıklara cevap verdikleri bir kitap yayımlanmıştır. Kitabın sonunda Nusayrîlerin Şiîler ile aralarındaki anlaşmanın içeriğini hayata geçirmek için yaptıkları girişimlerden ve bunların nasıl başarısızlıkla sonuçlandığından bahsetmişlerdir. Bu durum Nusayrîlerin Şiîler ile ittifak halinde olmadıklarına delalet eden önemli gelişmelerden sadece birisidir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ el-Eyyûbî, "Galayânun İslâmî Surî fî Muvaceheti Gazvi İranî Yahmîhi'l-Esed".

¹⁵⁰ al-Burhân, "et-Tehalüfü's-Şiî en-Nusayrî", (Erişim: 19 Mart 2024).

Alevîler burada Şîî kardeşlerine katılma arzularının başarısızlıkla sonuçlandığını anlamış, bu yüzden bağımsız bir topluluk olarak haklarını aramak üzere görüşlerini belirlemişlerdir. Trablusşam ve Akkar’dan kırsal ve şehir halkının imzaladığı bir imza kampanyası düzenleyip on bin imza toplamışlardır. Onların aydınlarından ve ileri gelenlerinden oluşan bir heyet imzaları Cumhurbaşkanı’na sunmuştur. Ancak o dönemde Trablusşam’ın bitişiğindeki Zgharta şehrinden olan Cumhurbaşkanı Süleyman Franji, imzaları doğrudan yetkili olan İçişleri Bakanlığı’na havale etmiştir. Mevzuat ve kanunlar ışığında gerekli çalışma yapıldıktan sonra bu topluluğun da diğer örneklerde olduğu gibi haklarını kullanmasına izin verilmiştir. Bunun sonucunda bu topluluğun üyelerinden Trablusşamlılardan genç bir ekibin yönetimini üstlendiği idari bir organ oluşturulmuştur. Bir araya gelerek Alevî Gençlik Hareketi adını verdikleri örgütsel bir hareket oluşturmak üzere anlaşma yapmışlardır. Bu hareketin olduğu haberi İmam Sadr’a ulaşınca o, bu durumu telafi etmek için harekete geçmiş, Alevî ricalle temaslara başlamış ve onlara kendilerini yatıştıracak öncelikli çözümler sunmuştur. Bu çözümler arasında kendilerinden bir Ca’feri müftünün ve kadının atanması vardı. Hatta bir Ca’feri müftüsü Alevîlerden, bir Ca’feri kadısını ise Şîîlerden atanmıştır. Ancak sonuncusu ne yazık ki gereken düzeyde olmamıştır. Çünkü bir yakınlaşma ve teşvik aracı olmaktan çok bir uygulama aracı olmuş ve bu kadının anlaşmazlığın onarılmasına katkıda bulunmak yerine bölünmenin daha da derinleşmesine ve üyelerin topluluğa katılma fikrinden uzaklaşmasına katkıda bulunmuştur.¹⁵¹

Dolayısıyla birlik çağrısının İsnâaşeriyye fırkasının amaçlarına ulaşmak için uyguladığı bir takıyye olması ihtimali pek de uzak değildir. Şîî alim Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah’ın *Alevîler ve Şîîlik* kitabına yazdığı önsözde de buna işaret etmiştir. O, kitabın önsözünde; “şayet bazı insanlar, şu veya bu mezhebin mensuplarının ifade ettikleri düşünce, inanç ve çizgilerine inanmıyorlarsa bunun nedeni takıyye ile itham edilmeleridir. Zira bu, zor durum veya zarar görmekten kaçınmak için kendilerine hakikatten başka bir şey söylemelerine cevaz verilen bir husustur” demiştir. Bu insanlar, koruyucu veya savunucu hattın mahiyetinin sadece

---

¹⁵¹ Ahmed Ali Hasen- Hamid Hasen, *el-Müslimûn el-Alevyûn fî Lübnân* (Lübnan: Müessesetü Edîb li’t-Tibâa, 1989), 186-187.

Şiîlerle sınırlı olmadığını anlamalıdır. Zira bu anlayış, tehlikeye yol açacak şekilde başkalarına baskı uygulayan kâfirlere veya zalimlere karşı koymada tüm Müslümanları kapsar. Hatta tüm benzer durumlarda bu, Şiî meselesi olmaktan çıkıp insani bir meseleye dönüştüğü için insani bir yaklaşım olarak görülmelidir.¹⁵²

Çağdaş Şiîlerden Abdullah Deştî'nin *en-Nefisü fî Beyâni Raziyyeti'l-Hamîs* adlı kitabında Nusayrîlerin kâfir olduğu inancının, takıyye yaparak aksini izhar etseler de İsnâaşeriyye inancında köklü olduğunu ifade etmektedir. Deştî, Nusayrîleri Şiî olarak görenlere itirazında ise; Sünnî âlimlerin, Ali'nin (a.s) ilahlığına inanmaları nedeniyle Nusayrîlerin Şiî olduğunu inkâr ettiklerini söylemektedir. Bu nedenle İslam fırkalarından biri olmaktan çıkarılmışlardır.¹⁵³ İbn Hacer, İshak b. Muhammed en-Nehaî'nin biyografisini yazdığı *Lisânü'l-Mîzân*'da şöyle demiştir: “El-Hatîb şöyle dedi: Abdülvahid b. Ali el-Esedî'nin şöyle söylediğini işittim: İshak b. Muhammed en-Nehaî, aşağılık bir mezhepti. Ali'nin Allah olduğunu söylüyordu. El-Hatîb şöyle dedi: Sonra bazı Şiîlere İshak'ı sordum. Bana Abdülvahid'in söylediğinin aynısını aktardı.” Burada el-Hatîb, bazı Şiîlerin Nusayrîliğin zararlı bir mezhep olduğu yönündeki görüşlerini aktarmaktadır. Sonra İbn Hacer şöyle devam ediyor: “Dedim ki: Kitaplarında cerh imamlarının zayıflarındandır diye bile ondan bahsetmediler ve iyi yaptılar, çünkü o bir zındıktır. İbnü'l-Cevzî ondan söz ederek şöyle dedi: O yalancıdır, aşırılıkçı Râfızîlerdendir. Dedim ki: İnatçı Şiîler Ali'nin Allah olduğunu söylemekten uzak olsun. Bu noktaya ulaşan kimse Hıristiyan kardeşlerinden lanetli bir kâfirdir ve bu Nusayrîyye'nin sapkınlığıdır.”¹⁵⁴ İbn Hacer, mutaassıp Şiîlerin Nusayrîlerin seviyesine inmekten beri olduğunu ifade etmektedir.

2. NUSAYRÎLER ve İMÂMÎYYE ŞİÎLERİ ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİNİN SONUÇLARI

Nusayrîlerin hem Şiî İran ile hem de bölgedeki diğer faktörlerle kronolojik olarak ilişkisine önceki bölümde kısaca değinilmişti. Nusayrîlerin Hafız Esed ile Suriye yönetimini ele geçirmesiyle birlikte İran ile daha önce dinî ve kültürel düzeyde olan

¹⁵² el-İbrahim, *el-Aleviyyûn ve'l-Teşeyyü*, 17.

¹⁵³ Abdullah Deştî, *en-Nefisü fî Beyâni Raziyyeti'l-Hamîs* (Kuveyt: Şebeketü'l-Fikr, 2002), 51-52.

¹⁵⁴ İbn Hacer el-Askânî, *Lisânü'l-Mîzân* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye), 370-371.

ilişkileri siyasî düzeye de taşınmış oldu. Bu ilişkiler Beşşar Esed döneminde ise somut bir hal alarak iki ülke adına da vazgeçilmez seviyeye gelmiştir.

Nusayrî Suriye ile Şîî İran ittifakını ortaya çıkaran birçok neden olmakla birlikte bunların başında Suriye'nin ve İran'ın heterodoks dinî anlayışları gelmektedir. Genel olarak Sünnî anlayışın hâkim olduğu Ortadoğu'da dinî olarak ayrılmış kalan bu iki devletin siyasî olarak da yalnızlaşmasına neden olmuştur. Dinî ve siyasî varlıklarını tehdit eden bu yalnızlaşma inançsal farklılıklara rağmen siyasî yakınlaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu ittifakın iki taraf için de birçok kazanımı ve siyasî arenada müteaddit yansıması olmuştur. İki ülke arasındaki ittifakın ortaya çıkardığı en önemli neticeler siyasî yalnızlıktan kurtulma, askerî ittifak, direniş hilali, Şîileşme politikası, Suriye'deki demografik değişim gibi alanlarda tezahür etmiştir.

2.1. Siyasî ve Askerî İttifak

Sünnî coğrafyada dışlanan ve tehdit olarak görülen Şîî İran ile Suriye'de yönetimi ele geçiren azınlık Nusayrîler'in birbirleriyle olan ilişkileri son derece önem arz etmektedir. Zira bu iki grubun birbirlerinden başka müttefikleri yoktu. 1980 yılında Irak İran'a savaş açtığı anda İran'ı destekleyen tek Arap ülkesi Suriye olmuştur.¹⁵⁵ Suriye yönetimi, İran'a uygulanan silah ambargosunu aşarak askerî teçhizat konusunda destek sağlamıştır. Ayrıca kendi toprakları üzerinden geçen Irak'ın petrol boru hatlarını kapatıp onların petrol ihracatını engelleyerek Irak'ı maddi anlamda da zayıflatmayı hedeflemiştir.¹⁵⁶ Bu destekleri neticesinde iki ülke arasındaki stratejik bağlar gelişmiş, İran Suriye'ye ucuz petrol sağlamıştır. Suriye'nin Irak-İran savaşında İran'ın yanında yer almasının arka planında Sünnî Irak devletinin Nusayrî yönetimindeki Suriye için tehdit oluşturmaları vardır. Ayrıca Suriye yönetimi 1991 yılında Irak'a giden ABD liderliğindeki koalisyona da destek vermek suretiyle Nusayrîler için komşusu Irak'ın oluşturduğu tehdidi minimum seviyeye indirmeyi amaçlamıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Melih Kazdal, "İran'ın Arap Baharı Sonrası Sûriye Politikasını Anlamak" *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Kasım 2018), 1-15.

¹⁵⁶ Bayram Sinkaya, "Analiz: Arap Baharı Sürecinde İran'ın Sûriye Politikası", *Seta Analiz* (Nisan 2012), 53.

¹⁵⁷ Arıkan, "Sûriye'nin Nusayri Yüzü ve İran", 25; Yvette Talhamy, "The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship", *The Middle East Journal* 63 (Ekim 2009), 573.

İran, Suriye'nin İran-Irak savaşında sağlamış olduğu desteğin karşılığını 2011 yılında Arap Baharı dalgasının Suriye'ye sıçraması sonrasında vermiştir. İran, Arap Baharı ortaya çıktığı dönemde halkların taleplerinden yana bir tutum çizse de bu ayaklanmaların Suriye'ye sıçramasıyla bu tutumunu değiştirerek Suriye rejiminin yanında yer almıştır. Zira İran, 30 yılı aşkın bir süredir büyük emekler vererek geliştirdiği Suriye ittifakını yıkabilecek bu kalkışmaya izin vermek istememiştir.¹⁵⁸ Çünkü Suriye, İran için Akdeniz'e açılan bir kapı ve Lübnan'daki Hizbullah'a ulaşmasını sağlayan bir koridor demektir. İran'ın hem Akdeniz'e ulaşmak hem de Hizbullah yoluyla Lübnan'da tutunabilmesinin yolu Nusayrîlerin hakimiyetinde olan bir Suriye'den geçmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı İran, Nusayrî Suriye hükümetine tam destek vermiş hem askerî hem de ekonomik yardımlarını esirgememiştir. Nusayrî Suriye yönetimi de bölgede oldukça yalnız kaldığı için İran'ın bu desteğinden oldukça memnun olmuştur.¹⁵⁹ Bu süreç iki ülkenin birbirleri için vazgeçilmez olduklarını bir kez daha ortaya koymuş ve iki ülke ittifakının sınavlardan başarıyla çıktığını göstermiştir.

İran ile Suriye'yi bir araya getiren en önemli etkenlerden birisi de Siyonist İsrail devletinin varlığı ve bu iki ülkenin Filistin davasını savunmasına aracılık eden Lübnan'daki Şii Hizbullah'tır. İran, Suriye ile tesis etmiş olduğu ittifakı İsrail karşıtlığı temelinde açıklamaktadır.¹⁶⁰ İran 1979 yılından itibaren dış politikada anti-siyonist karşıtlığını beyan ederek Hizbullah'a ve Filistin'deki direniş gruplarına askerî destekte bulunmuştur. Lübnan'daki Şii Hizbullah'ın İsrail ile savaşı ve Suriye'nin Golan Tepeleri'ni kaybetmesi İran ve Suriye'nin kurduğu bölgesel ittifakı İsrail karşıtlığına dayandırmaları ile neticelenmiştir. Ayrıca 2006 yılındaki Lübnan-İsrail savaşında Suriye başından beri İsrail'i suçlu olarak görmüş ve Hizbullah'a destek vermiştir.¹⁶¹ Bu iki ülke İsrail'i bölge için bir tehdit olarak görmüş ve ona karşı ittifak etmişlerdir.¹⁶² Bazı İranlı yetkililerin İsrail'in olmaması halinde İran-Suriye ittifakının da bu derece

¹⁵⁸ Recai Tebrizi, "İran'ın Sûriye Politikasındaki Açmazlar". *Dünya Bülteni*, 20

Haziran 2011, Tahran. <https://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/iranin-Sûriye-politikasindaki-acmazlar-h164128.html>

¹⁵⁹ Korkmaz, *İran- Sûriye bölgesel ittifakı ve Arap Baharı sürecine yansımaları*, 141-150.

¹⁶⁰ Korkmaz, *İran- Sûriye bölgesel ittifakı ve Arap Baharı sürecine yansımaları*, 161.

¹⁶¹ Korkmaz, *İran- Sûriye bölgesel ittifakı ve Arap Baharı sürecine yansımaları*, 126.

¹⁶² Elif Polat- Mehmet Kaya, "İran'ın Suriye Politikası", *Akademik Matbûât* 6/1 (Temmuz 2022), 36-37.

güçlü olmayacağını iddia etmeleri İsrail'in iki ülkeyi bir araya getiren ne kadar önemli bir unsur olduğunu da göstermektedir.¹⁶³

2.2. Direniş Ekseni

Beşşar Esed'in başkanlığı döneminde Suriye-İran ve Lübnan'ın bir araya gelmesiyle birlikte Şîî hilali söylemi ortaya atılmıştır. Batı ise bu ittifakı “şer ekseni” olarak adlandırırken İran “direniş ekseni” ifadesini kullanmıştır. Şîî hilali söylemi, İran'ın bölgede Suriye, Lübnan, Irak ve diğer ülkelerdeki Şîîleri birleştirmeyi amaçladığını iddia eden Ürdün Kralı Abdullah tarafından 2004 yılında ilk defa öne sürülmüştür.¹⁶⁴ Saddam'ın devrilmesinden sonra kurulan yeni hükümete Suriye'nin destek vermemesi, 2006 yılındaki İsrail-Hizbullah savaşında Suriye'nin Hizbullah tarafında yer alması ve Lübnan eski başbakanı Refik Harirî'nin suikasta uğramasında ABD'nin Suriye'yi suçlaması gibi nedenlerden dolayı Suriye'nin Şîî hilalinin bir parçası olduğuna dair iddiaları güçleştirmiştir.¹⁶⁵

Direniş ekseni projesi İran açısından etki alanı tesis etme ve Şîîliği yayma amaçlarını taşıırken Nusayrî Suriye rejimi için kendisini koruma ve siyasî varlığını devam ettirme hedeflerini haizdir. Suriye'nin Nusayrî azınlık tarafından yönetilmeye devam etmesi İran için ittifakın devam etmesi anlamını taşımaktadır. Suriye rejimi açısından ise İran'ın desteği, Sünnî çoğunlukla mücadele etme açısından oldukça önemlidir. Öyle ki bu ittifaktaki herhangi bir sarsılma, iki ülkenin varlıklarını koruma noktasında büyük problemler doğuracağı izahtan varestedir.¹⁶⁶ Beşşar Esed'in bu projede yer almasının nedeni İran ile sadakat temelinde değil tamamen kendi varlığını sürdürmektir denilebilir. Zira Esed, batı karşıtı olmayıp Batı ile ekonomik ilişkiler tesis etme çabasıdadır. Bu durum ise Suriye'nin batı devletleriyle iyi ilişkiler tesis etme isteğinde olduğu izlenimi uyandırmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶³ Korkmaz, *İran- Sûriye bölgesel ittifakı ve Arap Baharı sürecine yansımaları*, 127.

¹⁶⁴ Sinkaya, “Analiz: Arap Baharı Sürecinde İran'ın Sûriye Politikası”, 19.

¹⁶⁵ Arıkan, “Sûriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran”, 26.

¹⁶⁶ Ahmet Bağlıoğlu “Sûriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri” *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Aralık 2013), 495-523.

¹⁶⁷ Arıkan, “Sûriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran”, 26.

2.3. Ekonomik Destek

Suriye devrimi öncesi oldukça zayıf olan İran-Suriye ekonomik ilişkileri devrim sonrası İran'ın Suriye üzerindeki politikaları doğrultusunda oldukça ileri seviyelere taşınmıştır. 2015 yılından sonra İran Suriye'deki birçok sektöre yönelerek Suriye ile ekonomik ilişkiler gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ekonomik ilişkiler iki taraf için de oldukça önemlidir. Zira uzun bir süre iç savaş yaşamış olan Suriye'de varlığını devam ettirmek isteyen Nusayrî Suriye yönetimi ekonomik olarak oldukça zor dönemlerden geçmekteydi.¹⁶⁸ İran ile geliştirilen ekonomik ilişkiler Nusayrî yönetiminin varlığını devam ettirmesine katkı sunmaktadır. Ayrıca İran için de Suriye'deki varlığını güçlendirmek ve bölgedeki siyasetini devam ettirebilmek için Suriye ile geliştirilecek ekonomik ilişkiler çok önemli bir fırsattır.

İran'ın Suriye'ye desteğini gösteren en önemli ekonomik adımlardan birisi 2011 yılında iki ülke arasında imzalanan 10 milyar dolarlık doğalgaz mutabakatıdır. Bu anlaşma neticesinde İran'dan Suriye'ye boru hattı inşa edilerek gaz satışı yapılması planlanmıştır.¹⁶⁹ Yine aynı yıl İran Meclisi, iki ülke arasında beş yıl sürecek ticaretin serbestleştirilmesi kararı almış ve serbest ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birçok yaptırıma maruz kalan Suriye'nin üzerindeki olumsuz etkinin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. 2012 yılında ise İranlı MEPNA şirketi ile Suriye'de yeni bir elektrik santrali kurulması için 400 milyon euroluk büyük bir antlaşma imzalanmıştır.¹⁷⁰ İki ülke arasındaki iktisadî antlaşmalar enerji alanıyla sınırlı kalmamış tarım, iletişim, eğitim ve turizm gibi çok geniş bir alanda devam etmiştir.

İran Devleti Nusayrî Şam hükümetini ayakta tutmak adına ekonomik desteğini esirgememiş ve birçok kredi sağlayarak yardımcı olmuştur. Tabi ki İran'ın bu desteklerinin arkasında önemli beklentileri ve planları vardır.¹⁷¹ Bunlardan en önemlisi jeo-ekonomik açıdan İran'ın başlatmış olduğu kara koridoru oluşumunda Suriye'nin

¹⁶⁸ Syrian Dialogue Center, “et-Teğalğul el-İranî el-İktisadî fî Sûriye ba'de âm 2011”, (01 Ocak 2022), 2-4.

¹⁶⁹ Kazdal, “İran'ın Arap Baharı Sonrası Sûriye Politikasını Anlamak” 10.

¹⁷⁰ Sinkaya, “Analiz: Arap Baharı Sürecinde İran'ın Sûriye Politikası”, 13.

¹⁷¹ Selâm es-Sa'dî, “Masâlihu Îrân el-İktisâdiyye Teterassahu fî Sûriye”, *Carnegie Endowment* (Erişim 3 Mart 2024).

eşsiz bir yere sahip olmasıdır.¹⁷² Böylece İran, hem Irak üzerinden Lübnan ve Suriye'yi birbirine bağlayacak bir kara yardım koridorlarının güvenliğini sağlayabilecek hem de Akdeniz'e ulaşmasını sağlayan yolu devamlı kılacaktır.¹⁷³

2.4. Askerî Destek

Arap Baharı'nın Suriye'ye intikal etmesi sonrası İran ile Suriye ilişkilerinin gelişme gösterdiği bir alan da askerî-güvenlik alanı olmuştur. İran'ın Irak savaşında önemli desteğini gördüğü Nusayrî Esed Suriye'sine borcunu ödemek için ekonomik ve siyasî desteğinin yanında askerî destek de sağlamıştır. İran'ın Suriye'ye vermiş olduğu askerî desteği üç boyutta ifade edebiliriz. Bunlarda ilki silah ve mühimmat desteğidir. Bu yardımlar İran ve Suriye tarafından inkâr edilse de BM İran Yaptırımlarını İzleme Komitesi'nin hazırlamış olduğu raporda silah transferinin gerçekleştiğine dair tespitler rapor edilmiştir. Askerî desteğin ikinci boyutu Suriye güvenlik güçlerine teknik destek sağlanmasıdır. İran, Suriye güvenlik güçlerine istihbarat sağlama, olayların bastırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunma ve gaz bombası, cop ve miğfer gibi teçhizat temin etmiştir. Hatta İranlı yetkililer bizzat sahada yer alarak ayaklanmaların bastırılmasına destek olmuştur. Kudüs Ordusu Komutanı Kasım Süleymanî'nin 2012'de Esed ile görüşmesi İran'ın Suriye'ye verdiği desteğin nişanesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁷⁴

İran'ın Suriye'deki askerî hareketinin arkasında birçok hedefi vardır. Bunların başında İran'ın sıcak sulara ulaşmaya ve Hizbullah'a askerî destek vermeye devam edebilmesi için Suriye'deki karayollarını elinde tutmaktır. Bir diğer hedefi ise Rakka ve Deyrizor operasyonlarında bulunan Trump yönetimine gözdağı vererek Amerika'nın Suriye ile siyasî ilişkilerini düzeltmelerine engel olmaktır. Yine Suriye'de kalıcı olmak ve Suriye ile ilişkileri ekonomi ve siyasî alanda olduğu gibi askerî alanda da geliştirme düşüncesi bu hedeflerden biridir.¹⁷⁵ Diğer yandan İran'ın Suriye'ye askerî destek vererek Nusayrî Suriye yönetiminin devrilmemesine yardımcı

¹⁷² Tamer Bedevi, "Iran's Iraqi Market", *Carnegie Endowment* (Erişim 6 Nisan 2024).

¹⁷³ Tamer Bedevi, "Tahran'ın Suriye'de Nüfusun Kompozisyonunu Değiştirme ve İdeolojik Etki Oluşturma Çabalarının Jeo- İktisadi", *İran'ın Suriye'deki Varlığı: Bugünü ve Sonrası* (Ankara: İran Arastirmalari Merkezi, 2017), 30-32.

¹⁷⁴ Sinkaya, "Analiz: Arap Baharı Sürecinde İran'ın Sûriye Politikası", 14-15.

¹⁷⁵ Maan Talla, "İran'ın Sûriye'deki Askeri Politikası", *İran'ın Suriye'deki Varlığı: Bugünü ve Sonrası* (Ankara: İran Arastirmalari Merkezi, 2017), 11.

olması kendi siyasî menfaatleri için de kaçınılmazdır. Zira Esed rejiminin devrilmesi demek direniş ekseninin kırılması ve Lübnan Hizbullah'ı ile bağlantısının zayıflaması demektir. Bunun neticesinde İran'ın bölgedeki gücünü kaybetmesi kaçınılmaz olacaktır. Özetle İran'ın Suriye'ye desteğinin arkasında mezhepsel ideolojiden daha çok stratejik çıkarların korunması vardır.¹⁷⁶

Suriye devrimi ile Suriye'deki askerî varlığını başlatan İran ve Hizbullah, süreç ilerledikçe askerî varlığını arttırmaya devam etmiş ve kalıcılığı sağlamıştır. İran'ın baskıları sonucunda Arap Baharı ile Suriye'ye gelen Şii milisler "Ulusal Savunma Gücü" adı almıştır.¹⁷⁷ 2016 yılı Anadolu Ajansı verilerine göre; 18.000 Şii milis Suriye'de bulunmaktadır. Diğer başka verilere göre ise bu sayıların 60.000'i bulunduğu söylenmektedir.¹⁷⁸ Hem İran'dan hem de Lübnan'dan gelen Şii milislerin Nusayrî Esed hükümetinin ayaklanmaya direnmesindeki etkisi oldukça büyüktür. Zira savaşın uzamasından dolayı Suriye ordusu 100 binden fazla askerî kayıp yaşamış ve ordusu oldukça zayıflamıştır. Bundan dolayı Esed yönetimi kontrol altına aldığı bölgelerde devamlılığı sağlamak adına Şii yabancı savaşçılara ihtiyaç duymuştur. Askerî açığını Şii savaşçılar ile kapatmaya çalışan Esed yönetimi, İran'ın kontrolü altına girme riskine rağmen bu yardımları geri çevirememiştir.¹⁷⁹ Netice itibariyle Nusayrî Esed hükümeti iç savaşa direnebilmek adına İran'ın askerî desteğini kabul etmiştir. İran ise hem jeo-politik öneme sahip müttefikini kaybetmemek hem de Akdeniz'e ulaşmasındaki yegâne yol olan Suriye'de kalıcılığı sağlamak adına Esed hükümetine desteğini askerî alanda da sürdürmüştür.

2.5. Demografik Değişim

İran-Suriye ilişkisinin gelişmesinin önemli sonuçlarından biri Suriye'deki Şii nüfusun artmasıdır. Esed ailesinin darbeyle ele geçirmiş olduğu iktidarını koruyabilmek için izlemiş olduğu farklı politikalardan biri; ülkenin mevcut

¹⁷⁶ Erkan Okalan- Ömer Göksel İşyar, "İran Destekli Şii Milislerin Suriye İç Savaşındaki Rolü", *Uluslararası Afro-Avasya Araştırmaları Dergisi* 8/16 (Haziran 2023), 16.

¹⁷⁷ Oytun Orhan, "Sûriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm" *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)*, (Erişim 07 Nisan 2024), 56.

¹⁷⁸ İrem Bilgetürk, "İran'ın Sûriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 398-438.

¹⁷⁹ Orhan, "Sûriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm", 12-14.

demografik durumunu değiştirmektedir. Bu değişim aynı zamanda İran için de Şiileşme politikasını yaymak ve Suriye’yi kontrol altında tutmak gibi çıkarları hâizdir.¹⁸⁰

Esed rejiminin Sünnî Suriye halkını göçe zorlaması, İran ile çıkar birliği sağladığı önemli noktaların başında gelmektedir. Yönetimi ellerinde tutmak isteyen Esed ailesi mevcut halkı gerek yurt içinde gerek dünyanın dört bir yanında göç etmeye zorlamıştır. Ülkenin her yerinde, Şam gibi eski yerleşim yerleri de dahil olacak şekilde yerleşik halkın uzaklaştırılmasıyla demografik değişim başlatılmıştır. Bu boşluk, Şiî inancını yaymak isteyen İran için bir fırsat oluşturmuş ve İranlıların söz konusu bölgelere yerleştirilmesine olanak sağlamıştır. Böylece ülke ne duruma gelirse gelsin Esed rejimi muhaliflerini güçsüzleştirmiş, İran ise hem Suriye’de Şiî inançlarını yayabilecek hem de belli bir nüfuz kazanabilecek duruma gelmiştir.¹⁸¹

Suriye’deki demografik yapı değişikliği çalışmaları genel hatlarıyla, Suriye Devrimi ile birlikte ortaya çıkmakla beraber bunun hazırlıkları iç savaş başlamadan yıllar önce Hafız Esed döneminde doğmuştur. Ancak Hafız Esed’in söz konusu çalışmalardan siyasî çıkarları ölçütünde yararlandığı, Suriye toplumunun durumuna göre kimi zaman izin vermek kimi zaman engellemek suretiyle meseleyi kontrolü altında tuttuğu görülmüştür. Kendinden sonra başa geçen oğlu Beşşar Esed döneminde ise bu durum çok hızlı bir değişim göstermiş, çoğunluğu Sünnî olan Suriye toplumunda Şiîliği yayma çalışmaları önemli bir politika olarak yerini almıştır.¹⁸²

Nusayrî kökene sahip olan Beşşar Esed, Sünnîlerin yaşadığı bölgelerde katliam ve zulümler yoluyla halkı daha güvenli yerlere taşımaya sevk etmiştir. 25 Mayıs 2012’de Humus’un Hula kasabasında gerçekleşen “Hula katliamı”, 3 Mayıs 2013’te sahil kesimdeki Beyda ve Banyas yerleşimlerde gerçekleşen “Beyda ve Banyas katliamları”, 21 Ağustos 2013’te Şam’ın doğusundaki Guta bölgesine yapılan “Guta Katliamı” gibi çok sayıda katliamın meydana gelmesi halkı göçe zorlayan en önemli

¹⁸⁰ İran Araştırmaları Merkezi, “İran’ın Sûriye’deki Varlığı: Bugünü ve Sonrası”, (01 Mart 2024), 23.

¹⁸¹ Abdullah Türkmânî, “Sûriyede Sistemli Demografik Yapıyı Değiştirme Politikası”, *İran Araştırmaları Merkezi* (Erişim 20 Şubat 2024).

¹⁸² Ali Hüseyin Bakır, “İranın Sûriyedeki Demografik Yapı Değişikliği Politikası Mahiyeti, Araçları ve Hedefleri” *İran Araştırmaları Merkezi* (Erişim 21 Şubat 2024).

sebeplerden biri olmuştur.¹⁸³ Bu katliamlar dışında halkın yaşadığı bölgelerde yapılan kuşatmalar, hava saldırıları, askerlik ve denetim bahaneleriyle özellikle erkeklerin göz altına alınması, halkı aç bırakma gibi insanî hakları zedeleyen unsurlar sebebiyle insanlar bulundukları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Rejim temsilcileri ile yerel silahlı güçler arasında yapılan bazı anlaşmalar neticesinde belli bölgeler boşaltılmıştır.¹⁸⁴ Ayrıca kendi topraklarından uzaklaştırılan halkın sonradan geri dönmesi yasaklanmıştır. Bunlara ek olarak boşaltılan bölgelere daha sonradan özellikle Şiîler tarafından yapılan yerleşimleri kolaylaştırmak adına tapu ve nüfus kayıtları yakılmıştır.¹⁸⁵ Tüm bu adımlar Esed rejiminin nüfus yapısını değiştirmeye dair attığı önemli adımlardır.

Nusayrî Esed rejimi özellikle Irak-İran savaşlarından sonra çok sayıda Şiîyi Suriye'ye getirmiş ve onlara Suriye vatandaşlığı hakkı sunmuştur. Hem Hafız Esed hem de Beşşar Esed döneminde İranlılara vatandaşlık verme faaliyetleri başarıyla sürdürülmüştür. Özellikle boşalan bölgeler İranlı Şiîler için yerleşime açılmıştır. İranlıların bu bölgelere sadece yerleşimi değil, bölgedeki gayrimenkulleri alımı da kolaylaştırılmıştır. Suriye rejimi tarafından sadece İranlılara özel ihaleler düzenlenmiş, İranlılar satın aldıkları eski yerleşim yerlerini yeniden imar etme fırsatı bulmuşlardır. İran'a mal alım ve satımı konusunda hem yasal düzeyde hem de ekonomik düzeyde kolaylıklar sağlanmış, böylece Şiî nüfus Suriye'de yerleşme ve yayılma konusunda hızlı bir atılım gerçekleştirmiştir.¹⁸⁶

Esed ailesinin yönetimi ele geçirmesiyle izlediği politikalar ülkede pek çok alanda ciddi değişimlere yol açmıştır. Bunlar arasından tez için önem arz eden değişiklikler, özellikle İmâmiyye Şiâsı anlayışına sahip İran ile kurduğu ilişkiler sonrası oluşan değişimlerdir. Bu dönemde ülkedeki değişim sadece önceki bölümde bahsedildiği şekliyle demografik düzeyde olmamıştır. Bu süreçte İran ideolojik olarak da Suriye topraklarına nüfuz etme çalışmaları yürütmüştür. Böylece Nusayrî nüfus da dahil

---

¹⁸³ Hâlid el-Mutlak, “et-Tağyîru'd-Dîmoğrafi fî Sûriye Esnae Hukmi Âli'l-Esed”, *Harmoon Center for Contemporary* (Erişim 15 Mart 2024).

¹⁸⁴ Abdullah Türkmâni, “Sûriyede Sistemli Demografik Yapıyı Değiştirme Politikası”, *İran Araştırmaları Merkezi* (Erişim 15 Şubat 2024).

¹⁸⁵ Saleh, *Yakın dönem Sûriye siyasetinde Nusayriler*, 89.

¹⁸⁶ el-Mutlak, “et-Tağyîr ed-Dîmoğrafi fî Sûriye Esnae Hukmi Âli'l-Esed”.

olacak şekilde tüm ülkede Şiîleştirme çalışmaları başlamıştır. Farklı yollarla ülkede Şiî propagandası yapılarak Şiî inancı sevdirmeye çalışılmıştır.

Suriye’de hem yerel hem yabancı televizyon kanalları aracılığı ile Şiîliğe geçme propagandası yapılmış, Şiî gelenekleri ve inancı anlatılmış, İran taraftarı şeyhlerin farklı programlara katılmasına olanak sağlanmıştır. Ayrıca ülkede Hüseyiniyyelerin yapılmasına izin verilmiş, İran tarafından Suriye’de yardım örgütleri aracılığıyla çeşitli faaliyetler yürütülmüş, İran’ın fon sağladığı hastanelerde halka ücretsiz sağlık hizmetleri verilmiştir. Bunların yanı sıra ülkede Şiî okullarının açılmasına ve Şiî inancını esas alan fakültelerin yaygınlaşmasına izin verilmiş ve Suriye tarafından İran’da eğitim görmeleri için öğrencilere burs verilmiştir.¹⁸⁷ Tüm bunlar Nusayrî Suriye hükümeti ile İsnâaşeriyye Şiâsî İran’ın siyasî olarak birbirlerine yakınlaşma ve birbirlerinin çıkarlarını karşılıklı olarak gözetme stratejisiyle ortaya çıkmış durumlardır.

Esed rejimi tarafından Suriye genelinde gerçekleştirilen demografik yapı değişikliği faaliyeti ve İran tarafından gerçekleştirilen Şiîleştirme faaliyetinin çok yönlü sonuçları olmuştur. Bunlardan bir tanesi ülke genelinde Şiîleşenlerin sayılarının önemli oranda artmasıdır. 1953 yılında resmi verilere göre ülkedeki Şiî nüfus ciddi bir azınlık (%0,4)¹⁸⁸ olmakla beraber bu durum Esed rejimi başa geçtikten sonra tamamen değişmiştir. Bu süreçte elli üç bini Alevî, on altı bini Sünnî, yedi bini İsmâîlî olacak şekilde yaklaşık yetmiş altı bin kişi Şiîleşmiştir.¹⁸⁹

Bu sonuçlardan bir diğeri ise hâkim olan kültürel ve tarihsel dokunun bozulmasıdır. Örneğin ülkenin önemli merkezlerden biri olan Şam’da Şam’ın yıllardır mevcut olan asıl dokuları dağıtılmış yerine İran izleri taşıyan yeni bir doku oluşturulmuştur. İran tarafından bölgede yürütülen dinî ve kültürel faaliyetler neticesinden Sünnî geleneğin önemli temsilcilerinden olan Şam, geleneksel Sünnî-Arap görünümünü Şiî-İranî bir görünüme bırakmıştır.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Arıkan, “Sûriye’nin Nusayri Yüzü ve İran”, 27-28.

¹⁸⁸ “*el-Baas eş-Şiî fî Sûriye*”, 26.

¹⁸⁹ Syrian Dialogue Center, “et-Teğalğul el-İranî el-İktisadî fî Sûriye ba’de âm 2011”, 11.

¹⁹⁰ Türkmânî, “Sûriyede Sistemli Demografik Yapıyı Değiştirme Politikası”; Bakır, “İranın Sûriye’deki Demografik Yapı Değişikliği Politikası Mahiyeti, Araçları ve Hedefleri”.

SONUÇ

Nusayrîlik köken itibariyle Şîa içerisinde çıkmış bir mezheptir. Önderlerinin Muhammed b. Nusayr olduğu konusunda genel bir kabul olup mezhebin isminin de kendisine nispetle Nusayrîlik olduğuna dair görüş öne çıkmıştır. Muhammed b. Nusayr İsnâaşeriyye'nin on birinci imamı Hasan el-Askerî'nin kapısı (bâb) olduğunu ileri sürmüştür. Hasan el-Askerî'nin vefatıyla o, oğlu on ikinci imam Muhammed b. Mehdi'nin bablık vazifesinin ona verildiğini ve o dönemin imamının kendisinin olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Muhammed b. Nusayr, Ali en-Nakî'nin ilahlığını iddia ettiği, tenasühü savunduğu, meşru olmayan ilişkileri teşvik ettiği gibi görüşler onun zatına nispet edilmiştir. Hem mehdilik iddiası hem de İmâmiyye Şîa'sının benimsemediği görüşleri savunmasıyla İmâmiyye'den dışlanmış ve böylece onlardan ayrılmıştır.

Klasik dönem İmâmiyye Şîa kaynaklarına baktığımız zaman Muhammed b. Nusayr ve Nusayrîlere karşı çok sert bir tutumun olduğunu tespit etmekteyiz. Nevbahtî (ö. 310/922), Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067), Ebu Tâlib et-Tabersî (ö. 548/1154), İbnü'l-Batrîk (ö. 600/1203), İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325) ve sonrasında Şîa'nın önde gelen birçok alimin eserlerinde Muhammed b. Nusayr ve Nusayrîleri tekfir eden, onları bidat ehli ve sapkın gören, onlara lanet eden ve açıkça düşmanlıklarını izhar eden birçok rivayet mevcuttur. Yine bu rivayetlerde Muhammed b. Nusayr'a Hz. Ali'yi ilah olarak gördüğü, tenasühü kabul ettiği, birçok haramı helal saydığı ve eşcinselliği savunduğu gibi görüşler nispet edilmiştir. Bütün bunlar İmâmiyye Şîa'sı ile Nusayrîler arasındaki ayrışmanın bir araya getirilemeyecek kadar derin olduğunu göstermektedir. Nusayrîler, İmâmiyye Şîa'sının en temel inanç esaslarına ve İslam şeriatına muhalefet ederek dini anlama açısından onlardan köklü bir şekilde ayrılmıştır.

Şîa ve Ehl-i sünnet tarafından dışlanan Nusayrîler uzun bir dönem uzlete çekilmiş, bâtinî bir tavra bürünmüş ve kendisini dışarıya kapatmıştır. Bu uzlet durumu 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. 19. yüzyılın sonlarında milli devlet anlayışının ortaya çıkması ve modernleşmenin getirdiği problemlerin azınlık bir grup olan Nusayrîler'in varlığını tehdit etmesi neticesinde bu sorunlara çözüm bulmak

amacıyla mezhep içerisinde ıslah hareketleri doğmuştur. Bu hareket ile içine kapanık olan Nusayrîler, mezhebi ana damar anlayışa yaklaştırmak, inanç ilkelerini akli temeller üzerine kurmak ve Nusayrî inancından uzaklaşan kitlelerini yeniden kazanmak amacıyla kendilerine yakın gördükleri İsnâaşeriyye ile ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Islah hareketleri ile ortaya çıkan bu düşünce ve yönelimler iki mezhep arasında yakınlaşmanın yolunu açmıştır.

Hâfız Esed'in 1971 yılında Suriye devlet başkanı olmasıyla birlikte Nusayrîler ile İsnâaşeriyye arasındaki fikrî alanda gelişen ilişkiler yeni bir sürece girerek siyasi alana da taşınmıştır. 1979 yılında İmam Humeynî'nin Tahran'a dönüşünde yaptığı ilk iş, İmam Musa Sadr'ın Suriyeli Alevîlerle ilgili fetvasını onaylamak olmuştur. Daha sonra Hafız Esed ile stratejik ve siyasî bir ittifak belgesi imzalayarak onun liderliğini desteklemiş ve İran'ın önderliğinde büyük bir mezhepsel ittifak oluşturmuştur. Sünnî bir coğrafyada hem mezhepsel hem de siyasi yalnızlık yaşayan iki grup fikrî ihtilaflarına rağmen varlıklarını sürdürebilmek adına birbirleriyle ittifak kurmak zorunda kalmıştır. İki ülke arasındaki siyasi ve dini ittifakın hem Nusayrî Suriye hem de İmamî İran açısından birçok kazanımı olmuştur.

Nusayrîler kendi inançlarını sürdürmek ve modern dönemde ortaya çıkan ideolojik sorunlara cevaplar üretebilmek adına İsnâaşeriyye'ye yakınlaşmaya çalışmıştır. Bu durum Şîî ideolojisini yaymak isteyen İran için bir fırsat oluşturmuştur. Suriye'de yönetime gelen Nusayrîler Şîa'ya tabiri caizse ülkenin kapılarını açarak ideolojilerini yaymalarına imkân tanımıştır. İran bu hedefini gerçekleştirmek amacıyla Suriye'de ilmî havzalar kurmuş, Nusayrîler'e Kum şehrindeki medreselerde okumak üzere imkanlar sağlamış ve Suriye'de birçok Hüseyiniyye açarak dinî eğitim vasıtasıyla Şîiliği yaymayı amaçlamıştır. Ayrıca Nusayrîler ile Şîîler arasındaki yakınlaşmayı güçlendirmek amacıyla Suriye resmî televizyonu cuma günü Iraklı Şîî vaiz Abdülhamid el-Muhâcir'e haftalık bir bölüm tahsis etmiştir. İş bununla da kalmamış, Şîîlere mezar ve türbeler tahsis edilerek onların şiârlarını canlandırmasına imkân tanınmıştır. Ehl-i beyt'in kaybolan türbelerini yeniden canlandırmak için kazılar yapılmaya başlanmış, İranlı mollalar bir dizi önemli ve ihmal edilmiş türbeyi keşfederek tekrardan ziyarete kazandırmıştır.

Nusayrî Suriye ile İmamî İran arasındaki siyasi yakınlaşmanın neticesinde de iki ülke adına birçok kazanımın elde edildiğini söyleyebiliriz. Bu kazanımların en başında Sünnî coğrafyada siyasî ve askerî yalnızlık yaşayan iki ülkenin birbirleri ile ittifak oluşturarak bu yalnızlıktan kurtulması gelmektedir. Örneğin; 1980 yılında Irak İran'a savaş açtığında İran'ı destekleyen tek Arap ülkesi Suriye olmuştur. Suriye yönetimi, İran'a uygulanan silah ambargosunu aşarak askerî teçhizat konusunda destek sağlamıştır. Bunun karşılığını İran, 2011 yılında Arap Baharı dalgasının Suriye'ye sıçraması sonrasında Nusayrî Suriye rejiminin yanında yer alarak vermiştir. Buna ilave olarak Direniş ekseninde kapsamında iki ülkenin ittifakı İran'a Şiîliği yayma ve Suriye üzerinden Akdeniz'e ulaşma imkânı tanırken Nusayrî Suriye hükümetinin muhalifler karşısında ayakta durmasını sağlamıştır.

Nusayrî Suriye ile İmamî İran arasındaki siyasi yakınlaşmanın en önemli neticelerinden biri de ekonomik alanda olmuştur. Suriye devrimi öncesi oldukça zayıf olan İran-Suriye ekonomik ilişkileri devrim sonrası İran'ın Suriye üzerindeki politikaları doğrultusunda oldukça ileri seviyelere taşınmıştır. İki ülke arasında doğalgaz antlaşması, elektrik santrali yatırımı, Suriye yönetimine kredi sağlanması gibi birçok alanda iktisadi antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaşmalar uzun süren iç savaş ile ekonomik açıdan sıkıntı çeken Suriye'ye destek olurken bölgedeki varlığını korumak isteyen İran'a da büyük avantajlar sağlamıştır.

Netice olarak temelde fikri ve ideolojik olarak ayrışan Nusayrîler ile İmamiyye Şia'sı 19. yüzyılın sonlarından itibaren hem fikri hem de siyasi maslahatları gereği birbirleriyle ittifak kurmuşlardır. Siyasî yakınlaşmanın gerçekleşmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi adına ideolojik düzlemde yaklaşma kaçınılmazdır. Bunun için öncelikle iki fırkanın ortak noktaları öne çıkarılarak aslında tek bir mezhep olduğu vurgulanmıştır. Böylece ideolojik yaklaşma siyasi hedefleri gerçekleştirme yolunda bir araç olarak kullanılmıştır. Aslında ideolojik olarak İmamîlerin, Nusayrîleri kabul ettiğini söylemek güçtür. Ancak siyasi menfaatler gereği ideolojik ihtilaflar arka plana itilerek görmezden gelinmiştir.

KAYNAKÇA

Aksüt, Hamza. *Aleviler: Türkiye, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan*. 1 cilt. Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1. Basım, 2009.

Âl-Hüseyin, Abdü's-Settîr. *Tahzîrû'l-Berîyye min Neşâti's-Şîati fî Sûriye*. 1.cilt. Mısır: Dâru'l-Muhaddisîn, 1.Basım 2007.

Ali, Muhammed Kurt. *Hitatü's-Şâm*. 6 cilt. Dimaşk: Mektebetü'n-Nûrî, 3. Basım, 1983.

Âmilî, İbnü'l-Hür Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî. *Risâletü'l-isnâ aşeriyye fî'r-red ale's-sûfiyye*. 1 cilt. Kum: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1883.

Arıkan, Pınar. "Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İran". *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 4/43 (Temmuz 2012), 18-29.

Askâlanî, İbn Hacer. *Lisânü'l-Mizân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 2 cilt Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2002.

Askerî, Abdülhüseyin Mehdî. *el- 'Aleviyyûn evi'n-Nusayriyye*. 1. Basım,1980.

Avâcî, Gâlib b. Alî. *Fırakun muâsıra: Tentesibu ile'l-İslâm ve beyânü mevkîfi'l-İslâm minhâ*. 3 Cilt. Cidde: el-Mektebetü'l-Asriyyeti'z-Zehebiyye, 1. Basım, 2005.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir. *el-Fark beyne'l-fırak ve beyânü'l-fırakati'n-nâciye minhum*. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-âfâkı'l-cedide, 3. Basım,1977.

Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdullah b.Ahmed İbnü'l-Haşşâb. *Tarihü'l-eimme ve vefayâtihim*. 1 Cilt. Kum: Mektebetü Semaha Ayetullâhi'l-Uzmâ el-Mar'aşî en-Necefi'l-Kübrâ el-Hizânetü'l-Âlemiyye li'l-Mahtûtâtî'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2011.

Bağı, Resul- Karahasanoğlu, Songül. "Türkiye'de Yaşayan Arap Alevileri (Nusayriler)'in Etnik ve Müzikal Kimliği". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14/53 (Nisan 2015), 48-61.

Bağlıoğlu, Ahmet. "Sûriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Aralık 2013), 495-523.

Bahrânî, Hâşim b. Süleymân. *Medînetü'l-meâciz*, thk. Şeyh İzzetullâh el-Mevlâi el-Hemedânî. 8 cilt. Kum: Müessesetü'l-Meârifil-İslâmiyye, 1. Basım, 1992.

Bakir, Ali Hüseyin. "İranın Sûriyedeki Demografik Yapı Değişikliği Politikası Mahiyeti, Araçları ve Hedefleri" *İran Araştırmaları Merkezi* (Erişim 21 Şubat 2024). https://iramcenter.org/uploads/files/dosya_iranin_suriyedeki_varligi.pdf

Ba'li, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed. *Muhtasarü'l-fetâve'l-Musriyye li İbn Teymiyye*. thk. Muhammed Hamid el-Fakî. Demam: Dâru İbni'l-Kayyim. 1986.

Batur, Muhammet Raşit. "Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları". *İnsan & Toplum* 3/5 (2013), 55-84.

Bedevî, Abdurrahmân. *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*. 1 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2. Basım, 1979.

Bedevi, Tamer. "Tahran'ın Suriye'de Nüfusunun Kompozisyonunu Değiştirme ve İdeolojik Etki Oluşturma Çabalarının Jeo- İktisadı". *İRAM Center*. Erişim 10 Mart 2024. https://iramcenter.org/uploads/files/dosya_iranin_suriyedeki_varligi.pdf

Bedevi, Tamer. "Iran's Iraqi Market", *Carnegie Endowment* (Erişim 6 Nisan 2024). <https://carnegieendowment.org/sada/64187>

Bilgetürk, İrem. "İran'ın Sûriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 398-438.

Bolat, Mahmut. "Fransa'nın Manda İdaresi Altında Suriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 93 (2020), 143-162.

Bulut, Halil İbrahim. "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik". *Ortadoğu Yıllığı* 7/7 (2011), 579-614.

Bursî, Receb b. Muhammed b. Receb. *Meşâriku envâri'l-yakîn fi hakâiki esrâri emîri'l-mü'minîn*. 1 Cilt. Necef: Mektebetü'l-Haydariyye, 2005.

Burûcirdî, Seyyid Ali. *Tarâifu'l-Makâl*. thk. es-Seyyid Mehdi er-Recâî. 2 Cilt. Kum: Mektebetu Âyetullahi'l-Uzmâ Mar'aş Necefi, 1989.

Center, Syrian Dialogue: "Et-Teğalğul-İranî el-İktisâdî fi Sâriye ba'de âm 2011". *Syrian Dialogue Center*. Erişim 1 Nisan 2024. <https://syndialogue.org/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%BA%D9%84%D8%BA%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A7-%D8%A8/>

Cühenî, Manî' b. Hammâd. *el-Mevsûatü'l-Müeyyessera fi'l-edyân ve'l-mezâhib ve'l-ahzâbil-Muâsıra*. 2 Cilt. Riyad: en-Nedvetü'l-Alemiyye li Şebâbi'l-İslâm, 4. Basım, 2003.

Dâvûd, Nebîle Abdilmün'im. *Neş'etü's-Şiati'l-İmâmiyye*. 1 Cilt. Bağdad: Matbaatü'l-İrşâd, 1. Basım, 1968.

Demir, Yeşim. "Suriye'nin Mezhepsel Yapısı ve Etkileri". *Yeni Türkiye* 23/98 (2017), 51-58.

Deştî, Abdullah. *en-Nefisü fî Beyâni Raziyyeti'l-Hamîs*. 2 Cilt. Kuveyt: Şebeketü'l-Fikr, 1. Basım, 2002.

El-Hâc, Abdurrahman. *el-Ba'sü's-Şî fî Sûriye 1919-2007*. 1 Cilt. Beyrut: eş-Şebeketü'l-Arabiyyeti li'l-Ebhâs ve'n-Neşr, 1. Basım, 2017.

Emecen, Feridun. "Mercidâbık Muharebesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 1 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mercidabik-muharebesi>.

Emîn, Muhsin. *A'yânü's-Şîâ*. Hasan el-Emîn. 12 Cilt. Beyrut: Dârü't-Teâruf li'l-Matbûat, 1983.

Erdebîlî, Muhammed b. Ali Garevî Hairî. *Câmiü'r-ruvât*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1. Basım, 1983.

Eş'arî, Ebü'l-Hasan İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak. *Makâlatü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfî'l-Musallîn*. thk. Naîm Zerzûr. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009.

Eyyûbî, Ahmed. "Galayânun İslâmî Surî fî Muvaceheti Gazvi İranî Yahmîhi'l-Esed", *el-Rased*. Erişim 18 Mart 2024. https://www.alrased.net/main/articles.aspx?selected_article_no=5148

Ezenî, Süleyman Efendi. *el-Bâkûretü's-Süleymâniyye fî keşfi esrârî'd-diyâneti'n-Nusayriyye*. thk. Ebû Abdurrahman el-Eserî. 1 Cilt. Medine: Dârü'l-İmâm-ı Müslim, 1. Basım, 2014.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "İsnâaşeriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/isnaaseriyye#1>

Hairî, Abdülkerim b. Muhammed Ca'fer el-Yezdî. *İlzâmü'n-nasîb fî isbâti'l-hücceti'l-gâib*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbûat, 1984.

Hâkim, Hasan. *el-Vesâikü't-tarihiyye: el-müntekâ bi'l-kazıyyeti's-Sûriyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1974.

Hasen, Abdullah. *Münâzarât fî'l-imâme*. 4 Cilt. Kum: Dâru'l-Mustafâ li-İhyâi't-Türâs, 1. Basım, 2007.

Hasen, Ahmed Ali- Hasen, Hamid. *el-Müslimûn el-Alevyyûn fî Lübnân*. 1 Cilt. Lübnan: Müessesetü Edîb li't-Tibâa, 1. Basım, 1989.

Hatîb, Muhammed Ahmed. *el-Harekâtü'l-Bâtıniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî*. 1 Cilt. Amman: Mektebetü'l-Aksâ, 1. Basım, 1986.

Hayyir, Abdurrahmân. *Akîdetunâ ve vâki'unâ nahnu'l-Müslimîn el-Ca'feriyyîn el-Aleviyyîn*. 1 Cilt. Dımaşk: Kütüb Zâtü Fâide, 3. Basım, 1994.

Hayyir, Abdurrahmân. *Yakzatü'l-Müslimîn el-Aleviyyîn*. Dımaşk: Kütüb Zâtü Fâide, 1996.

Hillî, Cemâlüddîn Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar. *Minhâcû'l-kerâme fî ma'rifeti'l-imâme*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. 1 Cilt. Kahire: Dârü'l-Ûrube, 1. Basım, 1962.

Hillî, İbn Dâvûd. *Kitâbü'r-Ricâl*. thk. Seyyid Muhammed Sâdık. 1. Cilt. Necef: el-Matbaatu'l-Haydariyye, 2. Basım, 1962.

Hüseyinî, Muhammed Rızâ. *Târîh-u Ehl-i beyt*. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetu Âl-i Beyt li İhyâi't-Türâs, 1. Basım, 1990.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhiri. *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Edebiyye, 1899.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır. 8. Basım, 2014.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn. *el-Fetâva'l-kübrâ*. thk. Hüseyin Muhammed Mahlûf. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1978.

İbnü'l-Bitrîk, Şemseddin Yahyâ b. el-Hasan b. Hüseyin el-Esedî. *Umdetu uyûni sıhâhü'l-ahbâr*. Kum: Mümessiliyyetü'l-İmâm el-Kâid es-Seyyid el-Hamene'i fî'l-Hâc, 3. Basım, 1991.

İbrâhîm, Alî Azîz. *el-Aleviyyûn ve't-teşeyyu'*. Beyrut: Dâru'l-İslamiyye, 1. Basım, 1992.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, 2020.

Kâsım, Faysal. "İran ve Ma'reketüha el-Akadiyye'l-Kübra fî Sûriye", *el-Kudsü'l-Arabî*. 25 Mart 2024.

<https://www.alquds.co.uk/%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D9%88%D9%85%D8%B9%D8%B1%D9%83%D8%AA%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%82%D8%A7%D8%A6%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%A8%D8%B1%D9%89-%D9%81%D9%8A-%D8%B3%D9%88/>

Kâşânî, İbrahim b. el-Muhsin. *es-Sahîfetü'l-hâdiye ve't-tuhfetü'l-mehdiyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru't-Teâruf li'l-Matbûât, 1. Basım, 1987.

Kazdal, Melih. "İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak". *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (Kasım 2018), 1-15.

Keser, İnan. *Nusayri Alevilik*. 1 Cilt. Adana: Karahan Kitabevi, 10. Basım, 2016.

Kıfarî, Nâsır b. Abdullah b. Alî. *Usûlü Mezhebi's-Şîati'l-İmâmiyye el-İsnâ Aşeriyye: Arz ve Nakd*. 1 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hulefâi'r-Râşidîn, 2010.

Kollektif. *el-Müslimûn el-Alevîyyûn Şiatü Ehl-i'l-beyt: Beyânu akîdeti'l-aleviyyîn*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ulûm li't-tahkîk, 1999.

Korkmaz, Yusuf Salih. *İran- Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/666789>

Kummî, Sa'd b. Abdullah el-Eş'ari Ebû Halef. *Kitâbü'l-makalât ve'l-fırak*. 1 Cilt. Tahran: Müessese-i Matbûât-ı Atâi, 1963.

Kummî, Şâzân b. Cebrâîl. *er-Ravza fî fedâili Emîri'l-mü'minîn*. thk. Ali Şekercî. 1 Cilt. Kum: el-Mektebetü'l-Emîn, 1. Basım, 2002.

Küçük, Cevdet. "Sykes-Picot Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sykes-picot-antlasmasi>

Maarrî, Ebu'l-Alâ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman. *Risaletü'l-gufrân*, thk. Aişe Abdurrahman. 1 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Maârif, 9. Basım, 1954.

Mar'âşî, Şihabüddîn. *Şerhu İhkâki'l-hak*. 33 Cilt. Kum: Mektebetü Ayetillahi'l-uzmâ el-Mar'âşî el-Necefî, 1956.

Mâzendârânî, Muhammed b. İsmâîl. *Münteha'l-makâl fî ahvâli'r-ricâl*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü Dâri Âli Beyt li İhyâi't-Türâs, 1. Basım, 1998.

Meclisî, Muhammed Bakır b. Muhammed Tâkî b. Maksûd Alî. *Bihârü'l-envâri'l-câmia li-düreri ahbâri'l-eimmeti'l-ethâr: el-kitâb ve'l-müellif*. Beyrut: Müessesetü'l-Vefa, 2. Basım, 1983.

Moosa, Matti. *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*. New York: Syracuse University Press. 1. Basım, 1988.

Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dımaşki. *Hulâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hadi aşer*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Vehbiyye, 1. Basım, 1838.

Musevî, Sabâh. *eş-Şuûbiyyetü fî Menâhici'l-Havzati'd-Dîniyye ve Edebiyyati'l-Kıyâdeti'l-İraniyye*. Kuveyt: Muntede'l-Müfekkiri'n el-Müslimîn, 2013.

Mutlak, Hâlid. "et-Tağyîru'd-Dîmoğrafi fî Sûriye Esnae Hukmi Âli'l-Esed", *Harmoon Center for Contemporary* (Erişim 15 Mart 2024). <https://www.harmoon.org/?p=13322>

Nebhâ, Hıdır Muhammed. *Cebelü'l- Aleviyyîn ve Cebelü Âmil*. 1 Cilt. Beyrut: Menşûrât Dîfâf, 1. Basım 2013.

Nevbahtî, Hasan b. Mûsâ. *Fıraku's-Şîa*. thk. Abdülmün'im el-Hafnî. 1 Cilt. Kahire: Dâru'r-reşâd, 1. Basım, 1992.

Okalan, Erkan- İşyar, Ömer Göksel. "İran Destekli Şii Milislerin Suriye İç Savaşındaki Rolü". *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 8/16 (Haziran 2023), 13-35.

Orhan, Oytun. "Suriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm". *Orsam*. Erişim 15 Nisan 2024. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/26tr.pdf

Ortaylı, İlber. "Alevîlik, Nusayrîlik ve Bâb-ı Âlî" Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler, İstanbul: Ensar Neşriyat, 35-46, 1999.

Osmân, Hâşim. *Tarihü'l-Aleviyyîn: Vakai' ve Ahdâs*. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûât, 1. Basım, 1997.

Osmân, Hâşim. *Tarihü's-Şîa fî sâhili Bilâdi's-Şâmi's-şimâlî*. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbûât, 1. Basım, 1994.

Öz, Mustafa. "Nevbahtî, İsmâil b. Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nevbahti-ismail-b-ali>

Öz, Mustafa. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia>

Özcan, Muhammed Yasin. *Tarihî Süreçte İmamiyye Nusayrîlik İlişkisi*. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/125265>

Polat, Elif- Kaya, Mehmet. "İran'ın Suriye Politikası". *Akademik MATBÛÂT* 6/1 (Temmuz 2022), 1-44.

Sa'dî, Selâm. "Masâlihu Irân el-İktisâdiyye Teterassahu fî Sûriye", *Carnegie Endowment* (Erişim 3 Mart 2024). <https://carnegieendowment.org/sada/60284>

Sadr, Hasan. *Nihâyetü'd-dirâye*. thk. Mâcid el-Garbâvî. 1 Cilt. Kum: Neşru'l-meş'ar, 1. Basım.

Saleh, Samir. *Yakın Dönem Suriye Siyasetinde Nusayriler*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023. <http://acikerisim.bingol.edu.tr/handle/20.500.12898/5555>

Sindavî, Hâlid. *et-Teşeyyu' fî Sûriye Leyse Hurafe*. çev. Hamed el-İsâ. 1 Cilt. Dubai: Dâru Medârik li'n-Neşr, 2014.

Sinkaya, Bayram: "Analiz: Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası". *SETAV. Erişim 10 Mart 2024*. <https://www.setav.org/arap-bahari-surecinde-iranin-suriye-politikasi/>

Soğukoğlu, Fehmi. "Nusayrilik ve Tanrı Algıları". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2013), 487-500.

Sonay, Ahmet. "20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Temmuz 2021), 834-859.

Ş. Tufan "Lazkiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lazkiye>

Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed. *el-Milel ve'n-nihal*. thk. Muhammed Seyyid Geylânî. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2. Basım, 1975.

Şerefüddîn, Takî. *en-Nusayriyye: Dirasetün Nakdiyye*. Suriye, 2009

Tabersî, Ebû Mansûr Ahmed b. Alî b. Ebî Talib. *el-İhticâc*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbûât, 1983.

Tabersî, İmâdüddin Hasan b. Alî. *Esrarü'l-imâme*. 1 Cilt. Meşhed: Mecmuü'l-Buhusi'l-İslâmiyye, 2014.

Tabersî, Mirzâ Hüseyin Nuri. *Nefesü'r-rahmân fi fezâili Selâmân*. thk. İyâd Kemâlî Asl 1 Cilt. Kum: Pâd-ı Endişe, 1. Basım, 2010.

Tahrânî, Muhammed Muhsin Aga Büzürg-i. *ez-Zerîa ilâ tesânifi's-Şî'a*. 25 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Edva, 2. Basım, 1983.

Talhamy, Yvette. "The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship". *The Middle East Journal* 63 (Ekim 2009), 561-580.

Talla, Maan. "İran'ın Suriye'deki Askeri Politikası". *İRAN Yayınları* (2017), 6-11.

Tavîl, Muhammed Emîn Gâlib. *Tarihü'l-aleviyyîn*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Endelüs, 1. Basım, 1979.

Tebrizi, Recai. "İran'ın Sûriye Politikasındaki Açmazlar". *Dünya Bülteni*. 15 Aralık 2023. <http://www.dunyabulteni.net/servisler/haberYazdir/164128/haber>

Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmine Giriş*, 1 Cilt. İstanbul: Damla Yayınevi, 2013.

Tûsî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Hasen b. Alî. *Kitâbü’l-Gaybe*. thk. İbadullâh Tahrânî. 1 Cilt. Kum: Müessesetü’l-Maârifî’l-İslâmiyye, 1. Basım, 1990.

Türkmânî, Abdullah, “Sûriyede Sistemli Demografik Yapıyı Değiştirme Politikası”, İran Araştırmaları Merkezi (Erişim 20 Şubat 2024). https://iramcenter.org/uploads/files/dosya_iranin_suriyedeki_varligi.pdf

Tüsterî, Nurullah el-Hüseyni el-Mar’âşî. *İhkâkü’l-hak ve izhâkü’l-bâtıl*. thk. Ayetullâh es-Seyyid en-Necefî. 34 Cilt. Kum: Ayetullâhi’l-Uzmâ el- Mar’âşî, 1.Basım, 1986.

Uluçay, Ömer. *Arap Aleviliği: Nusayrilik; Araştırma- İnceleme*. 1 Cilt. Adana: Gözde Yayıncılık, 1. baskı, 1996.

Üzüm, İlyas. "Nusayrîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nusayrilik>.